T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

1926 BAKÜ TÜRKOLOJİ KURULTAYI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Jafar Jafarlı

KOCAELİ 2021

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

1926 BAKÜ TÜRKOLOJİ KURULTAYI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Jafar Jafarlı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Erkan DOĞAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:
29.09.2021/20

KOCAELİ 2021

ÖNSÖZ

Bakü Türkoloji Kurultayı sadece XX. yüzyılın değil Türkoloji alanında günümüze kadar yapılan araştırmalar ve düzenlenen kongreler arasında çok önemli bir yere sahiptir. Büyük bir öneme sahip olan bu kurultayı yüksek lisans tezimde incelenmesine katkıda bulunan değerli insanların isimlerini burada anmak isterim.

İlk başta bu konuyu seçmem için bana tavsiyede bulunan, yardım ve desteklerini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Erkan Doğan'a teşekkürümü sunuyorum.

Küresel çapta süren pandemi şartlarına rağmen bana yardımda bulunan, kaynaklarını kullanmama izin veren ve gerektiği şekilde ilgilendiği için Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Arşiv Kurum ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Yaşamım ve eğitim süresi boyunca desteğini esirgemeyen aileme ve görüşlerini bildirerek katkıda bulunan arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZET

Türkoloji alanında gerçekleştirilmiş ilk kongre olan Bakü Türkoloji Kurultayı bu alanda yapılan en önemli organizasyonlardan birisidir. Bu kurultay Türkler'in toplu halde kendi kökenlerini aradığı ilk organizasyondur. Aynı zamanda bu kurultay Türkoloji'nin Doğu bilimlerinden ayrılmasının resmi olarak kabul edilmesi demektir.

Kurultay hem alfabe sorunlarının hem de ortak edebi dil konusunun ilk kez toplu bir şekilde konuşulduğu bir organizasyondur. Bu kadar önemli konular Sovyetler'in de ilgisini çekmiştir. Bu kurultaya olan katkı ve etkileri kurultaydan sonraki dönemi de değiştirmiştir.

Kurultay aynı zamanda yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni de yakından ilgilendirmekteydi. Hem siyasi hem de kültürel açıdan Sovyetlerin önüne geçmek çok önemliydi. Bunun için önemli devrimler gerçekleştirildi. Bu devrimlerde kurultayın etkisi fazladır. Bu etki Türkiye'yi daha da ileriye götürmüştür.

Bu çalışmada Bakü Türkoloji Kurultayı ve sonrasında gelişen olaylara farklı bir bakış açısıyla bakılmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde Türkoloji'nin geniş tarihi ve Kurultaya kadar gelişen olaylar ele alınmıştır. İkinci bölümde kurultayın önemi ve oturumlar incelenmiştir. Üçüncü bölümde konuşulan konular farklı bir tasnif yoluyla işlenmiştir. Daha sonra bu kurultayda alınan kararlar aktarılmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise kurultayın Türkiye'ye etkisi ve bu etki sonucu gerçekleşen olaylar doğrultusunda karşılaştırma yapılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkoloji, Bakü Türkoloji Kurultayı, Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi.

ABSTRACT

Baku Turkology Congress, the first congress held in the field of Turkology, is one of the most important organizations held in this field. This Congress is the first organization in which Turks collectively seek their own origin. At the same time, this Congress means the official acceptance of the separation of Turkology from the eastern Sciences.

The Congress is an organization where both Alphabet issues and the common literary language issue are spoken collectively for the first time. Such important issues also attracted the attention of the Soviets. The contribution and effects of this Congress also changed the period after the Congress.

The Congress was also closely related to the newly established Republic of Turkey. It was important to get ahead of the Soviets, both politically and culturally. Important revolutions were carried out for this purpose. In these revolutions, the Congress has a lot of influence. This effect has taken Turkey further.

In this study, it was tried to look at the Baku Turkology Congress and the events that developed after it from a different point of view. In the first chapter, the broad history of Turkology and the events that developed before the Congress are discussed. In the second chapter, the importance of the sessions were examined. In the third chapter the topics discussed were processed through a different classification. Later, the decisions taken in this Congress were transferred. In the fourth and final chapter, the effect of the Congress on Turkey and the events that occurred as a result of this effect were analyzed by comparison.

Keywords: Turcology, Baku Turcology Congress, Turkish History Thesis, Sun-Language Theory.

GİRİŞ

Bu çalışmada milli kimlik fikri temel alınarak Bakü Türkoloji Kurultayı işlenecektir. Milli kültür düşüncesinin kökeni milliyetçilik araştırmalarına kadar ilerlemektedir. Bir takım araştırmacılar milliyetçiliği insanlık tarihinin başlangıcıyla ilişkilendirmektedirler. Birçok araştırmacı ise milliyetçiliği yeni bir olgu olarak araştırmaktadır. Bu konuyu Umut Özkırımlı "Milliyetçilik Kuramları" eserinde kapsamlı bir düzeyde işlemiştir. Milliyetçilik[1] konusu bu çalışma doğrultusunda işlenecektir.

Özkırımlı, çalışmasına ilk önce milliyetçilik üzerine yapılan çalışmaların tarihsel gelişimini işleyerek başlamıştır. Daha sonra milliyetçilik üzerine yapılan çalışmaların üç başlık altında toplanabileceğini ileri sürmüştür. Bu başlıkların her birisi birer yaklaşımı temsil etmektedir. Bu yaklaşımların birincisi "ilkçi" yaklaşımdır. Özkırımlı, bu yaklaşımın bir kuramdan daha çok bir bakış açısı olduğunu dile getirmiştir. Bu yaklaşımın araştırma amacı ilk çağlardan itibaren var olan insanlarda milliyetçiliğin tohumlarını gün yüzüne çıkarmaktır. İngilizcede bu yaklaşımı "primordialism" olarak tanımlıyorlar. Bu terimi ilk kez İngiliz tarihçi Edward Shils kullanmıştır. "Başlangıçtan beri var olan" anlamına gelmektedir (Özkırımlı, 2009: 81 – 82).

Özkırımlı'nın tasnifinde yer alan bir diğer yaklaşım ise "modernistler" kuramıdır. Bu yaklaşım 1960'lı yıllardan itibaren rağbet görmeye başlamıştır. Etno-sembolcülerin iddialı girişlerine rağmen hala en çok destek gören kuram olma özelliğine sahiptir. Bu kuramın ana özelliği "ilkçi" yaklaşımın tam karşısında olmasıdır. Bu kuramı ileri süren bilim insanlarına göre milliyetçilik tamamen modern çağın mahsulüdür. Daha geniş bir bakış açısıyla bakılırsa milliyetçilik kapitalizmin ve sanayileşmenin ürünüdür. Özkırımlı, modernist kuramcıların kendi aralarında da fikir ayrılığına düştüklerini dile getirerek bu nedenden dolayı toplu olarak araştırılamayacağını bildirmiştir. Modernist kuramcıların kendi aralarında yaşadıkları

[1] Milliyetçiliği anlamak için Umut Özkırımlı'nın "Milliyetçilik Kuramları" eseri fazlasıyla yetmektedir. Bu eserin yanı sıra Ernset Gellner'ın "Uluslar ve Ulusçuluk", Benedict Anderson'ın "Hayali Cemaatler", E. J. Hobsbawm'ın "Milletler ve Milliyetçilik" ve Antony D. Smith'in "Milli Kimlik" eserleri harikulade bilgiler vermektedir. Arzu eden bu eserlere ulaşarak milliyetçilikle ilgili daha kapsamlı bilgiler edinebilir.

fikir ayrılıklarından dolayı onları üç kısma ayırarak tasnif edilebileceğini ileri sürmüştür. Bu tasnif "ekonomik dönüşüm", "siyasi dönüşüm" ve "toplumsal-kültürel dönüşüm" başlığı altında yapılmaktadır (Özkırımlı, 2009: 105 – 106).

Ekonomik dönüşüm fikrini en iyi benimseyen ve aktaran Tom Nairn ve Michael Hechter olmuştur. Siyasi dönüşüm kuramında ise en fazla öne çıkan üç isim vardır. Bunlar John Breuilly, Paul Brass ve Eric Hobsbawm'dır. Modernistler yaklaşımının son kuramı olan toplumsal-kültürel dönüşüm kuramının öncü isimleri ise Ernest Gellner, Benedict Anderson ve Miroslav Hroch'dur. Her üç kuram da bu çalışmanın ana konusuna hizmet etmediği için kısa bilgilerle yetinilmiştir. Özkırımlı'nın çalışmasında her üç kuram kapsamlı bir şekilde işlenmiştir (Özkırımlı, 2009: 108 – 160).

Özkırımlı'nın tasnifinde üçüncü kısımda etno-sembolcüler yer almaktadır. Bu yaklaşım modernist kuramına eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik araştırmalarında etnik tarihe ve kültüre önem veren kuramcılar etno-sembolcü olarak nitelendiriliyor. Bu yaklaşımın öncü isimleri John Armstrong, Anthony Smith ve John Hutchinson olarak bilinmektededir. Etno-sembolcüler ilkçi yaklaşımı tamamen reddederler. Modernistlerin ortaya attığı fikirleri ise yetersiz bulurlar. İki yaklaşımın sentezini oluşturmak için çalışmalar yapıyorlar. Bu nedenden dolayı etno-sembolcü yaklaşım orta yol olarak da nitelendiriliyor (Özkırımlı, 2009: 208 – 209).

Etno-sembolcüler bugünkü milleti ve milliyetçiliği tarihte yaşanan çeşitli olaylardan dolayı oluştuğunu ileri sürmüştür. Aynı zamanda milliyetçiliği modern bir yapı olarak kabul etmektedirler. Fakat milliyetçilik ne kapitalizmin, ne de sanayileşmenin bir ürünü değildir. Bu iki olguyla her iki yaklaşımdan da ayrılmaktadır. Etno-sembolcü kuramcılara göre bugünkü milletleri anlamak için onları atalarıyla beraber araştırmak gerekiyor (Hobsbawm, 1995: 24).

Anthony Smith çalışmalarında etno-sembolcü fikirlerin diğer yaklaşımlardan daha avantajlı olduğunu ileri sürmüştür. Bu avantajları üç kısma ayırmaktadır. İlk olarak bu yaklaşımda yapılan çalışmalar sayesinde hangi milletin milliyetçilik harekatları başlatabileceği önceden tahmin etmek mümkün oluyor. İkinci avantaj mitlerin, sembollerin veya kutsal araçların milliyetçiliği anlamak için kolaylık sağlamasıdır. Özellikle dil araştırmaları bu çalışmalarda önemli bir yere sahiptir.

Üçüncü avantaj ise milliyetçiliğe gelen halk desteğinin sebepleri en ince ayrıntısına kadar öğrenilmesinde büyük destek salamaktadır. Bu sebepleri kültürel bağlar sayesinde öğrenmek mümkündür (Smith, 2015: 22).

Bu çalışmaya en uygun olan fikir Anthony Smith'in çalışmalarıdır. Bu çalışmalar milleti ve milliyetçiliği tarihin her safhasında ortak bir araştırma konusu olarak ele almaktadır. Bu nedenden dolayı kültür, tarih ve dil bu yaklaşımda çok önemlidir. Özellikle etno-sembolcü yaklaşımın üçüncü avantajında yer alan fikir Bakü Türkoloji Kurultayı'nın gerçekleştirilmesindeki nedenlerinden birisinin öğrenilmesinde büyük katkısı olmuştur.

Smith günümüzdeki milletleri anlatırken tarihsel bağlarına önem vermektedir. Özellikle etnik topluluklara bu çalışmalarda fazla yer vermektedir. Milleti anlamak için tarihi sembollere fazlasıyla değinmektedir. Tarihin yanında dil de en çok değinilen argümandır. Bu iki olgu etno-sembolcü kuramın diğer kuramlardan ayrılmasına neden olmuştur. Çünkü tarih ve dil bu kuramın en önemli kısmıdır. Bir milleti anlamak için tarih ve dilin kapsamlı bir şekilde araştırılması gerekiyor (Smith, 1994: 42). Bu kuram sayesinde hem Bakü Türkoloji Kurultayı'nı, hem de Türkiye'de gerçekleştirilen dil ve tarih kongrelerini anlamak mümkündür. Özellikle tarihi semboller milliyetçiliğin gelişmesi için önayak olmuştur. Bu sembollerin sayesinde kitleler milliyetçi harekatlara her zaman destek vermişlerdir.

Tarih ve dil milletlerin milliyetçi bir yapıya bürünmesi için çok önemlidir. Bu olguların kapsamlı araştırılması ve insanlara aktarılması milli kültürün oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Bakü Türkoloji Kurultayı'nda bu fikir fazlasıyla desteklenmiştir. Fakat Türkiye Bakı Türkoloji Kurultayı'ndan farklı olarak Dünya Türklüğü'nden ziyade Anadolu Türklüğü'ne önem vermiştir. Bu konuyu en iyi Yılmaz Bingöl "Kimlik Tartışmaları Işığında Türk Dil Politikası" makalesinde işlemiştir Türkiye Batı normları çerçevesinde bir Anadolu Türklüğü kimliği inşa etmeye çalışmıştır. Bu kimlik inşasını etno-sembolcü kuramın gereksinimleriyle gerçekleştirmiştir. Tarih ve dil bu çalışmalar için çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle devletin bu kimlik inşası için gerçekleştirdiği kongreler bu fikri desteklemektedir. (Bingöl, 2004: 33). Bu kongreler çalışmada kapsamlı bir şekilde

işlenecektir. Kavramsal çerçeveyi burada sonlandırıp Bakü Türkoloji Kurultayı'nın gerçekleştirilmesindeki diğer sebeplere değinilecektir.

Türkler özellikle son 1000 yıldır tarihin en önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Çeşitli nedenlerden dolayı Türk milletinin kökeniyle ilgili araştırmalar yapılmıştır. XIX. yüzyıla kadar yapılan araştırmalar siyasi ve diplomatik nedenlerden dolayı gerçekleştirilmiştir. Özellikle Almanlar ve Ruslar bu alanda bir hayli yol kat etmişlerdir. Daha sonra bu araştırmalar Türkoloji'nin geliştirilmesi için devam ettirilmiştir. Yani bu araştırmalar bilime ve literatüre katkıda bulunulması için yapılmaktaydı. Macar ve Finli bilim insanları da Türkoloji'nin gelişmesi için önemli araştırmalar yapmışlardır. Bu sayede Türkler'in kökeniyle ilgili araştırmalar gelişmişti.

Türkoloji alanıyla ilgili araştırmalar ilk başlarda Oryantalizm'in[2] bünyesinde gerçekleştirilmekteydi. Fakat belli bir süre sonra bu araştırmalar ayrı bir bilim dalının çatısı altında yapılmaya başlanmıştı. Bu araştırmalar zamanla daha da ilerletilmişti. Sonuç olarak elde edilen bilgi ve birikimin kayıt altına alınması ve bundan sonra nasıl bir yol izleneceğiyle ilgili müzakerelerin yapılması için bir toplantıya ihtiyacın olduğu bilinmekteydi. Özellikle Doğu biliminde yapılan araştırmaların müzakeresi için gerçekleştirilen kurultay ve kongreler Türkoloji kurultayına giden süreci daha da hızlandırmıştı. Büyük Türkolog Samoyloviç'in gerçekleştirdiği önemli görüşmelerden sonra ilk Türkoloji kurultayının gerçekleştirilmesine karar verilmişti (Buran, 2009: 432).

Türkoloji'nin ilk kurultayı Bakü'de gerçekleştirilmişti. Kurultay birkaç küçük sıkıntılara rağmen 1926 yılının 26 Şubat – 6 Mart tarihleri arasında yapılmıştı. Bakü'de gerçekleştirilen kurultay önemli müzakerelere sahne olmuştur. Bunun yanı sıra alınan kararlar da Türkoloji açısından önemli bir hale gelmiştir. Kurultayda alfabe ve ortak edebi dil konuları açısından önemli kararlar alınmıştı. Alınan birçok kararın uygulanması engellense de Türkoloji'nin gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu çalışmada kurultaya kadar gelişen olayları, kurultayda tartışılan konuları, sonuç

[2] Oryantalizm ve Şarkiyatçılık, Yakın Doğu ve Uzak Doğu toplumlarını, kültürlerini, dillerini ve halklarının incelendiği Batı kökenli araştırma alanlarının tümüne verilen isimdir.

olarak alınan kararları ve Türkiye'deki örneğiyle karşılaştırılmaya çalışılacaktır (Oral, 2004: 112).

Bu çalışmada üç adet araştırma sorusu yer almaktadır. İlk olarak Türk halklarının böyle bir kurultaya ihtiyacının olup olmadığı sorgulanmıştır. Rus asimilasyonunun bu konuyu nasıl etkilediği ve sonuç olarak nasıl bir yol izlendiği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu soru çalışmasının ilk kısmı olarak araştırılmıştır.

İkinci soru, kurultayın ortak edebi dil açısından önemi sorgulanmıştır. Bilindiği üzere Gaspıralı İsmail Bey'den itibaren ortak edebi dil bir tartışma konusu olmuştur. Kurultayda bu konuyla ilgili fikirler anlatılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak ise kurultaydan sonra yaşanan gelişmelerin bu konuyu nasıl etkilediği gösterilmeye çalışılmıştır.

Tezde yer alan üçüncü ve son soru ise Bakü Türkoloji Kurultayı'nın Türkiye'deki tarih ve dil araştırmalarını nasıl etkilediğiyle ilgilidir. Özellikle dil politikaları nasıl gelişti ve hangi yolların izlendiği anlatılmaya çalışılmıştır. Güneş dil teorisinin Bakü'deki kurultayla bağlantısı araştırılmıştır. Bu sayede iki oluşum arasındaki bağlantı da saptanmıştır.

Bu çalışmanın en önemli kısmı "1926 Bakü Türkoloji Kurultayı" kısmıdır. Bu kısımda kullanılan kaynak Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Arşiv İdaresi'nden elde edilmiştir. İlk kaynak "Первый Всесоюзный Тюркологический С'езд (26 февраля – 5 марта 1926) (Birinci Uluslararası Türkoloji Kurultayı (26 Şubat – 5 Mart))" isimli kaynaktır. Bunun yanı sıra Azerbaycan diline çevrilmiş bir kopyası da elde edilmiştir. Tezin en önemli kısımları bu çeviri ile yazılmıştır. Kâmil Veli Nerimanoğlu ile Alihaydar Ağakişiyev'in ortak hazırladıkları eser bu çalışmanın en önemli kaynağıdır. Aynı zamanda bu kaynağın Türkiye Türkçesinde basılmış hali de elde edilmiştir. Mustafa Öner'in çevirisiyle literatüre kazandırılmıştır.

Bu araştırma konusuyla ilgili literatürde çok az çalışma konusu vardır. Mustafa Oral'ın "Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi" isimli makalesi kaleme alınmış önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Ahmet Buran'ın da "Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultayı" isimli makalesi literatürde yer alan eserlerden birisidir. Bu iki makalenin yanı sıra Sabir Nurmemmedli'nin "1926 Bakü

Türkoloji Kongresi'nin Türk Dil Birliği Açısından Önemi" isimli lisansüstü çalışması literatür açısından önemli bir kazanımdır.

Şu ana kadar ortaya konulan çalışmalar Bakü Türkoloji Kurultayı'nı sadece tarihi açıdan anlatmıştır. Bu tez ise diğer çalışmalara göre farklı bir yol izlemiştir. İlk iki bölümde Türkoloji'nin tarihi ve Bakü Türkoloji Kurultayı hakkında bilgiler verildikten sonra üçüncü bölümde Türkiye'de gerçekleştirilen tarih ve dil kurultayları ile karşılaştırılmıştır. Bu açıdan literatürde yer alan tek çalışmadır.

Çalışma tarihi araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Bu yöntem her üç bölümde de kullanılmıştır. Aynı zamanda birinci bölümün bazı kısımlarında biyografik inceleme de yapılmıştır. Çalışma literatürde yer alan eski ve yeni bilimsel çalışmalar ve arşiv kaynaklarıyla desteklenmiştir. İkinci bölümün büyük bir kısmı arşiv kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Üçüncü bölümün bazı kısımlarında da arşiv kaynaklarına yer verilmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün ilk kısmında Türkoloji'nin tarihçesiyle ilgili kısa bilgi verdikten sonra Sovyet Türkolojisi'ne giriş yapılmıştır. Sovyet Türkolojisi'ne Ruslar'ın Türkler ile ilgili araştırma ve çalışmalarına değinilerek başlanmıştır. Bu bölümde özellikle Radloff'un Türkler'in kökeniyle ilgili yaptığı araştırmalar ve bu araştırmaların sonucu olarak ortaya koyduğu çalışmalara yer verilmiştir. Radloff'un Türkoloji'nin gelişimi için yaptığı katkılara da değinilmiştir. İkinci kısımda Azerbaycan'ın modernleşmesi için önemli işler yapmış dört mütefekkirle ilgili bilgiler verilmiştir. Mirza Fatali Akhundov, Hasan Bey Zerdabi, Ali Bey Hüseyinzade ve Ahmet Bey Ağaoğlu Azerbaycan'ın modernleşmesi için çeşitli işler yapmışlardır. Bu mütefekkirler doğrudan veya dolaylı yollarla Türkoloji'nin gelişmesi için de katkıda bulunmuşlardır. Özellikle bu mütefekkirlerden Ali Bey Hüseyinzade 1926 Bakü Türkoloji Kurultayı'na katılmıştır. O Türkiye'den gelen delegeler arasında yer almıştır.

Birinci bölümün üçüncü kısmında kurultaydan önceki dönem ele alınmıştır. Özellikle Çar Rusyası'nın başta Türk halkları olmakla tüm gayr-i Slavyan halklara karşı düzenlediği ve uyguladığı asimilasyon politikalarıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Bu politikalar Türk diline bir hayli zarar vermiştir. Bu zararın ortadan kaldırılması için çeşitli önlemler alınmıştır. Fakat birçoğu etkisiz kalmıştır. Daha sonra Bolşevik

rejimin Türk diliyle ilgili gerçekleştirdiği politikalara yer verilmiştir. İlk başlarda sağlanan kolaylıklar Türkoloji'nin gelişmesine ve ilk uluslararası kurultayın gerçekleşmesine büyük yardımı bulunmuştur. Bu bilgilerden sonra birinci bölüm sonlandırılmıştır..

İkinci bölüm bu çalışmanın en önemli kısımlarından birisidir. Bu bölümde ilk olarak kurultaya kimlerin katıldığı ve bu kurultaya olan bakış açısıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Bu konuyla ilgili kısa bilgiler verildikten sonra önemli kısma geçiş yapılmıştır. Bu bölümde müzakere edilen konular günlük oturumlarla işlenmiştir. İlk önce birinci oturumdan itibaren her gün hangi konunun konuşulduğu, konuşmacılara yapılan eleştirilerin kimler tarafından yapıldığı, hangi fikrin destek gördüğü yüzeysel olarak ortaya konulmuştur. Kurultayda toplam on yedi oturum gerçekleştirilmiştir. Bu oturumların hepsi işlenmiştir. Bu kısım sonlandıktan sonra ikinci bölüm sonlandırılmıştır.

Üçüncü bölümde özel tasnif yoluyla kurultay daha fazla incelenmiştir. Bu kısımda önemli görülen konulara daha fazla ağırlık verilmiştir. Konular iki ana başlığa göre tasnif edilmiştir: Tarih ve Dil. Bu tasnif yolu üçüncü bölümde yapılan Türkiye örneğine uygun olmasını için tercih edilmiştir. İlk önce tarihi konulara uygun konuşmalar bir bölüme toplanmıştır. Bu bölümün içerisinde Türk tarihi ve edebiyatının araştırılması, etnoloji, etnografi ve yurt bilgisi konuları yer almaktadır. Barthold, Meszaros ve Gubaydullin gibi önemli Türkologların fikirleri bu bölümde ortaya konulmuştur. Daha sonra bu konularla ilgili yapılan eleştirililer işlenmiştir.

Diğer kısma ise dil ile ilgili konular toplanmıştır. Dil başlığı altında Türk lehçeleri ve dillerinin araştırılması, imla, terminoloji, alfabe ve dil eğitim metoduna yer verilmiştir. Bu kısmın en önemli konusu alfabe konusudur. Üç grup bu konuyla ilgili fikirlerin sunmuşlardı. Bunlardan ilki Arap alfabesinin olduğu gibi kalmasını istemişti. Bu fikirlerini de belli bir temel üzerine kurmuşlardı. İkinci grup Arap alfabesinin ıslah edilmesini savunuyorlardı. Üçüncü grup ise Arap alfabesinin tamamen terk edilmesini ve bunun yerine Latin alfabesinin kabul edilmesini tavsiye ediyorlardı. Onlar bu değişiklik sayesinde Türk halklarının modernleşmesinin de hızlanacağını düşünüyorlardı.

İkinci bölümün son iki kısmında ilk olarak kurultayda kabul edilen kararlar işlenmiştir. Bu kararlar çalışmada yer alan tasnife göre sıralanmıştır. Kurultayda alınan en önemli kararlar alfabe konusuyla ilgili olmuştur. Birçok Türk halkının kaderini değiştirmekte başarılı olmuştur. Kararlar işlendikten sonra ise kurultaydan hemen sonra yapılan alfabe değişiklikleri ve değişikliklerin akabinde Bolşevik yönetimin önlemleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Özellikle kurultaya katılmış Türkologların kaderleriyle ilgili önemli birkaç bilgi ortaya konulmuştur. Bu kısımdan sonra üçüncü bölüm sonlandırılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Bakü Türkoloji Kurultayı Türkiye örneği ile karşılaştırılmıştır. İlk önce tarihle ilgili yapılan araştırmalar sunulmuştur. Daha sonra da dil ile ilgili yapılan araştırmalarla devam edilmiştir. Her iki kısımda erken cumhuriyet döneminde yapılan araştırmalar ve ortaya konulan politikalar hakkında bilgiler verilmiştir. İki tarih kongresi ve üç dil kurultayı ile ilgili bilgiler daha tafsilatlı bir şekilde ikinci kısımda işlenmiştir. Son kısımda ise Bakü Türkoloji Kurultayı ile karşılaştırılmıştır. Aralarındaki farklar ve benzerlikler ortaya konulmuştur. Daha sonra çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKOLOJİNİN GELİŞİMİ VE KURULTAYA KADAR OLAN DÖNEM

Bu bölümde ilk olarak Türklük bilimiyle ilgili kısa bir bilgiler verilecektir. İlk bölümde özellikle Sovyet Türkolojisi'ne değinilecektir. İkinci bölümde Azerbaycan'ın modernleşmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunan önemli mütefekkirler aktarılmaya çalışılacaktır. Türk dili ve Latin alfabesi için ortaya atılan önemli fikirler bu bölümde yer alacaktır. Son kısımda da kurultaydan önceki dönem ele alınacaktır. Türk milletleri ve Türk lehçelerinin durumları hakkında bilgi vermeye çalışılacaktır. Bu bilgilerden sonra ilk bölüm sonlandırılacaktır.

1.1. TÜRKOLOJİ NEDİR?

Türkoloji, Türk dilli halkların kökeni, dili, dini ve kültürleri hakkında araştırma yapan bir bilim dalıdır. Genelde Türk dil bilimi ile uğraşan bilim adamlarına Türkolog denilir. Eskiden Türkoloji denildiğinde sadece Türk dilinin araştırılması akla gelmekteydi. Fakat günümüzde Türkoloji artık Türk dili ve edebiyatı ile birlikte Türk tarihi ve sanatı ile ilgili de araştırmalar yapmaktadır. Bu bilim Türk medeniyetini tarihsel açıdan ortaya çıkararak bu medeniyetin gelişmesine hizmet etmektedir (Kalafat, 2012: 27).

1.1.1. Türkoloji Alanı İle İlgili Araştırmalarının Gelişimi

Türk ismi milli kimlik olarak XIX. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Türkler'in komşuları isimlendirme olarak Türk adını kullansalarda milli kimlik olarak XIX. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Türkolojik araştırmalarda tam da bu

asra tekabul etmektedir. XIX. yüzyılın sonları XX. yüzyılın başlarında gelişmeğe başlamıştır (Öner, 2015: 87).

Türkoloji çalışmalarına en büyük katkıyı Macar ve Fin ekolleri yapmıştır. Kendi kökenlerini araştırırken Türkoloji çalışmalarının gelişmesine neden olmuşlardır. Özellikle de Finli bilim adamları kendi milli kimliklerini araştırmak için Moğolistan'a kadar gitmişlerdir. Bundan dolayı Türkçe olan mezar taşları ve yazılı eserlere önem vermişlerdir (Musa, 2012: 223).

Macarlar şu an yaşadıkları topraklara IX. yüzyılda gelmişlerdir. Kendi köklerini araştırma amacıyla çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların neticesinde Türkoloji alanına büyük katkı vermişlerdir. Hatta Macaristan'da Türkoloji ulusal bir bilim haline gelmiştir (Duran, 2020: 2762).

Türkoloji alanı ile ilgili çalışmalara Almanlar da büyük katkı yapmışlardır. Bilindiği üzere Almanlar'ın XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na ilgi ve alakası artmaya başlamıştı. Türkoloji alanı ile ilgili çalışmaları da tam da bu yüzyılda başlamıştır. XIX. yüzyılda bu çalışmalar daha da gelişmeye başladı. Alman Türkologları'nın araştırmaları Türkoloji alanında çok önemli bir yere sahiptir (Gül, 2006: 59).

Türkoloji denildiğinde Rus bilim adamlarından konuşmamak haksızlık olur. Hatta Ruslar Anadolu Türkleri'ni diğer Türk halklarından ayrı bir başlıkta araştırmışlardır. Bütün Türk halklarını birlikte araştırılmasını Tyurkologiya (Türkoloji) olarak adlandırıyorlar. Sadece Anadolu Türkleri'ni ise Turkologiya (Turkoloji) başlığı altında araştırıyorlar. Bu da Rus bilim adamlarının Türklük bilimine ne kadar önem verdiklerini gösteriyor (Şahin, 2010: 646).

1.1.2. Sovyet Türkolojisi

Ruslar Türkler ile ilgili olan çalışmalara XVIII. yüzyılın başlarından itibaren başlamışlardır. Özellikle Deli Petro zamanında bu çalışmalar daha da artmıştır. Petro siyasi nedenlerden dolayı Türk dilinin öğrenilmesine çok önem vermiştir. Hatta Prut

seferinde Türkçe bilen kişileri çok fazla kullanmıştır. Özel olarak Türkçe bilen tercümanların yetiştirilmesi için çalışmalar yaptırmıştır (Buran, 2009: 431).

XVIII. yüzyılda atılmaya başlanan adımlar XIX. yüzyılda meyvesini vermeye başladı. V.V. Barthold, V.V. Radlov, I.N. Berezin, A.K. Kazem-bek ve L.Z. Budagov bu meyvelerden bir kaçıydı. Bu isimler sayesinde XX. yüzyılda Türkoloji alanı ile ilgili araştırmalar daha da gelişti (Ataöv, 2004: 90).

Rusya'da Doğu biliminden ayrı bir alan olarak Türkoloji çalışmaları yaparak bu alanla ilgili ilk eseri ortaya koyan Mirza Mehmet Ali Kazım Bey'dir. Onun "Genel Türk-Tatar Gramer" isimli eseri Rus Türkolojisi'nin ilk araştırma metni olarak biliniyor. Aynı zamanda L. Z. Budagov isimli araştırmacının hazırladığı karşılaştırmalı sözlük bu alanda hazırlanmış ilk sözlük olma özelliğini taşımaktadır. Budagov ve Mirza Mehmet Ali Kazım Bey Türkoloji alanında ilk yolu açmış araştırmacılardır. Bu araştırmacıları Radloff isimli bir araştırmacı takip etmektedir. Radloff bu araştırmaları çok ileri bir seviyeye taşıdı. Hatta araştırmaları Türkoloji alanının ana kaynağı oldu (Buran, 2009: 433).

XIX. yüzyılda Türkoloji çalışmaları denildiğinde akla Vasiliy Vasilyeviç Radloff gelmektedir. Onun yaşadığı dönemde N. F. Katanov, İ. N. Berezin, O. N. Böhtlingk, N. İ. Aşmarin gibi araştırmacılar da olmuştur. Fakat XIX. yüzyılda bile Radloff'un eserleri Türkoloji alanı ile ilgili araştırmalarda en önemli eserler haline gelmişti. Günümüze kadar Radloff'un araşırmaları ile ilgili çok sayıda çalışmalar yapılmıştır. Hala da yapılmaktadır (Yusupov, 2015: 292).

Radloff üniversite yıllarında doğu bilimi ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu alanda araştırma yapma fikrine birkaç bilim adamından etkilenerek ulaşmıştır. Bunlardan ilki Halle Üniversitesi'nde eğitim veren August Pott'tur. Etimoloji biliminin kurucusu olan August Pott aynı zamanda karşılaştırmalı dil biliminde de önemli araştırmalar yapmıştır. Radloff'ta bu bilim adamından etkilendiği için derslerini dinlemiştir (Yusupov, 2015: 292).

Radloff üniversite eğitimini Berlin Üniversitesi'nde almıştır. Burada iken dil bilimi alanında önemli bir yere sahip olan bilim adamlarından Heimann Steinthal ve Franz Bopp'tan dersler almıştır. İlave olarak ünlü coğrafyacı Karl Ritter'ın

konferanslarına da katılmıştır. Bu konferanslar da araştırmalarına yön vermiştir (Sağlık, 2008: 472).

Radloff'un en çok etkilendiği bilim adamı W. Schott'tır. Bu bilim adamı Türk, Moğol, Mançu, Fin dilleri arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmakla ilgili araştırmalar yapıyor. Radloff Schott'ın derslerine katılarak Türk, Moğol, Mançu ve Çin dillerini öğrenmiştir. Bu dillerin yanı sıra İbrani, Arap ve Fars dilleri ile ilgili dersler de almıştır. Bu dersler sayesinde Radloff Doğu bilimi ile ilgili özellikle de Türkoloji alanında önemli çalışmalar yapmıştır (Toker, 2003: 19).

1958 yılında Radloff felsefe doktoru oldu. Daha sonra W. Schott'ın tavsiyesi ile Petersburg'a gitti. Radloff bu dönem içerisinde Mançu-Tunguz dillerini araştırmayı planlıyordu. Petersburg'dan bu bölgeye sefer yapmayı düşünüyordu. İlk sefer geciktiği için bir yıla yakın bir dönem içerisinde Petersburg'ta kaldı. Bu kısa dönemde Rusçasını da iyice geliştirmişti. Bu zaman içerisinde Radloff üniversitede sınava girmişti. Bu sınav sonucunda lise öğretmenliği için diploma aldı. Daha sonra Radloff'a Altay'ın Barnaul şehrinde Latince ders vermesi için teklif gönderildi. Bu teklifi kabul ederek Barnaul şehrine gitti (Toker, 2003: 19).

Radloff Türkoloji araştırmalarına Barnaul'a geldikten sonra başladı. Yılın kış ve güz döneminde öğretmenlik yaparken yazında Sibirya ve Türkistan'daki Türk boyları ile görüşüp onlarla ilgili bilimsel malzemeler toplardı. Radloff özellikle Türk halklarının dil ve edebiyatlarına önem vermekteydi. Bu dil ve edebiyat konularını baz alarak coğrafik, arkeolojik ve ekonomik malzemelere ulaşmayı başarmıştır (Sağlık, 2008: 473).

Barnaul'a 22 yaşında gelen Radloff burada tam 12 yıl kalmıştır. Bu süre zarfında Altay, Kazak, Soyon, Abakan ve Kırgız Türkleri'ni ziyaret etmiştir. Daha sonra Barnaul'dan Kazan'a gitmiştir. Buradayken Radloff Kazan'ın eğitim müdürü Şestakov'la tanıştı. Şestakov Müslüman mekteplerin müfettişliği görevini teklif edince Radloff hiç düşünmeden kabul etmişti. Bu görevi kabul ettikten sonra tam 12 sene Kazan'da kaldı. Burada kaldığı süre zarfında tam 11 eser yayınlamıştır (Yusupov, 2015: 298).

Radloff Kazan'daki görevinden ayrılarak Petersburg'a gitti. Burada o İlimler Akademisi'nin "Tarih ve Eski Eserler" bölümüne üye olarak kabul edildi. Radloff Petersburg'da 100'e yakın eser yayınladı. Daha sonra o Viyana'ya doğru sefer eder. Burada Kutadgu Bilig'in ilk nüshasını inceler. Bu nüshayı inceledikten sonra Kırıma sefer eder. Buradayken Radloff "Sibirya'dan Seçmeler" eserinin ilk baskısını yayınlar (Toker, 2003: 21).

Radloff'un en önemli başarılarından birisi de Orhon yazıtlarını çözmesi olmuştur. Bu yazıtlar için 1891 yılında Orhon bölgesine doğru hareket eder. İlk olarak Radloff bu yazıtlarla ilgili birkaç yayın hazırlayarak bu yazıtları yayınlar. Aynı dönemde Danimarkalı dilbilimci olan Wilhelm Thomsen Radloff'un yayınları üzerine çalışmaya başlamıştı. Thomsen 1893 yılında yazıtlarda olan alfabeyi tamamen çözmeği başarır. Bu başarısını bir mektupla Radloff'a gönderir. Radloff'ta 1894 yılında bu alfabeyi kullanarak tüm yazıtları çözmeği başarır. Fakat aynı zamanda Thomsen'in alfabesine kadar Radloff'ta 11 karakteri çözmeği başarmıştı (Sağlık, 2008: 474).

Radloff yaptığı bu kadar araştırmalar, başarılı bir şekilde yürüttüğü çalışmalar Türkoloji alanında çok önemli bir yere sahiptir. Hatta bu çalışmaların bazıları Türkoloji alanında ana metin olma özelliğini de taşımaktadır. Radloff bu kadar araştırmaların yanı sıra büyük Türkologlar da yetiştirmiştir. A. N. Samoyloviç, N. F. Katanov, S. E. Malov, P. M. Melioranski bunlardan bir kaçıdır. Radloff tek başına Rus Türkoloji'sine büyük katkılar yapmıştır. Yetiştirdiği bu bilim adamları da Sovyet Türkoloji'sinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Toker, 2003: 22).

XX. yüzyılda Rus Türkoloji'si daha da gelişti. Bu dönem de çok değerli eserler ortaya çıkarıldı. Özellikle de çözülemeyen yazılar ve alfabeler ortaya çıkarıldı. Bunların sayesinde Türk tarihi ile ilgili daha önemli bilgiler elde edildi. Dünya genelinde Rus Türkolojisi Türk biliminin en önemli kaynağı olmayı başardı. Aynı zamanda çeşitli konferanslar ve kurultaylar düzenlenmişti (Temizyürek ve Khalafova, 2018: 649).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem Çar Rusyası, hem de Osmanlı İmparatorluğu yıkılmıştır. Bu iki monarşik devletin yerine yeni iki Cumhuriyet kurulmuştur. İlk olarak Rusya'da Lenin'in Bolşevik Devrimiyle Sovyet Sosyalist

Cumhuriyetler Birliği, daha sonra da Anadolu'da Atatürk'ün Türkiye'si kurulmuştur. Bu iki yeni devlet uluslararası alanda Batı'ya karşı tek başına kalmışlardır. Bunun yanı sıra SSCB için devrim yapılabilecek en doğru ülke Türkiye olarak gözüküyordu. Bundan dolayı Türkiye'yi kendisi için bir hedef seçmişti. Bu hedefi gerçekleştirmek için Türkiye ile yakınlaşmaya çalışıyordu (Şahin, 2010: 649).

Bilindiği üzere Türkoloji çalışmaları tüm ülkelerde Doğu bilimlerinin içerisinden çıkmıştır. Sovyet Türkolojisi de Doğu bilimlerinden doğmuştur. Sovyet Türkolojisi farklı bir amaç için ortaya çıkmıştır. Buna rağmen Türklük bilimi için önemli düzeyde katkı yapmıştır. Yaptığı katkılardan dolayı dünyanın en önemli Türkoloji merkezlerinden birisine çevrilmiştir (Buran, 2009: 432).

Ekim devriminden sonra Lenin kendisinin ortaya atdığı milliyetler politikasını uygulamağa başlamıştır. Bu politikaları uygulatmak içinde araştırma ve eğitim merkezleri kurdurmuştur. 1921 yılında Moskova'da Doğu'nun Emekçi Halkları Üniversitesi kurulmuştur. Bu üniversitenin bünyesinde Türkçe okutan bir bölümde vardı (Ataöv, 2004: 90).

Sovyetler döneminde Türklük biliminin en önemli çalışmaları Türkler'in ortak bir dilde buluşmaları için yapılıyordu. Bunun yanında ortak alfabe de önemliydi. Ortak bir dil tüm Türkler'in birleşmesi için çok önemliydi. Özellikle İsmail Gaspıralı Osmanlı Türkçesine yakın bir dilin ortak dil olması için çalışıyordu. Ortak dil sayesinde Türkler arasında bir dayanışmanın var olacağını düşünüyordu (Toprak ve Öztürk, 2019: 1078).

Ruslar Bolşevik devriminden sonra kendi sınırları içerisindeki tüm halklara kendi kaderlerini belirleme izni veriyordu. Bundan dolayı bazı devletler kuruldu. Fakat belli bir dönemden sonra bu halkları yeniden ilhak ederek sınırlarına kattı. Bunu yaptıktan sonra tüm halkları bir dil ve bir din altında toplamaya çalışıyordu. İlk olarak alfabe meselesine yoğunlaştı (Aslan, 2010: 358).

Bolşevik yönetim Doğu'nun kültürel devrimini daha da ileri götürmek için Türkler'in dillerine uygun alfabe de düzenlemek istiyordu. Bu düzenleme için çalışmalar 1920-lere tekabül etmektedir. Bu düzenleme daha çok o dönemde Türkler tarafından kullanılan Arap alfabesini değiştirmek için ileri sürülmüştü. Bu fikir XX.

yüzyılın fikri değildir, ilk önce XIX. yüzyılda Azerbaycanlı Mirza Fatali Akhundov ortaya atmıştır. Daha sonra Bakü'de alfabe değişikliğiyle ile ilgili 1922 yılında komite kuruldu. Sonuç olarak 1924 yılında Arap harflerinden Latin harflerine geçildi (Ataöv, 2004: 91).

Aynı dönemlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin aydınları Türkoloji çalışmalarında Türkiye'nin zayıf kaldığı görüşündeydiler. Özellikle Avrupa ve Rusya'nın Türkoloji alanında bu kadar önemli ve ileri olması aydınları bir hayli üzmüştür. Bunun için çeşitli atılımlar yaparak Türkoloji alanında gelişmek istiyorlardı. Bu vesileyle İstanbul'da Türkiyat Enstitüsü'nü kurdular. 1924 yılında kurulan enstitünün en önemli nedeni milletlerarası bir Türkoloji Kongresi yapmaktı. Bu dönemden sonra hem Rusya'da hem de Türkiye'de en önemli konu milletlerarası bir Türkoloji Kurultayı olmuştur (Oral, 2004: 114).

1.2. AZERBAYCAN'DA MODERNLEŞME VE TÜRKÇÜLÜK

Çarlık Rusya'sı XIX. Yüzyıldan itibaren Azerbaycan'ı ele geçirdi. Bu işgalden sonra Ruslaştırma politikaları Azerbaycan Türkleri'ne de uygulanmaya başlandı. Yapılan baskıların sonucunda Azerbaycan'da da bir aydınlanma ve uyanış başladı. Bu aydınlanma ve uyanış ilk olarak yazı tarzında aktarılıyordu. Özellikle basınla yapılan bu işler Azerbaycan modernleşmesine pek fazla hizmet etmiştir (Uca, 2010: 204).

1.2.1. Mirza Fatali Akhundov

Mirza Fatali Akhundov, Azerbaycan modernleşmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Azerbaycan Türkleri'nin sorunlarını önceden görmüş ve bunu yazdığı eserlerde eleştirmiştir. Bu eserlerin en önemli özelliği sade Azerbaycan Türkçesi'nde olmasıdır. Bu topraklarda yaşayan her sınıftan Azerbaycan Türkü kolaylıkla okuyup

ve anlaya biliyordu. Doğrudan Azerbaycan Türkçesi'ne yaptığı bu katkı Türkçülük açısından da çok önemli bir yere sahiptir (Akçura, 2001: 41).

Mirza Fatali Akhundov'un bir diğer önemli icraatı Latin alfabesiyle ilgilidir.O Türkçenin Arap alfabesine uymadığını dile getirmiştir. Bu iddiayı Türk halkları arasında ilk dile getiren mütefekkir olmuştur. Akhundov ilk olarak Arap alfabesinde değişiklikler yapılmasını gerekli olduğunu söylemiştir. Hatta kendisi bu değişiklikleri yapmıştı. Bu değişikliği kabul ettirmek için Osmanlı'ya sefer etmiştir. Fakat istediği türde bir yaklaşım görememiştir. Bundan dolayı bu düşüncesinden vazgeçmiştir (Kurbanov, 2010: 81).

Arap alfabesi üzerinde yaptığı çeşitli değişikler istediği türde destek görmediği için bu düşüncesinden vazgeçti. Daha önemli ve o dönem şartlarında gerçekleşmesi imkansız bir fikri ortaya attı. Arap alfabesinin mükemmel olmadığından dolayı Türk halkları Latin alfabesine geçmeleri gerektiğini savunmaya başladı. Bu fikri de pek fazla destek görmedi. Fakat 65 sene sonra Türkiye Cumhuriyeti bu fikri gerçekleştirmiştir. Rus idaresi altında yaşayan Türkler'in büyük çoğunluğu da Kiril alfabesine kadar bu alfabeyi kullanmışlardır (Kurbanov, 2010: 82).

1.2.2. Hasan Bey Zerdabi

Azerbaycan'da uyanışın en önemli hizmetkarı basın olmuştur. Azerbaycan'da basın denildiğinde akla ilk gelen Hasan Bey Zerdabi'dir. Onun çıkardığı "Ekinçi" gazetesi Rusya'da çıkarılan ilk Türkçe gazete olma özelliğine sahiptir. Gazete Azerbaycan Türkçesi'nde yayın yapmaktaydı. Özellikle yerli halkın anlaması için özen gösteriliyordu (Uca, 2010: 207).

Rusya Müslümanları uyanış için basına önem veriyorlardı. Hatta İsmail Bey Gaspıralı bu yolda Hasan Bey'i örnek olarak göstermekteydi. Fikirlerini tüm Türkler'in rahatlıkla okuyabilmesi içinde Türk şivelerinin ortak bir dilde toplanması gerektiğine de savunmaktaydı. Bu fikre Japonya örneğiyle açıklamıştı. Bu düşüncelerden gözüktüğü gibi gazetecilik Türk aydınları için çok önemli bir yere sahipti (Akkaya ve İbrahimli, 2018: 372).

Hasan Bey Zerdabi'nin gazetesi "Ekinçi" Osmanlıya taraf bir gazeteydi. Rusya Osmanlı savaşında açık bir şekilde Rusya'yı eleştirdiği için kapatıldı. Buna rağmen Zerdabi yapabildiği kadar basınla ilgili işler yaptı. "Ziya", "Ziya-yi Kafkasya", "Keşkül" isimli gazetelerle bu işlerine devam etti. Bu gazetelere gelen sansürlerden sonra biraz çekilmek zorunda kaldı. Uzun bir süre uzak kalmasına rağmen ektiği tohumların ağaç olduğunu da görmüştü (Gündoğdu, 2014: 5).

1.2.3. Ali Bey Hüseyinzade

Azerbaycan'da Türkçülük denildiği zaman akla ilk olarak Ali Bey Hüseyinzade gelmektedir. Yaptığı çalışmalar ve ortaya attığı fikirler dönem itibariyle çok önem arz eden fikirlerdendir. O Batı bilim ve medeniyetini ilk olarak Mirza Fatali Akhundov'dan öğrenmiştir. Bazı tarihçilere göre Ali Bey Mirza Fatali Akhundov'un ilmi açıdan takipçisi ve onun fikirlerini ileri taşıyan bir fikir adamıdır. Dedesi ve Akhundov'un münazaralarını fazlaca dinleyerek bunlardan etkilenmiştir (Bayat, 1992: 17).

Ali Bey Hüseyinzade'nin Türkçülük fikirlerinin geliştiği yer Petersburg'dur. O Petersburg Üniversitesi'nin Fizik-Matematik bölümünde eğitim almıştır. O dönemlerde Petersburg çeşitli fikir hareketlerinin baskın olduğu bir yerdi. Aynı zamanda Ali Bey üniversite yıllarında Şarkiyat bölümüyle de çok ilgilenmiştir. Bu bölümden birçok derslere katılmıştır. Özellikle Türkoloji alanıyla ilgili derslerde fazla bulunmuştur. Bu dersler sayesinde Türkoloji alanında yapılan çalışmalara vakıf olmuştur (Bayat, 1992: 18).

Ali Bey Hüseyinzade Türkçü düşüncelerin etkisiyle o dönem var olan tek Türk devleti Osmanlı'yı ziyaret etmeği pek fazla istemekteydi. Özellikle İstanbul'u görme iştiyakı onun 1889 yılında Osmanlı'ya sefer etmesini sağlamıştır. Ali Bey burada Askeri Tıp okuluna kayıt yaptırmıştır. Onun kayıt yaptırdığı dönemlerde bu okul Avrupa eğitiminden geri kalmaktaydı. Fakat Ali Bey Avrupa'nın en önemli okullarından biri olan Petersburg Üniversitesi'nden gelmekteydi. Bu Askeri Tıp Okulu'nun öğrencileri için çok önemli bir husustu (Akçura, 2001: 191).

İstanbul'da olduğu dönemlerde aynı okulda eğitim gördüğü talebeler Ali Bey'den etkilenmişlerdi. Özellikle Petersburg'ta aldığı Batı medeniyetine dayalı eğitim onun fikirlerine daha çok önem verilmesine neden oluyordu. Bu yıllarda Ali Bey Türkçü ve Turancı düşüncelerini de dile getirmeye başlamıştı. Bu fikirleri özellikle öğrenciler arasında hayli rağbet kazanmasına neden oluyordu. Hem Batı eğitim sisteminin etkisiyle hem de Türkçü ve Turancı düşünceleri kısa sürede Ali Bey'in birçok önemli şahıslar tarafından tanınmasına neden olmuştu (Bayat, 1992: 19).

1888 yılında birkaç askeri tıp öğrencisi birlikte "İttihad-i Osmani Cemiyeti'ni" kurmuşlardır. Sonralar bu cemiyetin ismi "İttihat ve Terakki Cemiyeti" olarak değiştirilmiştir. Bazı tarihçilere göre bu cemiyetin kurucuları arasında Ali Bey Hüseyinzade de yer almıştır. Bu konuyla ilgili önemli bir kaynak bulunmamaktadır. Hatta Ali Bey bizzat kendisi cemiyetin kuruluşu münasebetiyle kaleme aldığı bir yazısında kurucular arasında yer almadığını kesin bir dille ortaya koymuştur. O İshak Sukuti ile görüştüğü zaman bizzat onun tarafından cemiyete üye yapıldığını öğrenmiştir (Bayat, 1992: 20).

Ali Bey Hüseyinzade 1897 yılında Türk-Yunan savaşında Kızılay içerisinde gönüllü olarak hizmet etmiştir. Savaş döneminde yaptığı bu hizmetten sonra eski görevine geri dönmüştür. Burada doçentlik sınavını kazanarak Celal Muhtar'ın yanında çalışmayı başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli üyelerinden olduğu için birkaç kez takip edildiğine şahit olmuştur. Hatta bu gibi sorunlardan dolayı Azerbaycan'a geri dönmek zorunda kalmıştır (Akçura, 2001: 194).

Ali Bey'in Azerbaycan'a döndüğü dönemler çok karışık dönemlerdi. Rus – Japon savaşı arifesinde Kafkasya'ya dönüş yapmıştı. Bu bölgede yaşayan halkların milli duyguları çok fazla zayıflamıştı. Milli duyguları yeşertmek için ve Azerbaycan Türkleri'nin haklarını daha iyi savuna bilmek için "Kaspi" gazetesinde yazmaya başlamıştı. Bu gazete Rusça yayımlanan bir gazeteydi. Bu gazetenin başyazarı Ali Merdan Topçubaşı'ydı. Ali Merdan Bey birkaç zaman zarfında tutuklamalara maruz kalmıştı. Bundan dolayı Ali Bey gazetenin başyazarlığına yükselmişti (Bayat, 1992: 21).

Bu sıralarda Yusuf Akçura Kahire'de yayınlanan "Türk" isimli bir gazeteye "Üç Tarz-ı Siyaset" başlığı altında bir makale göndermişti. Ali Bey Hüseyinzade bu makaleye cevap niteliğinde bir karşı yazı göndermişti. Bu yazı "Mektub-ı Mahsusa" isimliydi. Bu yazıda Ali Bey "Pantürkizm" ve "Panislamizm" başlıklarıyla iki ayrı bölünmüşlüğe gerek olmadığını savunmuştur. Bu fikirlere karşı olmamıştır. Bilakis onları desteklemiş ve bir çatı altında toplanmasının elzem olduğunu kesin bir dille anlatmıştır. Hatta mezhepçilik olgularını da bir tarafa atarak tüm Türkler'e Kuran-ı Kerim'i esas alarak tebliğ edilmesinin ne kadar önemli olduğunu anlatmıştır (Akçura, 2001: 188-189).

Ali Bey Hüseyinzade bu yazını A. Turani imzasıyla yayımlatmıştır. Buradan da görüldüğü üzere o Türkçülük'ten daha çok Turancılığı savunmaktadır. Hatta Turancılık fikrinin savunan ilk mütefekkirlerden birisidir. Yazdığı "Turan" isimli şiir ile Türk halklarının birleşmesi gerektiğini dile getiren ilk mütefekkir olmuştur. Ali Bey "Mektub-ı Mahsusa" isimli yazısının bir kısmında da Tatar diye bir milletin mevcut olmadığını dile getirmişti. Orada yaşayan halkın Türk oğlu Türk olduklarını söylemektedir (Akçura, 2001: 189).

Rus – Japon savaşından hemen sonra Rusya'da karışıklıklar daha da artmıştı. Bu karışıklıkları azaltmak için yönetim yeni kararlar almak zorunda kalmıştı. Bu kararların sonucu olarak Rusya'da basılan ilk Türkçe günlük gazete olan "Hayat" gazetesi basım hayatına başlamıştı. Bu gazete Bakü'de kurulmuştu. Gazetenin maddiyatla bağlı işlerini Zeynel Abidin Tagiyev üstlenmişti. Gazetenin kurucuları arasında Ali Bey Hüseyinzade de yer almıştı. O iki sene bu gazetede başyazarlık yapmıştır (Bayat, 1992: 22).

Ali Bey "Hayat" gazetesinde çok önemli makaleler yazmıştır. Bunlardan en önemlileri arasında "Türkler Kimdir ve Kimlerden İbrettir?", "Bize Hangi İlimler Lazımdır?" ve "Yazımız, Dilimiz ve Birinci Yılımız" isimli makaleler yer almaktadır. İlk makalesinde Ali Bey Türk halklarının arasındaki bağlantıları ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu bağlantıları çözmek için dilleri tetkik etmektedir. Bunu yapmasının en önemli nedeni Türk halklarının birleşmesi için önemli ve lüzumlu olduğunu göstermektir (Akçura, 2001: 194).

"Bize Hangi İlimler Lazımdır?" isimli makalesinde Ali Bey çağdaş ilimlerin daha önemli olduğu ve modernleşme için yapılması gereken ilk işin bu ilimlerin yaygınlaştırılmasıdır. Bu makalesinde Ali Bey meşhur fikri olan "Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak" düşüncesini ortaya atmış ve fikirlerini ispata çalışmıştır. Bu fikrini daha sonra Türkçü arkadaşlarından birisi olan Ziya Gökalp kurumsallaştırmıştır (Akçura, 2001: 195).

"Hayat" isimli gazetenin ömrü pek fazla uzun olmamıştı. Bu gazetenin kapanmasından tam iki ay sonra Zeynel Abidin Tagiyev'in maddi desteği sayesinde "Füyuzat" isimli bir dergi yayın hayatına başlamıştı. Ali Bey Hüseyinzade'nin bu dergide birçok makalesi yayınlamıştır. Derginin ömrü kısa olmasına rağmen Ali Bey sayesinde Azerbaycan Türkçülüğü ve modernleşmesine büyük katkılarda bulunmuştur (Bayat, 1992: 22).

Bu dergide Ali Bey Hüseyinzade'nin yayınlanan makalelerinin ana fikri Türklük üzerineydi. O Türk birliğinin oluşması için yapılması gereken ilk icraatın dil birliği olduğu görüşündeydi. Bundan dolayı İstanbul Türkçesini ortak dil yapma peşindeydi. Osmanlı'ya çok önem vermekteydi. Halktaki Osmanlı sevgisini artırmak için makalelerinde bunlardan bahsetmekteydi. Bu makaleler sayesinde Ali Bey'in Türkçü ve hatta Osmanlıcı olduğu fazlasıyla anlaşılmaktaydı (Akçura, 2001: 195).

Bölgede asırlardır cereyan eden Sünni-Şii polemiklerinin sonlanması için çok çalışmaktaydı. İran, Şii mezhebinden dolayı Azerbaycan Türklerini kendi safına çekmeye çalışmaktaydı. Aynı zamanda Ruslar da asimile politikaları uygulamaktaydı. Bunları engellemek için Osmanlı sevgisinin Azerbaycan Türkleri'nin gönlüne nakşetmek gerekiyordu. Ali Bey Hüseyinzade kaleme aldığı makaleler sayesinde bunu büyük ölçüde başarmıştı (Bayat, 1992: 23).

1.2.4. Ahmet Bey Ağaoğlu

Ahmet Bey Agaoğlu Türkiye Cumhuriyeti tarihine iz bıraktığı gibi Azerbaycan tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Azerbaycan'ın milli menfaatleri neredeyse Ahmet Bey oradaydı. Onun hayatı birkaç kısımdan oluşmaktaydı. Bu kısımlar ortaya

attığı ve desteklediği fikirler doğrultusunda bölünmüştür. Fikirlerinin ana merkezinde Türk milliyetçiliği ve Batı tarzı modernleşme yer almaktaydı. Yaptığı tüm faaliyetleri bu doğrultuda gerçekleştirmiştir.

Ahmet Bey'in doğduğu şehir gelişmek için ideal yerlerden birisiydi. O Azerbaycan'ın Şuşa şehrinde doğmuştur. Etrafı hep ilim insanları yer almıştı. Babası Mirza Hasan da bölgedeki alim insanlardan birisiydi. Dedesi Mirza İbrahim ise fevkalade bir alim ve bölgede bilinen bir şairdi. Şiirlerini Azerbaycan Türkçesi'nde yazması o dönem için büyük öneme sahip olan Farsça şiirlere rağmen sevilmiş ve büyük takdir toplamıştır. Böyle bir ailenin içerisinde büyüyen Ahmet Bey de hem ilme hem de Türkçülük fikrine yaklaşmıştır (Akçura, 2001: 201).

Ahmet Bey çocuk yaşlarında Arapçadan özel ders almıştır. İlkokul dönemini mahalleden bir okulda geçirmiştir. Ortaokul eğitimini ise Şuşa'nın merkezinde bir okulda almıştır. Bu okulun büyük çoğunluğu Ermeni öğrencilerden oluşmaktaydı. Sınıfta Ahmet Bey'le beraber toplam beş Türk öğrenci bulunmaktaydı. Lisede pozitif ilimlerle ilgili bir okulda eğitim görmüştür. Buradan mezun olduktan sonra ilmini daha da artırmak ve geliştirmek için Petersburg'a gitmiştir. Sınavı kazanmasına rağmen gözleriyle ilgili çeşitli sıkıntılar yaşadığı için Azerbaycan'a geri dönmek zorunda kalmıştır (Atalar, 2018: 139).

Ağaoğlu 1888 yılında gözlerinin iyileşmesinden hemen sonra Paris'e gitti. Buraya gelme sebebi yarıda kalan eğitimini tamamlamaktı. Eğitim nedeniyle Paris'e gelen ilk Azerbaycan Türkü Ahmet Bey Ağaoğlu olmuştur. Fransızcasını geliştirdikten hemen sonra Sorbonne Üniversitesi Tarih ve Filoloji Bölümüne kayıt yaptırmıştı. Kısa süre sonra Hukuk Fakültesi'ne de kayıt yaptırarak ilmi açıdan gelişimini biraz daha da güçlendirmiş oldu (Akçura, 2001: 206).

Ahmet Bey Paris'deki eğitim yıllarında Ahmet Rıza Bey'le tanışmıştır. Ahmet Bey Rıza Bey'e büyük hürmet ve sevgi beslemekteydi. Onun yaptığı işleri büyük bir iştiyakla takip ediyordu. Ahmet Bey eğitim yıllarında "Nouvelle Revue" ve "Revue Bleue" dergilerinde yazı yazmaktaydı. Bunlarla birlikte o Tiflis'te yayın hayatına devam eden "Kafkas" gazetesi için de kısa yazılar yazıp göndermekteydi (Atalar, 2018: 139).

Ahmet Bey Ağaoğlu 1894 yılında eğitim aldığı Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. O diplomasını alarak Azerbaycan'a geri döndü. Dönüş yolunu İstanbul üzerinden gerçekleştirdi. O İstanbul'da 4 ay kaldı. Bu süre zarfında dönemin Maarif Nazırı Münif Paşa'yla tanıştı. Çeşitli konularda uzun münazaralar yaptılar. Ahmet Bey aynı zamanda Kafkasya'lı tarihçi Murat Bey'le de tanıştı. Ağaoğlu kısa sürelik İstanbul ikametini tamamladıktan sonra Azerbaycan'a dönüş yaptı (Akçura, 2001: 213).

Ahmet Bey Azerbaycan'a döndükten sonra "Kafkas" gazetesinde yazarlığa devam etti. Aynı zamanda Tiflis Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yapmaktaydı. Daha sonra Ahmet Bey Şuşa Lisesi'ne geçiş yaptı. Tam bu sıralarda Zeynel Abidin Tagiyev "Kaspy" gazetesini satın aldı. Tagiyev Ahmet Bey'i bu gazeteye başyazarlığa davet etti. Bu daveti kırmadı ve bu gazetede işe başladı. Aynı zamanda Bakü Lisesi ve Yüksek Ticaret Mektebi'nde Fransızca dersleri vermeye başladı (Akçura, 2001: 214).

Rus-Japon savaşı Rusya'yı çok fazla etkilemiştir. Bu savaştan mağlup çıkınca durum daha da kötüleşmiştir. Bunu ganimet olarak gören Zeynel Abidin Tagiyev Türkçe gazete için başvuruda bulunmuştur. Bu talebi kabul edilmişti. O da Kafkasya'da ilk Türkçe gazete olan "Hayat" gazetesini yayın hayatını başlatmıştır. Bu gazetenin başına da Ali Bey Hüseyinzade ile Ahmet Bey Ağaoğlu'nu geçirmişti (Atalar, 2018: 140).

Ahmet Bey bu gazetede kısa bir süre çalıştıktan sonra kendisi tek başına "İrşad" gazetesini çıkarmaya başladı. Bu gazete de Türkçe yayın yapıyordu. Ahmet Bey'in bu gazeteyi çıkarma amacı bölgede yaşayan Türkler'in birleşmesine hizmet ve vesile olmaktır. Bunun için o ilk olarak Sünni-Şii ayrımcılığının ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu ayrımcılık bölgede yaşayan Türkler için çok büyük sıkıntı teşkil ediyordu. İranlılar'ın Farslaştırma politikası bir taraftan milleti zehirlerken, diğer taraftan da Ruslar'ın bu ayrımcılığı kullanarak kardeşi kardeşe kırdırmaya çalışıyordu. Bundan dolayı Ahmet Bey için en önemli konulardan birisi buydu (Akçura, 2001: 217).

Ahmet Bey çok önemli bir makale yazmıştı. "İslam'a göre ve İslam'da kadın" isimli bu makale Rusça yazılmıştı. Ahmet Bey kendi araştırmaları üzerine yazdığı bu

makale de İslam'ın aslında ilme ve terakkiye önem verdiğini anlatmıştır. Hatta üst düzey seviyeye ulaştığını sonralar ise menfaatperest kişilerin yüzünden gerileme yaşadığını dile getirmişti. Bu gerileme halende devam etmekteydi. Ahmet Bey İslam'da kadının yerinin önemli ölçüde yükseklerde olduğunu göstermiştir. Fakat zamanla İran ve Süryani adetlerden dolayı bu değer çok düşmüştür. Bu sıkıntıları gidermek için İslam'da yenilenme yapılması gerektiğini de dile getiriyordu. Bunun sayesinde başta Türkler olmakla tüm Müslüman milletler kalkınacaklardır (Akçura, 2001: 218).

Türk halklarındaki bu uyanış ve kalkınma Ermeniler'de önceden var olan kıskançlık hissi daha baskın bir şekilde ortaya çıkmasına neden oldu. 1904 yılından itibaren özellikle Batı Azerbaycan ve Karabağ bölgelerinde bu durum silahlı çatışmalara dönüştü. Bu çatışmalarda Ermeniler'in en büyük destekçisi Çar yönetimiydi. Azerbaycan Türkleri'nin Kafkasya'da yaptığı önemli faaliyetler Çar yönetimini zayıflatmaktaydı. Bu faaliyetlerden dolayı Ermeniler'e tam destek veriyorlardı. Bu çatışmaların önünü alabilmek için Ahmet Bey 1905 yılında gizli olarak Difai Cemiyeti'ni kurdu. Bu cemiyet sayesinde kayıpların sayısı bir hayli azaldı (Atalar, 2018: 140).

Ahmet Bey'in bu denli önemli faaliyetleri birçok bölgede sesini duyurmasına yetmişti. Gazetecilikle yaptığı işlerle zaten Çar yönetimini sıkıntı içerisinde bırakıyordu. Difai Cemiyeti'nin kurulması ve Ermeni katliamlarının durması yönetimi bir hayli sinirlendirmişti. Artık Ahmet Bey yönetim tarafından tehlikeli şahıs olarak biliniyordu. Bu sıkıntılardan dolayı Ahmet Bey İstanbul'a gelmek zorunda kaldı. O İstanbul'a teşrif etmeden 1 sene önceden II. Meşrutiyet ilan edilmişti (Atalar, 2018: 141).

İstanbul'a geldiği yıldan itibaren "Hikmet Gazetesi" ve "Sebilürreşad"da çeşitli konularla ilgili yazılar yazmaktaydı. 1909 yılından itibaren Darülfünun'da Rusça eğitimi vermekteydi. 1911 yılında "Türk Yurdu Cemiyeti" kurulmuştu. Bu cemiyetin kurucuları arasında yer almaktaydı. "Türk Yurdu" dergisinin basımı ve yayılması için önemli faaliyetlerde bulunmuştur. 1912 yılında İttihat ve Terakki Partisi adına Karahisar'da milletvekili olmuştur. Birinci Dünya Savaşından sonra Rusya Müslümanları arasında bağımsızlık harekatları yapılmaktaydı. Bu harekatlara destek

vermişti. 1918 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan içinde önemli faaliyetler yapmıştır (Atalar, 2018: 141).

Azerbaycan'ın tanınmasıyla ilgili çeşitli faaliyetler yapmaktaydı. Paris konferansı bu faaliyetlerden birisiydi. Fakat İstanbul'a geldiği zaman İngilizler tarafından tutuklandı ve Malta'ya sürgün edildi. 1921 yılında sürgünden Ankara'ya geldi. Bu dönemlerde Kars milletvekili seçildi. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla ilgili çeşitli faaliyetlerde de bulunmuştur. Bu dönemlerde İsmet İnönü ile arası kötü olmaya başlamıştı. "Akın" dergisinin basım ve yayın işleriyle de uğraşmaktaydı. Fakat İsmet İnönü ile olan münakaşalarından dolayı "Akın" dergisi kapandı. 1939 yılında kalp rahatsızlığından dolayı vefat etti.

1.3. KURULTAYDAN ÖNCEKİ DÖNEM VE TÜRK HALKLARININ YAŞADIĞI ALFABE VE DİL SORUNLARI

Türkler tarihin her safhasında bulunan bir millettir. Uzun süre var olan bu millet eski dönemlerde göçebe bir yapıya sahip oldukları için bir-birinden farklı alfabeler kullanmışlar. Tarih boyu oldukları yerden farklı yerlere göç edip, sefer yaptıkları için Türkler'in dilleri birbirinden ayrılmış ve farklı lehçeler oluşmuştur. Türk milletleri yaşadıkları bölgelere göre çeşitli alfabeler de kullanmışlar. Türk halkları tarih boyunca Köktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Tibet, Süryani, Arap, Grek, Ermeni, İbrani, Kiril ve Latin alfabelerini kullanmışlar. Bu kadar farklı alfabeler kullandıklarından dillerinde çeşitli değişiklikler olmuştur. Türk halkları en fazla Köktürk, Uygur, Arap, Kiril ve Latin alfabelerini kullanmışlar. Bu alfabeler geniş kitlelere yayılmıştır (Yüksekkaya, 2013: 393).

Türkler önemi itibariyle iki nedenden dolayı alfabe değişiklikleri yapmışlardır. Bunlardan ilki dini nedenler, diğeri ise siyasi nedenlerdir. Türkler ilk olarak Köktürk alfabesini kullanmışlardır. Uzun bir süre bu alfabeyle iletişim kurmuşlardır. Bu alfabeden sonra Türkler Uygur alfabesine geçiş yapmışlardır. Bu alfabe sadece İslamiyet'ten önce değil, İslamiyet'in Türkler arasında yaygınlaşmasından sonra da

uzun bir süre kullanılmıştır. Hatta bazı kaynaklara göre Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar sarayda bazı eserler bu alfabeyle yazılmıştır (Demirci, 2011: 225).

Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra fırkalar halinde Arap alfabesine geçiş yapıyorlardı. Uzunca bir süre Türk halkları bu alfabeyi kullanmışlardır. Fakat zaman ilerledikçe bazı aydın ve bilim adamları tarafından eleştirilmeğe başlandı. Bu eleştiriler ilk olarak 19. yüzyılda dile getirilmeğe başlandı. Bir önceki bölümde de aktarıldığı gibi ilk eleştiriyi Azerbaycanlı aydın Mirza Fetali Ahundzade yapmıştır. Onun görüşüne göre Arap harfleri Türkçenin imlasına göre yeniden düzenlenmesi gerekiyor. Hatta Ahundzade bu düşüncelerini kalemle buluşturarak 1863 yılında "Yusuf Şah" eserini literatüre kazandırmıştır. Düşüncelerini hem yaygınlaştırmak hem de kendisine destekçi bulmak için ilk olarak Osmanlı'ya, daha sonra da İran'a sefer etmiştir. Fakat görüşlerine destek bulamayınca bu fikirlerden yüzünü çevirmiştir (Demirci, 2011: 226).

1.3.1. Rusların Türk Halklarına Karşı Yaptığı Asimile Politikaları

Ruslar Deli Petro'dan alınan mirasla ele geçirdikleri topraklarda Ruslaştırma politikaları uyguluyorlardı. Özellikle bu politikalar Türkler'e karşı yapılıyordu. Bu politikaların amacı Türkler'in dini ve milli fikrilerini yok etmek ve bir-birilerinden ayırarak Ruslaştırmaktır. Bu politikaları gerçekleştirmek için eğitimde yeni reformlar yapılıyordu. Bazı Rus araştırmacılara göre Türklerin ve Rusların birbirilerinden uzak farklı okullarda eğitim almaları Rus kültür ve siyasetine zarar verebilecek bir etkendir. Bunun için ilk olarak Türklerin fazlaca yaşadığı topraklarda Rusça eğitim veren okullar kuruldu. Bu ilk aşama olarak tarihe geçti (Egamberdiyev, 2005: 104).

Bu politikaların en önemli öncülerinden olan İlminskiy'e göre Rus olmayan halkların ilk olarak Ortodokslaştırılarak, Ruslar'a yakınlaştırılması sağlanabilir. Bunun için ilk olarak İncil Kiril alfabesinde fakat yerli dillere uyarlanarak hazırlanmıştır. Bununla birlikte Rusçaya bir yönelme olacağı düşünülmüştür. Daha sonra İlminskiy gözlem yapmaya başlamıştır. Onun gözlemlerine göre çocuklar ilkokuldan itibaren Rusçayla eğitim alırlarsa o zaman onlara Rus kültürünü dayatmak

daha kolay oluyor. Bu politikaların sayesinde Türkler'in dillerinde ayrışmalar olmuştur. Bu ayrışmalar yeni milli kimliklerin oluşmasına yol açmıştır (İbraeva, 2018: 129).

Ortaya konulan bu gözlem ve değerlendirmeler sonucunda Rus yönetimi 1870 yılında "Rusya'da Yaşayan Müslüman Halkın Eğitimi" adı altında bir kanun hazırladı. Bu kanunun ana fikri İlminskiy'nin Ortodokslaştırma ve bu yolu takiple Ruslaştırma hedeflerine uyuyordu. Bu kanuna göre okullarda yerli dilde, fakat Kiril alfabesine uygun hazırlanmış kitaplar okutulacaktı. Bu nedenle Kiril alfabesini her Türk lehçesine uyumlandırarak yeni alfabe türleri hazırlandı (Egamberdiyev, 2005: 104).

Bu kanun doğrultusunda hazırlanan bu alfabe nedeniyle Türk lehçelerinde farklılaşma oluyordu. Kolaylıkla anlaşabilen Türk halkaları bir-birine karşı yabancı gözüyle bakmaya başlıyorlardı. Dil birliği olmadığı yeni milli kimlikler ortaya çıkmaya başladı. Bu ayrılık asimilasyonu daha da hızlandırdı. Bu halklar dillerinden uzaklaştırılarak kendi benliklerinden, fikri ve dini hayat tarzlarından uzaklaştırıldılar. Bu dönemde Kazakların yaşadığı bölgede Kiril alfabesiyle basılan kitapların neredeyse tümü Hristiyanlıkla ilgiliydi. Ruslar isteklerine ulaşıyorlardı (Egamberdiyev, 2005: 104).

Bu asimilasyon politikalarını kırmak için Türk halkları arasından çıkan aydınlar çok fazla uğraşmışlardı. Hem Ruslar'ın zulmünden kurtulmak hem de muasır medeniyetler düzeyine çıkmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlar. Bu faaliyetlerin en önemlilerinden birisi Ceditçilik Harekatı'dır. Bu faaliyet sayesinde Rus asimilasyonuna karşı bir direniş başlamıştı. Bu harekatın en önemli unsurlarından birisi olan İsmail Gaspıralı dil birliğine önem vermiştir. Dil birliği sayesinde Türk halkları arasında bir birlik kurulacağına emindi. Hatta Gaspıralı'nın dil birliği için önerdiği Türkçe türü o dönemlerde kullanılan İstanbul Türkçesiydi (Erkan, 2019: 770).

1.3.2. Bolşevik Rejim ve Türk Dili

Çar Rusya'sının Birinci Dünya Savaşı'nda aldığı büyük kayıplarla birlikte hükmü altında olan milletlerin de isyana yönelmeleri yönetime büyük darbe vuruyordu. Tam da o dönemlerde dünya sahnesine çıkmaya çalışan yeni bir yönetim sistemi ülkede devrim yapmayı amaçlıyordu. Hem savaştan hem de isyanlardan iyi yararlanarak 1917 yılının Ekim ayında iktidarı ele geçirdiler (Akıncı ve Jafarlı, 2020: 507).

Devrim sonrası Rusya birçok bölgeyi kaybetmişti. Fakat kendini topladıktan sonra kaybettiği toprakların neredeyse tamamını yeniden işgal etmeyi başardı. Bu işgaller 1920-li yıllara tekabül etmiştir. Lakin Baltık ülkeleri olan Litvanya, Estonya, Letonya ve Finlandiya'nı tanımak mecburiyetinde kalmıştı. İşgal süreci bittikten sonra Bolşevik rejim önemli bir karar almıştı. Bu karar Ruslaştırma politikalarını engelleyip, yerine dil ve kültür özgürlüğünün önünü açıyordu. 1924 Anayasasıyla bu özgürlük resmen tanınmaya başlandı (Akıncı ve Jafarlı, 2020: 508).

Bolşevik rejim Rus olmayan milletlerin alfabe değişikliğine sıcak bakıyordu. Hatta bunun için çeşitli destekler de veriyordu. Fakat Bolşevik rejim daha çok Kiril alfabesinin tercih edilmesini istiyordu. Lakin bunu ilk başlarda pek fazla dile getiremezdi. Onun için ilk olarak Latin alfabesinin kabulünü istemekteydi. Bu aslında Bolşevik rejimin Ruslaştırma politikasından vazgeçmediğinin bir göstergesiydi. Yine dil ve alfabe üzerinden kendi politik fikirlerini kabul ettiriyorlardı (Nakip, 2012: 6).

Alfabe konusu Türk halkları arasında hep konuşulan bir konu olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren alfabe değişikliği konusu bir tartışma haline geldi. Bu tartışma neredeyse her yer aynıydı. Genel olarak tartışmayı yapanlar üç kısma ayrılırdı. Bunlardan ilki hiçbir değişiklik yapılmadan Arap alfabesinde kalınmasını isteyen ve bunun için propaganda yapan gruptu. İkinci grup daha ılıman bir gruptu. Bu grup göre Arap alfabesi Türkçenin imlasına uymuyor. Fakat imlaya uygunlaştırarak bu ortadan kaldırılabilir ve çok fazla değişiklik yapılmadan yola

devam edilebilir. Bir de üçüncü bir grup vardı. Bu grup Latin alfabesinin Türkçenin imlasına uygun olduğu görüşüne dayanarak Arap alfabesinin yerine getirilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Hemen-hemen tüm bölgelerde tartışma bu üç grup arasında dönüyordu (Açık, 2008: 1).

Ruslar geleneksel taktiklerini kısa süreliğine terk edip bunun yerine yeni bir taktikle devam ediyorlardı. Yukarıda da bahsettiğim gibi dil ve alfabe politikalarını doğrudan Kiril alfabesi üzerinden değil, dolaylı yoldan yani Latin alfabesi üzerinden gerçekleştirmeyi düşünüyorlardı. Tam da o dönemler de Türk halklarının içerisinden ortaya çıkan şahıslar Latin alfabesi üzerine araştırmalar yapıyorlardı. Bu araştırmaları Azerbaycan'dan Mirza Fatali Ahundzade, Kırgız ve Kazaklardan J. A. Altınsarın, Başkurtlardan ise M. Kulayev yapmıştır. Halimcan Şeref'e göre bu araştırmaları bizzat Rus yönetimi bu kişilere yaptırtmıştır (Kerimli, 2002: 274).

Latin alfabesi üzerine araştırmalar ilk olarak Yakutlar'da netice verdi. Latin alfabesine geçen ilk Türk halkı olarak tarihe geçtiler. 1917 yılandan itibaren başlayan bu süreç 1933 yılına kadar devam etti. Fakat konum itibariyle biraz uzak bir mesafede yerleştiği için diğer Türk halklarına etkisi olmadı. Aynı dönemler Tatarlar da Latin alfabesi için önemli fikirler ortaya atıyorlardı. Hatta 1917 yılında Tatarlar'ın büyük bir kısmı Latin alfabesini destekliyordu. 1920 yılında Kazan'da Tatar ve Başkurt alimler bir toplantı gerçekleştirdiler. Bu toplantı sonucunda Latin alfabesine geçilmesi kararı alındı (Şahin, 2003: 43).

Azerbaycan'da da Latin alfabesi tartışmaları her zaman fazla olmuştur. Özellikle cumhuriyet döneminde bu tartışmalar çok kıyasıya yapılıyordu. Alfabe değişikliği için çeşitli projeler hazırlanıyordu. Fakat Bolşevik işgali üzerine bu projeler yarıda kaldı. İşgalden sonra Latin alfabesiyle ilgili bir komisyon kuruldu. Komisyon Sultan Mecit Ganiyev, Hamit Şahtahtinski, Prof. Tomaşevski ve Hüseyin Cavit'ten oluşuyordu. Komisyonun başkanlığına Fransız Türkolog Prof. Jüze getirildi. 1921 yılında karar kabul edildi. Bu karara göre Arap alfabesi yerine Latin alfabesi kabul edildi ve uygulamaya başlanıldı (Yakar, 2018: 311).

Özbekistan'da alfabe tartışmaları 18. yüzyıldan itibaren yapılıyor. Bu tartışmalarla ilgili çeşitli kurultaylar yapılmış, pek çok rapor hazırlanmıştır. Özbekistan'da da tartışmalar genelde üç grup arasında oluyordu. Fakat Latin alfabesi

taraftarları daha ağır basıyordu. Hatta 1923 yılında Özbekistan'ın Taşkent vilayetinde alfabe tartışmalarıyla ilgili bir konferans yapılmıştır. Konferansın neticesinde Latin alfabesi kabul edilmiştir. Buna rağmen Arap alfabesini düzenleyerek kullanmaya devam etmişler. Literatürde buna "Toti" yazı denilir. 1923 yılından 1930 yılına kadar bu yazı türü kullanılmıştır (Demirci, 2011: 226).

Bu kadar tartışmaların yapıldığı bu dönemde ortaya bir de Kurultay düşüncesi çıktı. Bu kurultay Türk halkları için çok önemli bir kurultaydır. Hem alfabe ve dil birliği üzerine yapılacak çalışmaların tartışılması ve bir karara bağlanması gerekiyordu. Bu kurultay öncesi Azerbaycan zaten Latin alfabesini kullanıyordu. Bolşevik yönetim bunu tüm Türk halkları arasında yaymak istiyordu. Bazı tarihçilere göre Bolşevik yönetimin buradaki gayesi Türk halklarını ilk önce İslam'dan, daha sonra Türkiye'den ayırmaktır. Çünkü Çar döneminde Ruslar Pantürkist ve Panislamist uygulamalardan çok fazla etkilenmiştir (Yakar, 2018: 312).

Bu bölümde Türkoloji bilimi tarihsel açıdan ortaya konulmuştur. Daha sonra Sovyet Türkolojisi'ne değinildi. Bu bölümde Radloff'un yaptığı araştırmaları ve bu araştırmalar sayesinde ortaya çıkardığı eserleri anlatmaya çalıştım. Daha sonra Azerbaycan entelektüellerinin Türkoloji'ye yaptıkları katkı anlatılmıştır. Özellikle Ali Bey Hüseyinzade'nin yaptığı işlere değindim. Son olarak ise Bakü Türkoloji Kurultayı'ndan önce Türklerin durumuyla ilgili bilgiler verilmiştir. Bir sonraki bölümde ise kurultayla ilgili bilgiler aktarılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURULTAYA KATILIM VE OTURUMLAR

Bu bölümde Bakü Türkoloji Kurultayı'nın önemi hakkında bilgiler verildikten sonra katılım gösteren delegelerle ilgili önemli ayrıntıları dile getirilmeye çalışılacaktır. Son olarak ise kurultayda konuşulan konular işlenecektir. Bu konular yapılan oturumlar şeklinde tasnif edilecektir.

2.1. KURULTAYIN ÖNEMİ VE KURULTAYA KATILIM

Son zamanlarda artan alfabe tartışmaları böyle bir kurultaya ihtiyaç olduğunu gösteriyordu. Önceki bölümlerde aktarıldığı gibi Latin alfabesini Türkler iki nedenden dolayı istiyorlardı. Bunlardan ilki muasır medeniyetlere ulaşmak için istiyorlardı. Bu sayede eski, geleneksel sıkıntıları daha hızlı aşabileceklerini düşünüyorlardı. Diğer kesim ise tamamen milli duygularla alfabe birliğini istiyorlardı. Alfabe birliği üzerinden, dil birliğine de ulaşabileceklerini düşünüyorlardı. Zaten bu konu kurultayda fazlaca konuşuldu.

Fakat bu iki kesimden farklı olarak birde ortada Bolşevik yönetim vardır. Bu yönetim kendi Ruslaştırma politikalarını gerçekleştirmek için böyle bir uygulamaya girişmişti. Hiç kimsenin dil ve kültürüne karışmayacağına söz verdiyi için ilk elden Kiril alfabesini ve Rusçayı fazla dillendirmiyordu. İlk olarak Latin alfabesini kabul ettirerek dini hassasiyetin ortadan kalkmasın hedefliyordu. Kurultayı bu yüzden destekliyordu. Bu planı önceden hem Azerbaycan'dan hem de Türkiye'den tahmin edenler olmuştu. Fakat onlara basında sansürler uygulanıyordu. Zaten ileride Bolşevik yönetimin niyeti ortaya çıkıyordu. Dil ve alfabe birliği için çalışan herkes cezalandırılıyordu.

Yaşanan kötü durumlara rağmen tüm Türk halklarını bir araya toplayarak dil, tarih ve kültür birliğinin ilk tohumları atılıyordu. Bu kurultay Türkoloji biliminin en önemli sonuçlarından birisidir. Türk halklarını daha iyi araştırma ve bu araştırmaların sonucunda kendi milli kimliklerine geri döndürmek için çok önemlidir. Fakat Bolşevik yönetimin kirli politikaları bu önemli kurultayın sonuçlarının gerçekleşmesine engel oldu.

2.1.1. Kurultaydan Hemen Önce

Dünya genelinde 1873 yılından itibaren tüm Doğu bilimciler Paris'te toplanmaya başlamışlardı. Alınan kararların uygulanmasını değerlendirmek için her üç senede bir bu toplantılara devam etmişlerdi. Türklük bilimi çalışmaları da zamanla ayrı bir alan olarak araştırılmaya başlanmıştı. Bundan dolayı bazı bilim adamları Türkoloji araştırmalarında küresel çapta kararlar alarak, bu kararların uygulanmasını değerlendirmek için büyük çapta kongrelerin düzenlenmesini istemişlerdi. Bu fikir ile ilgili ilk olarak Samoyloviç 1913 yılında konuşmaya başlamıştır. Fakat karışık bir dönem olma hasebiyle pek destek görememiştir (Oral, 2004: 114).

Bu durum Bolşevik ihtilalinden sonra değişmeye başladı. 1920'li yıllardan başlayarak kurultay düşüncesi gündeme alınıyordu. Özellikle Samoyloviç'in azmi sayesinde bu düşünce gerçekleştirilebiliyordu. 1922 yılında Samoyloviç'in de aralarında bulunduğu birkaç Doğu bilimci Petersburg'ta toplandılar. Burada kurultay düşüncesini masaya yatırdılar. Rus yönetimi de genellikle Türkler'in Latin alfabesine geçmesini istediği için bu kurultay düşüncesini destekliyordu. Bunun yanı sıra Çobanzade, Hocayev ve Ağamalıoğlu gibi Türk soylu aydınlar kurultay düşüncesini benimsiyorlardı (Buran, 2009: 435).

Tam da bu dönemde kurultay fikri üzerine birkaç grup ortaya çıkmıştı. Bunlardan ilki Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin geçmesi için çalışan Azerbaycan Türkleri'ydi, ikinci grup Rus Türkologları ile dilbilimcileri yer

almaktaydı, üçüncü grupta Moskova yönetimi, sonuncu grup ise milletin geride kalmışlığını Latin harfleriyle gidermek isteyen Türkler'di (Oral, 2004: 114).

Kurultay düşüncesinin gerçekleşmesini isteyenler gibi ona karşı çıkanlar da az değildi. Özellikle Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Mehmet Emin Resulzade ve Mirza Bala Memmedzade olmak üzere birçok aydın ve devlet adamı kurultaya karşı çıkmışlardı. O dönemlerde pantürkist faaliyetleri ile göz önünde olan Enver Paşa da Kurultay düşüncesine karşı çıkanlar arasındaydı (Buran, 2009: 435).

Bakü Türkoloji kurultayı denildiğinde akla ilk olarak Türk Dili ve Türk tarihi gelmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki, bu kurultayı Bolşevik rejim de istiyordu. Bu kurultayı siyasi bir amaç için kullanacaktı. Kurultayda konuşulan bazı konular saklanmıştır. Örnek olarak Ali Bey Hüseyinzade'nin[3] konuşmasını verebiliriz. Sanki kısa bir konuşmaymış gibi ortaya konulmuştur. Fakat uzun bir konuşma yapmıştır (İmanov, 2016: 10).

Bolşevik rejim daha sonra kurultaya katılan Türkologların birçoğunu ya sürgün ettirmiş ya da öldürtmüştü. Bu kurultayda öne sürülen fikirler onlara karşı delil olarak ortaya konulmuştur. Kurultaya Azerbaycan tarafından 17 kişi katılmıştır. Bu 17 kişiden sadece Ağamalıoğlu cezadan kurtula bilmiştir. O da 1930 yılında vefat ettiği için bu cezaya ulaşamamıştır. Geriye kalan 16 üyenin hepsi ya öldürülmüş ya da sürgün edilmişti (İmanov, 2016: 11).

Kurultayı ilk olarak tüm Doğu bölgelerini dahil etmeye çalışıyorlardı. Fakat farklı türde sorunlar bunu engelliyordu. Bundan dolayı daha küçük bir hedefle ilerlemek isteniyordu. Asgari olarak İran, Afganistan ve Türk halklarıyla birlikte bir kurultay düzenleme hedefi ortaya konulmuştu. Bu hedefi başta Azerbaycan ve Tataristan olmakla tüm Türk halklarına yayılması için birçok faaliyet yapıldı (Menzel, 2017: 13).

Bilindiği üzere Rus Türkologlar bu kurultayın yapılmasını çok fazla istemekteydiler. Özellikle Samoyloviç bunun için birkaç kez faaliyetlerde bulunmuştu. Fakat bu faaliyetler neticesiz kalmıştı. Durum 1920′lerde değişmeye

[3] Ali Bey Hüseyinzade 1926 yılında çeşitli gazetelerde röportajlar vermiştir. Yeni Yol gazetesinin 1926 yılı 26 Şubat tarihli basımındaki röportaj bunlardan birisidir. "Yeni Alfabe Okuryazarlarını Talepleri" isimli makaleye göz atabilirsiniz.

başlamıştı. Bu yıllarda Samoyloviç Bakü'ye seminerler vermek için gelmekteydi. Onu karşılayan ve destek olan hep Ağamalıoğlu olmuştur. Üstelik Ağamalıoğlu ifrat düzeyinde bir Latin alfabesi taraftarıydı. Bu da kurultayın maddi imkanlarının karşılanması için çok önemli bir sebepti (Demirel, 1996: 28).

İlk başlarda kurultayı Türkistan'da veya Türklerin eskilerden var olduğu düşünülen önemli bölgelerinde yapmayı planlıyorlardı. 1923 yılında Azerbaycan, Tataristan, Kırım, Başkurdistan, Özbekistan ve Yakutistan'da yaşayan ve eğitim veren öğretmenlere eğitim-öğretim hayatlarında önlerine çıkan engelleri bertaraf etmek için tüm Türk halklarının temsilcilerinin katılımıyla bir kurultay düzenleneceği haberi verildi. Bu haber sonuç verdi ve 1924 yılında kurultaya hazırlık için bir komisyon kuruldu. Kurultay hızlı bir şekilde toplanması gerekiyordu. Fakat Türkistan bu kurultay için teknolojik ve ekonomik olarak müsait değildi. Bundan dolayı Türkistan'da değil, güçlü sanayileşme yaşayan ve ekonomik açıdan iyi durumda olan, aynı zamanda da daha fazla eğitilmiş insan gücüne sahip olan Azerbaycan tercih edilmişti (Menzel, 2017: 14).

Bu kurultayın yapılmasının en büyük nedeni Türk halklarının Latin alfabesine geçişini hızlandırmaktır. Bilindiği üzere Azerbaycan bu döneme kadar zaten Latin alfabesine geçmişti. Bolşevik yönetim de Azerbaycan'ın bu tecrübesini tüm Türk halklarına yaymaya çalışıyordu. Hatta 1924 yılından itibaren Arap alfabesi ile basılan kitapların Sovyetler Birliği sınırı içerisine giriş yapmasına yasak getirmişlerdi. Yönetim hedefinde çok kararlı bir şekilde ilerliyordu. Bunun için kurultaydan önce Latin alfabesinin sağlam bir tebliğini yaptırıyordu. Üstelik bu tebliği Türk halklarının içerisinden çıkan Latin alfabesi taraftarı olan aydınlara yaptırıyordu (Oral, 2004: 115).

Kurultayla ilgili hergün basında çeşitli haberler çıkmaktaydı. Bu haberler hep müsbet yöndeydi. Özellikle Azerbaycan Sovyet yönetimi kurultaya olan ilgiliyi artırmaya çalışıyordu. Emekçi sınıftan başlayarak birçok topluluğa kurultayla ilgili bilgiler veriliyordu. En çok öğretmenlerin fikirleri alınıyordu. Öyle bir görüntü hazırlanmıştı ki, sanki tüm Azerbaycan kurultayı sabırsızlıkla bekliyor. Bu konularla ilgili görüşleri ve basında çıkan destekleyici haberleri görmek için 1926 yılında

basılan "Komunist[4]", "Yeni Yol" ve "Bakinskiy Raboçiy[5]" gazetelerine göz atmak yeterlidir. İki gazeteden farklı olarak "Yeni Yol" gazetesi Latin alfabesiyle basılmaktaydı.

2.1.2. Kurultaya Katılanlar

Bakü Türkoloji Kurultayı 1926 yılında 29 Şubat ile 6 Mart arasında yapılmıştır. Bu kurultaya 93-ü Türk, 38-i yabancı olmak şartıyla toplam 31 delege katılmıştır. Delege sayısına göre Azerbaycan, Tataristan ve Özbekistan öncü durumundaydı. Neredeyse Rusya'nın her bölgesinde delege gelmişti. Buna göre: Teşkilat komitesinden 15, Azerbaycan'dan 6, Nahçıvan'dan 1, Güney Azerbaycan'dan 2, Tataristan'dan 6, Özbekistan'dan 6, Türkistan'dan 4, Türkmenistan'dan 4, Kırım'dan 3, Başkurdistan'dan 3, Kazakistan'dan 3, Yakutistan'da 3, Kırgızistan'dan 2, Çuvaşistan'dan 2, Gürcistan'dan 1, Acaristan'dan 1, Oyrot vilayetinden 1, Kalmuk vilayetinden 1, Çin'in Uygur Bölgesinden'den (Doğu Türkistan) 1, Abhazya'dan 1, Hakasiya'dan 1, Karaçay'dan 1, Kuzey Kafkasya'nın Türkmen vilayetinden 1, Ermenistan'dan 1, Bilimler Akademisinden 3, Doğu Bilimciler Cemiyetinden 2, Taşkent Üniversitesinden 1, Leningrad Üniversitesinden 1, Kuzey Kafkas İcra Komitesi Milletler Sovetinden 2, Ufa HMK'den 1, RSFSR Milletler Sovetinden 4, SSRİ MİK Milletler Sovetinden 1 kişi davet edilmişti (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 444).

---

[4] "Komunist" gazetesi kurultay fikrinin Sovyetler tarafından benimsenmesinden sonra neredeyse her gün köşe yazıları ve röportajlar yaparak halkı bu fikre yakınlaştırıyordu. Özellikle dil ve edebiyat muallimleriyle gerçekleştirdiği röportajlar çok beğeniliyordu. Bu röportajları 1-4 Mart 1926 tarihleri arasında basılan gazetede görebilirsiniz. Bu gazete Arap alfabesiyle basılmaktadır. Ayrıca kurultaya katılan önemli bilim insanlarıyla da görüşülmüş ve kurultayla ilgili çeşitli bilgileri basın yoluyla halka aktarılmıştır. Bu röportajlar hemen-hemen kurultayın başlangıcından son gününe kadar gerçekleştirilmiştir. Bu gazeteye ulaşmak için Azerbaycan Arşiv İdaresine başvuru yapabilirsiniz.

[5] "Bakinskiy Raboçiy" gazetesi de kurultayla ilgili çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu gazetenin basım dili Rusçadır. Dolaylı olarak Kiril alfabesinde basılmaktadır. Bu gazete de Sovyetler'in kurultay fikrini kabul etmesinden hemen sonra faaliyetlerine başlamıştır. Bu gazetenin faaliyetleri ağırlıklı olarak kurultay fikrinin halk tarafından nasıl kabul edilmesiyle ilgilidir. Kurultay dahilinde gerçekleştirilen konulara pek fazla değinmezdi. Daha çok halkın düşünceleriyle ilgilenmekteydi. "Bakinskiy Raboçiy" gazetesi de "Komunist" gazetesi gibi Azerbaycan arşivlerinde yer almaktadır.

Kurultaya özel davet alarak katılan delegeler de vardı. Azerbaycan’dan 2, Tataristan’dan 2, Kuzey Kafkasya’dan 2, Moskova’dan 2, Ukrayna’dan 1, Leningrad’dan 4, Kırım’dan 2, Dağıstan’dan 2, Zakafkasya’dan 2, Ermenistan’dan 1, Özbekistan’dan 4, Başkurdistan’dan 2, Türkiye’den 3, Almanya’dan 2, Macaristan’dan 1 kişi davet edilmişti. Kurultayın başkanlık divanı üyeliğine özel olarak davet edilmiş olan Ali Bey Hüseyinzade, N. Marr ve A. V. Lunaçarski seçildi (Buran, 2009: 436).

Kurultayda Ayna Sultanova tek kadın delege olma özelliğine sahipti. Özel olarak davet alan delegeler kurultayın ününü daha artırmıştı. Özellikle, F. Köprülü, A. E. Krımski, N. N. Poppe, L. Ligeti, N. Aşmarin değerli delegelerden birkaçıydı. Kurultaya katılan delegeler bunlardır:

1. Abdürrahim Ali Şakiroviç; öğretmen; Tataristan.
2. Abducabbarov Abdurreşit; Akademi Merkezinin Başkanı; Özbekistan.
3. Ağazade Ferhat Rahim oğlu; öğretmen; Yeni Alfabe Komitesinin bilim üyesi; Azerbaycan.
4. Ağamalıoğlu Samet Hasan oğlu; Azerbaycan Merkezi Yürütme Komitesi Başkanı; Azerbaycan.
5. Ayvazov Sabri; edebiyatçı; Kırım.
6. Akçokraklı Hüseyin, edebiyatçı; Kırım.
7. Aliyev İbrahim Mahmudoviç; Dağıstan.
8. Aliyev Umar Çaşuyeviç; Rusya (Karaçay).
9. Alnarov İbad; öğretmen, Pedagojik Organizasyonun Bilimsel Sekreteri; Tataristan.
10. Arifullin Settar Arifullinoviç; Türkmenistan (Kazan Tatarı).
11. Atnaqulov Salah Sadri oğlu; “Kajur” yayınevinin baş editörü; Tataristan (Başkurt).
12. Akhundov Ruhulla Ali oğlu; gazeteci, (Bakinskiy Raboçiy) gazetesinin editörü; Azerbaycan.
13. Açaryan Raçiya Yakovleviç; profesör; Ermenistan.
14. Aşmarin Nikolay İvanoviç; profesör; Azerbaycan (Rus).
15. Ayyupov Galimcan Süleymanoviç; Dağıstan.
16. Baytursun Ahmet Baytursunoviç; Akademi Merkezinin Başkanı; Kazakistan.

17. Barakhov İsidor Nikiforoviç; Yakutistan.
18. Bartold Vasili Vladimiroviç; akademisyen; Rusya.
19. Bassariya Simon Petorviç; Abhazya.
20. Başkirov Aleksey Stepnoviç; profesör; Rusya.
21. Bekture Şevki; Dağıstan (Kırım Tatarı).
22. Berdiyev Bekki; Akademi Merkezinin üyesi; Türkmenistan.
23. Bilyalov Macit Masagutoviç; Başkurdistan.
24. Borozdin İlya Nikolyeviç; profesör; Rusya.
25. Veltman Solomon Lazareviç; gazeteci; Rusya (Yahudi).
26. Vilaqdanov Qabdulahad Fazlıyeviç; Başkurtistan (Teptyar).
27. Vittek Paul; profesör; Türkiye (Alman).
28. Habitov Habibulla A. Kahiroviç; pedagog; Başkurdistan.
29. Gavrilov Mihail Filippoviç; Orta Asya Devlet Üniversitesi; Özbekistan (Rus).
30. Gafurov Sibgar Satdıkoviç; Tataristan.
31. Geldiyev Muhammed; Türkmenistan.
32. Çenko Anatoli Nesteroviç; Rusya.
33. Hüseyinov Mirza Davut; Kafkas Cumhuriyetlerinin Maliye Komitesinin Başkanı; Gürcistan (Azerbaycan Türkü).
34. AliBey Hüseyinzade; profesör; Türkiye (Azerbaycan Türkü).
35. Gubaydullin Gaziz; doçent; Azerbaycan (Kazan Tatarı).
36. Daniyarov Bazarkul; öğretmen; Kırgızistan.
37. Cebiyev Habib; "Kommunist" gazetesinin editörü; Azerbaycan.
38. Canibekov Abdülhamid Şarşetveyeviç; öğretmen; Nogay.
39. Cevdetzade Hikmet; Acaristan (Osmanlı Türkü).
40. Jirkov Lev İvanoviç; profesör; Rusya.
41. Zahri Aşureli; gazeteci; Özbekistan.
42. Zeynallı Hanefi Baba oğlu; editör, gazeteci; Azerbaycan.
43. Zifeldt-Simumyaqi Artur Rudolfoviç; edebiyatçı; Azerbaycan (Estonya).
44. İbrahimov Galimcan Girfanoviç; Akademi Merkezinin Başkanı; Tataristan.
45. İvanov Aleksey Andreyeviç; gazeteci; Yakutistan.
46. İvanov Pavel İvanoviç; Çuvaşistan.
47. İdelgujin Kerim Abduloviç; Başkurtistan.
48. İlbek Meşrik Yunus oğlu; gazeteci; Özbekistan.

49. İlyasov Müseyib İbrahim oğlu; İl Eğitim Müdürü; Azerbaycan (Kürt).

50. İnogamov Rahim Akhundcan oğlu; gazeteci, Özbekistan.

51. Gasımov Penah Aliekber oğlu; Halk Eğitim Komiserliği; Azerbaycan.

52. Katanov Nikolay Gavriloviç; Hakas Tercüme Komiserliği; Hakasiya.

53. Köprülüzade Mehmet Fuat; profesör; Türkiye.

54. Korkmazov Celalettin; Dağıstan Halk Eğitim Komiserliği; Dağıstan (Kumuk).

55. Kosiyev Honin Kosiyeviç; İl Eğitim Müdürü; Kalmık Vilayeti.

56. Krımski Agafangel Yefimoviç; akademisyen; Ukrayna.

57. Kulayev Aleksandr İsakoviç; Osetya.

58. Guliyev Mustafa; Azerbaycan Cumhuriyeti Halk Komiseri; Azerbaycan.

59. Kulbeşerov Boşim; Rusya (Türkmen).

60. Lemanov İsmail; öğretmen; Kırım.

61. Maksudov Gayaz Kısımoviç; Eğitim Komiserliği üyesi; Tataristan.

62. Malov Sergey Yefimoviç; profesör; Rusya.

63. Malsafov Zaurbek Kurazoviç; İnguşiya.

64. Mamedbekov Kerim Hüseyinoviç; Dağıstan.

Memmedzade Cabbar Abbas oğlu; ADÜ-de akademisyen; Azerbaycan.

65. Memmedzade Celil Memmed oğlu; Halk Komiserinin yardımcısı; Azerbaycan.

66. Manatov Şerif Axmedoviç; öğretmen; Gürcistan (Başkurt).

67. Menzel Teodor Teodoroviç; profesör; Alman.

68. Mezzaros Julius; profesör; Türkiye (Macar).

69. Miller Aleksandr Aleksandroviç; profesör; Rusya.

70. Mryasov Saqid Gubaydullin; Başkurtistan.

71. Musayev Hasan Abdullah oğlu; öğrenci; Azerbaycan (Uygur).

72. Musayev Hüseyin Memmed oğlu; Nahcivan il eğitim müdürü; Nahcivan (Azerbaycan Türkü).

73. Nağıyev Cahangir Rustamoviç; Rusya (Azerbaycan Türkü).

74. Nagovitsın İosif Alekseyoviç; Rusya (Votyak).

75. Necefov Rzagulu; Gürcistan (Azerbaycan Türkü).

76. Nedim Mamut; Kırım.

77. Odabaş Habibulla Abduraşid oğlu; öğretmen; Kırım.

78. Oldenburg Sergey Fyodoroviç; Akademisyen; Rusya.
79. Omarov İldes; Akademi Merkezinin üyesi; Kazakistan.
80. Oşayev Halid Dudayeviç; Çeçenistan.
81. Pavloviç Mihail Pavloviç; Rusya (Yahudi).
82. Pepinov Ahmet Cevdet; Azerbaycan Devlet Neşriyatı; Azerbaycan.
83. Perengliyev Beşim; Türkmenistan.
84. Petrov Mihail Petroviç; edebiyatçı, öğretmen; Çuvaşistan.
85. Poppe Nikolay Nikolayeviç; Rusya.
86. Radebold Valter; akademisyen; Almanya.
87. Rahimi Şakircan; Özbekistan.
88. Rahmanov Bikcan; Özbekistan.
89. Rogdayev Nikolay İgnatevic; Gürcistan (Rus).
90. Rudenko Sergey İvanoviç; profesör; Rusya.
91. Saadi Gabdurrahman Eynan oğlu; gazeteci; Tataristan.
92. Sabaşkin Aleksey Makaroviç; gazeteci; Oyrot Vilayeti.
93. Sabirov Rauf Axmetoviç; Rusya (Kazan Tatarı).
94. Sadri İsmail; Özbekistan.
95. Samoyloviç Aleksandr Nikolayoviç; profesör; Rusya.
96. Bayseyduli Aziz; Akademi Merkezinin üyesi; Kazakistan.
97. Sıyuxov SeferBey Xatsutseviç; Rusya (Adigey).
98. Safronov Anempodist İvanoviç; edebiyatçı; Yakutistan.
99. Suleyev Bilal Suleyeviç; öğretmen; Kazakistan.
100. Sultanova Ayna; öğretmen; Azerbaycan.
101. Sultanov Hamit Hasan oğlu; Nahcivan (Azerbaycan Türkü).
102. Tağızade Abdullah; öğrenci; Rusya (Azerbaycan Türkü).
103. Tıbılov Aleksandr Arsenyeviç; Osetya.
104. Tokov Nana Hasanoviç; Karaçay vilayeti.
105. Tomaşevskiy Vsevolod Bronisloviç; profesör, Rusya.
106. Tınıstanov Kasım; öğretim; Kırgızistan.
107. Turyakulov Nazir; gazeteci; Rusya (Kazak).
108. Ulbaşev İbrahim Musayeviç; Kabardin-Balkar.
109. Osmanov Macit Saqıtoviç; öğretmen; Özbekistan (Kazan Tatarı).
110. Osmanov Şamil Hayruloviç; edebiyatçı; Rusya (Kazan Tatarı).

111. Utamişev Gani Fahreddinoviç; Rusya (Kazan Tatarı).
112. Feyzi Ethem Mustafa oğlu; Dağıstanlı.
113. Ferit Hurşit; konsolos; Azerbaycan (Osmanlı Türkü).
114. Hakimov Neymat Eynatulla oğlu; gazeteci; Tataristan.
115. Hocayev Halid-Soia; öğretmen; Azerbaycan (Özbek).
116. Hubiyev Abdulkerem (Karaçaylı); Karaçay.
117. Tsey Daud Hatiroviç; Adigey.
118. Çobanzade Bekir Vahab oğlu; profesör; Azerbaycan (Kırım Tatarı).
119. Şebüsteri İbrahim Rza oğlu; savcı; Nahcivan (Güney Azerbaycan Türkü).
120. Şakirov Zakir Şakiroviç; öğretmen; Başkurtistan.
121. Şamuradov; Türkmenistan.
122. Şamhalov Abdullatif; Rusya (Avar).
123. Şeref Galimcan Şerefoviç; akademisyen; Tataristan.
124. Şçerba Lev Vladimiroviç; profesör; Rus.
125. Efendiyev Bala İbrahimoviç; Ermenistan (Azerbaycan Türkü).
126. Yudahin Konstantin Kuzmiç; Rusya.
127. Yumankilov İbrahim; Rusya (Kazan Tatarı).
128. Yunusov Gazi Alim; Akademi Merkezinin Başkan yardımcısı; Özbekistan.
129. Yakovlev Nikolay Feofanoviç; profesör; Rusya.
130. Yakupkamal Yakum Memet oğlu; Kırım (Общество Обследования и Изучения Азербайджана, 1926: 422-426).

2.2. KURULTAYDA KONUŞULAN KONULAR[6]

Bu bölümde ilk olarak kurultay başladıktan hemen sonra yapılan işler ve konuşulan konulara yer verilecektir. Çeşitli tasniflerle bu konular daha da sistemleştirilecektir. İlk tartışılan konuları oturumlar halinde tasnif etmeye çalışacağım. Bir sonraki konuları tarih ve dil olarak iki kısmı ayırarak dile getireceğim. Üçüncü bölümde Türkiye ile karşılaştırma yapmayı düşündüğüm için ikinci bölümde böyle bir tasnif yapmaya çalışacağım. Sonraki kısım kurultayda konuşulan konular doğrultusunda alınan kararlar ve yapılacak işler için yazılacaktır. Hangi konu için hangi karar alındaysa en ince ayrıntısına kadar yazılacaktır. En son kısımda da kurultaydan sonra özellikle Türklük Bilimi için çalışan önemli fikir adamlarının başlarına gelen hazin olaylara yer verilecektir.

2.2.1. Kurultayın Açılışı Ve Konuşulan Konular

Kurultayın açılış konuşmasını Samet Ağamalıoğlu yapmıştır.[7] Bu konuşmanın içeriğine dikkatlice bakıldığı zaman kurultayın siyasi bir amaca hizmet ettiğini göre bilmekteyiz. Özellikle Lenin'in öğretilerine yapılan özel vurgu Bolşevik rejimin her şeyi dikkatlice izlediğini görmekteyiz. Bu yeni rejime vurgu yaparak sanki bu rejim sayesinde Azerbaycan kendi kaderini ilk kez belirleye biliyordu. Bu konuşmayla Moskova'nın takdirini de kazanmak mümkündü (Türk, 2012: 29).

Başlangıç konusu olarak kurultayın kimin adına ithaf edileceği

[6] Kurultayda konuşulan konular dört kaynaktan incelenerek bu çalışmada işlenmiştir. Bu kaynaklar üç dilde hazırlanmıştır. "1926 Bakü Türkoloji Kurultayı Tutanakları" olarak isimlendirilen Bu kaynakların Azerbaycan'ca ve Rusça olan kısımları Azerbaycan arşivlerinde yer almaktadır. Ayrıca Türkçeye çevrilmiş bir nüshası da tanzim edilmiştir. Daha çok Azerbaycan'ca ve Türkçe olan kitaplar incelenmiştir. Bunların yanında Theodor Menzel'in "1926 Bakü Türkoloji Kurultayı" eserinden de referanslar alınmıştır. Bu eserlerin yanı sıra 1926 yılında Latin alfabesinde basımı gerçekleştirilen "Yeni Yol" gazetesi de incelenmiştir. Kurultayda konuşulan konular gün-gün Latin alfabesinde basılmıştır. Bu fikir sayesinde Azerbaycanlılar arasında Latin alfabesine olan iştiyak büyümüştür. Bu gazetenin nüshaları Azerbaycan arşivlerinde yer almaktadır. O dönemi daha iyi anlamak için bu gazeteler çok önemli bir yere sahiptir.

[7] Samet Ağamalıoğlu bu konuşmasına benzer bir konuşma da 1927 senesinde gerçekleştirmiştir. Bu konuşmanın metnine ulaşmak için Yeni Yol gazetesinin 1927 yılı 7 Kasım tarihli "Ekim Devriminin Sonuçları" başlıklı yazısına göz atabilirsiniz.

kararlaştırılmıştır. Menzel kurultayın büyük Türkolog Wilhelm Radloff'un ismiyle anılmasını istedi. Bunun üzerine Türkiye'den gelen delegelerde İsmail Bey Gaspıralı'yı önerdi. Bu iki isim kabul gördü. Bundan sonra kurultay Radloff ve Gaspıralı adı ile anılmaya başlandı (Oral, 2004: 118).

2.2.2. Kurultayda Gerçekleştirilen Oturumlar

2.2.2.1. Birinci Oturum

Kurultay toplam 17 oturum halinde yapılıyordu. İlk oturumda açılış konuşmaları yapıldı. Daha sonra sıra ile Başkanlık Heyeti, Başkanlık Divanı fahri üyeleri, Belge Denetimi ve Yayın Kurulu seçilmişti. Bu seçimler bittikten sonra Zifeldt ve Maksudov birkaç düzenleme için söz hakkı istedi. Bu düzeltmeler yapıldıktan sonra oturum başkanı tebrik ve teşekkür için birkaç delegeye söz verdi. Bunlar Musabeyov, Pavloviç, Hüseyinov ve Nagovitsin tebrik ve teşekkür konuşması yaptıktan sonra Umar Aliyev ve Barthold birkaç teklif sunduktan sonra ilk oturum sona erdi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 17 – 30).

2.2.2.2. İkinci Oturum

İkinci oturum 27 Şubat tarihinde yapılmıştır. Bu oturum özellikle Türk halklarının tarihi ile ilgili olduğu için önemli bir oturum olmuştur. Özellikle Barthold'un "Günümüzdeki Durum ve Türk Halkları Tarihinin Araştırılmasının En Yakın Görevleri" konuşması bu oturumda önemli bir yere sahiptir. Bu oturumda Barthold ile birlikte Borozdin, Gubaydullin, Rudenko, Mezzaros, Çursin ve Miller konuşma yapmıştır. Bu konuşumlar bittikten sonra Galimcan Şeref ve Neymat Eynatullogli Hakimov etnoloji konusuyla ilgili birkaç öneri ortaya atmışlardır. Bu önerilerden sonra ikinci oturum da sonlanmıştır (Menzel, 2017: 45 – 53).

2.2.2.3. Üçüncü Oturum

Üçüncü oturum da 27 Şubat tarihinde gerçekleştirildi. Bu oturumun ilk konuşması Sabaşkin tarafından yapıldı. Bir Oyrot olan Sabaşkin Oyrotların "Türkleşmiş Moğollar" olarak adlandırılmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Daha sonra Yakovlev konuşmaya devam etti. Ondan önceden yapılan araştırmaların eksik olduğuyla ilgili birkaç kınama yapıldığını hatırlatıp, bunların asılsız olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Yakovlev'den sonra konuşma sırası Gazi-Alim Yunusov'daydı. O etnoloji alanında yapılan çalışmaların çok fazla iyi olmadığı, hatta eksik kaldığı düşüncesindeydi. Bunun için de birkaç örnek vermiştir (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 133 – 138).

Üçüncü oturumda konuşmasını yapması için söz Habibulla Odabaş'ına verilmişti. O Türk halklarının kültür abidelerinin toplanması ve korunmasıyla ilgili bir teklifte bulunmuştu. Daha sonra Galimcan Ayyupov konuşmaya başladı. Onun ortaya koyduğu fikirler çok önemliydi. Tarih ve etnoloji alanında yapılan araştırmaların çok yüzeysel kaldığını söylemiş ve bunu eleştirmişti. Berdiyev de yapılan araştırmaları ve elde olunan bulgulardan yararlanarak Sovyet kurumlarıyla sıkı ilişkiler kurulması gerektiğini bildirmiştir. Daha sonra Tataristan'da yapılan Etnografik araştırmalarla ilgili Gubaydullin konuşma yaptı. Gubaydullin'den sonra Petrov'da Çuvaşların tarihiyle ilgili kısa bir konuşma yaptı (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 139 – 142).

Petrov'un konuşmasından sonra oturum başkanı Rudenko'ya söz verdi. Rudenko Sabaşkin'in Oyrotlarında has Türk oldukları ile ilgili yaptığı konuşmasına bir cevap niteliğinde önemli bir konuşma yaptı. Üçüncü oturumun en son konuşması Bekir Çobanzade tarafından yapıldı. O "Türk Lehçelerinin Yakın Akrabalığı Hakkında" isimli bir konuşma yaptı. Uzun bir konuşma yapan Çobanzade, konuyu önemli bulgularla da zenginleştirmiştir. Türk lehçeleriyle ilgili kurultayda konuşulan en önemli konuşmalarından birisi olma özelliğini taşımaktadır (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 143 – 154).

2.2.2.4. Dördüncü Oturum

Dördüncü oturum 28 Şubat tarihinde yapıldı. Ağamalıoğlu konuşma için Poppe'yi davet etti. O "Altay Dillerindeki Akrabalığın Tarihi ve Çağdaş Durumu" isimli bir konuşma yaptı. Bu konuşma sona erdikten sonra konuşma sırası Anatoliy Genko'ya gelmişti. O "Türk Dillerinin Yafetik Dillerle İlişkisi Hakkında" isimli bir konuşma yapmıştır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 108 – 124).

Genko'nun konuşması bittikten sonra çeşitli konularla ilgili tartışmalar yapıldı. İlk olarak Zifeldt Türk dilleri ile Fin-Ugor, Moğol, Tunguz ve Yafetik dillerle ilgili konuşma yaptı. Çeşitli örnekler vererek yaptığı konuşması çok verimli bir konuşma olmuştu. Daha sonra oturum başkanı Poppe'nin Moğol ve Türk dilleri arasındaki akrabalıklarıyla ilgili bir konuşma yapmıştı. Oturumun en sonunda Osmanov Habitov'un konuşmasını tercüme etmiştir. Bu konuşmada Habitov Başkurt edebiyatından bahsetmektedir. Bu konuşmadan sonra oturum sonlanmıştır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 125 – 129).

2.2.2.5. Beşinci Oturum

28 Şubat tarihinde beşinci oturum da yapılmıştır. İlk konuşma Samoyloviç'e verilmiştir. O "Türk Dillerinin Araştırılmasının Günümüzdeki Durumu ve En Yakın Görevleri" başlıklı bir konuşma yaptı. Samoyloviç'in bu değerli konuşması bittikten sonra söz Profesör Malov'a verilmişti. Malov "Eski Türk Dillerinin Öğrenilmesi" adı altında önemli bir konuşma yaptı. Bu konuşmanın içeriği genel itibariyle Eski Türk Dillerinin öğrenilmesinde elde edilen bulgularla ilgili bilgilerden ibarettir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 130 – 149).

Daha sonra Sabaşkin Altay grameriyle ilgili bir konuşma yaptı. Onun konuşmasının ilk kısma Altay gramerinin üniversal olmasıyla ilgiydi. İkinci kısmındaysa Altay gramerinin oluşumuyla ilgili oldu. Bu gramerin nasıl ve kimler

tarafından oluşturulmasını anlattı. Bu oluşumun en önemli aktörlerinin Radloff ve İlminsky olduğunu dile getirmiştir. Sabaşkin'den sonra Omarov kürsüye geçti. O Türk dillerinin araştırılmasındaki eksikleri dile getirdi. Bu oturumun en son konuşması Açaryan'ın "Türk ve Ermeni Dillerinin Karşılıklı Etkisi" isimli konuşmasıdır. Ona göre günümüz Ermenicesinin gelişmesinde Türkçenin etkisi çok fazladır. Özellikle yaptığı araştırmalarda bunu önemli bir ölçüde ispat etmiştir. Hatta ona göre Kafkasya'da yerleşen birkaç Ermeni köyünde dildeki Türkçe kelime o kadar fazladır ki, kendi dillerini tamamen kaybetmişler. Açaryan'ın bu önemli konuşmasından sonra beşinci oturum da sona erdi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 150 – 151).

2.2.2.6. Altıncı Oturum

Altıncı oturum 1 Mart tarihinde yapılmıştır. Bu oturuma Korkmasov başkanlık etmiştir. Bu oturumda ilk konuşma yapan Şçerba olmuştur. Onun konuşması imlanın temel prensipleriyle ilgilidir. Daha sonra Jirkov Şçerba'nın konuşmasına değinerek, Türk dillerinin imlasının başlıca özellikleriyle ilgili kısa bir cevap niteliğinde açıklama yaptı. Ona göre Türkçede çok fazla yabancı dillerden alınma kelimeler var olduğu için yeni ve mükemmel bir alfabe getirilse bile imla konusu tam açıklığa kavuşturulamayacak. Jirkov'un konuşması sonlandıktan sonra Galimcan İbrahimov imla konusuyla ilgili açıklama niteliğinde bir konuşma yapmıştır (Menzel, 2017: 77 – 80).

Daha sonra Ahmet Baytursun yazı kaidelerinin alfabe ile ilgisinin az olduğu görüşünü ortaya atmıştı. Ona göre alfabe mükemmelse yazı kaideleri ona her zaman uymaktadır. Eğer alfabe mükemmel değilse yazı kaideleri bununla uyuşamaz. Bu görüşünü Rusça üzerinden açıklıyor. Beşinci oturumun son konuşmasını Yakovlev yapmıştır. O Baytursun'un son konuşmasını tenkiti bir şekilde değinmiştir. Aksine alfabeyle yazı kaidelerinin bir-birine bağımlı olduğunu açıklamıştır. Yakovlev'in konuşmasından sonra altıncı oturum sonlanmıştır (Menzel, 2017: 80 – 83).

2.2.2.7. Yedinci Oturum

Yedinci oturum da 1 Mart tarihinde yapılmaktadır. Bu oturum "Yazım Problemi ile İlgili Tartışmalar" ile başlıyor. İlk olarak İldes Omarov konuştu. Daha sonra konuşma sırası Şamil Osmanov'a geldi. O da yazı konularıyla alfabe konuların arasında çok az ilişki olduğu kanaatindeydi. İlave olarak mükemmel bir alfabede yazı kuralları daha kolay olacağını iddia etmekteydi. Bunu Tatarlar'ın ıslah olunmuş Arap alfabesi üzerinden açıklamaktadır (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 223 – 227).

Osmanov'dan sonra Şçerba kısa bir konuşma yaptı. İlk önce alfabe konusun girmeyeceğini belirttikten sonra imla konusunu ve yabancı kelimeleri diğer dillerde nasıl halledildiğiyle ilgili kısa bir bilgi verdi. Daha sonra Alimcan İbrahimov önceden yaptığı konuşmasına gelen tenkitlere cevap niteliğinde bir konuşma yaptı. Jirkov bu konudan tamamen farklı bir konuya fikirleri yöneltti. Alfabe konusuyla yazı sistemi konuları da en az imla konusu kadar önemli olduğunu dile getirdi (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 228 - 232).

2.2.2.8. Sekizinci Oturum

Sekizinci oturum 2 Mart tarihinde yapıldı. Bu oturumun ilk konuşmasını Zifeldt yaptı. O "Türk Dillerinde Bilim Terminolojisinin Oluşum Esasları" başlıklı bir konuşma yaptı. Zifeldt'in konuşması sonlandıktan hemen sonra kürsüye Bekir Çobanzade çıktı. O "İlmi Terminoloji Sistemi" isimli bir konuşma yaptı. Bekir Çobanzade'nin konuşması bittikten sonra sekizinci oturumun en önemli konuşmalarından birisini Hanefi Zeynallı yapmak üzere kürsüye yanaştı. Onun yaptığı konuşma "Türk Dillerinde Bilim Terminoloji Sistemi" isimli bir konuşmaydı. Zeynallı'nın konuşması yedi kısımdan oluşmaktaydı. Yedi kısmı tek-tek açıkladı. En son kısımda Zeynallı yaptığı analizlerin sonuçlarını ortaya koyarak konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 172 – 188).

Hanefi Zeynallı'nın konuşmasından sonra "Türk Dillerinde Terminoloji" alanıyla ilgili çeşitli tezler ortaya atılmaya başlandı. İlk tez Habibulla Odabaş'a aitti.

O tezine Türk lehçelerindeki kelimelere özellikle terimlere etki eden diğer dilleri saptayarak başladı. Terminoloji alanıyla ilgili bir sonraki tezi Ahmet Baytursun ileri sürdü. Ahmet Bey Kazak olması hasebiyle özellikle Kazak terminolojisine taraf birkaç fikir ortaya atıyordu. Ahmet Bey'in bu tezi sonlandıktan sonra sekizinci oturum sonlandı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 189 – 196).

2.2.2.9. Dokuzuncu Oturum

Kurultayın dokuzuncu oturumu 2 Mart 1926 tarihinde yapıldı. Bu oturum terminoloji konusunun çeşitli müzakereleriyle başladı. İlk olarak Bilal Suleyev başladı. Daha sonra Şerif Manatov birkaç fikir ileri sürdü. O dilde yapılacak temizliğin sorunları olacağını dile getirdi. Bir sonraki tartışmaya Peskov da katıldı. Peskov ilk olarak Azerbaycan'daki sendikalarla ilgili birkaç istatistik bilgiler verdi. Bolşevik yönetimi methederek eski rejim olan Müsavatçıları tenkit etti (Menzel, 2017: 88 – 90).

Terminoloji konusundaki tartışmalar sonlandıktan sonra oturum başkanı sözü Yakovlev'e verdi. O "Alfabe Problemlerinin Türk Halklarının Sosyal ve Kültürel Durumlarıyla İlişkisi ve Yazı Kurallarının Tespiti Problemi" isimli bir konuşma gerçekleştirdi. Daha sonra Yakovlev Azerbaycan örneğiyle Kazan Tatarlarını analiz ediyor. Yakovlev'in bu özverili analizinden sonra dokuzuncu oturum sonlanmıştır (Menzel, 2017: 101 – 103).

2.2.2.10. Onuncu Oturum

Onuncu oturum 3 Mart 1926 yılında yapılmıştır. Oturum başkanı Samet Ağmalıoğlu'dur. Bu oturumun ilk konusu "Alfabenin Teknik Bakımdan Esasları" isimliydi. Bu konuyla ilgili ilk konuşmacı Profesör Jirkov olmuştur. O alfabeye teknik bir bakış açısıyla bakıyordu. Alfabeyi bir yazı aracı olarak görmekteydi. Daha sonra Jirkov yazının güzel gözükmesinin de alfabenin müspet yönleri arasında yer

aldığını söylemektedir. Jirkov konuşmasının devamında alfabe özelliklerine göre Latin ve Arap alfabelerini analiz etti (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 281 – 289).

Bu konuyla ilgili bir sonraki konuşmacı Memmedzade'yedi. O ilk olarak konuşmasını Türkçe yaptı. Daha sonra bu konuşmayı Rusçaya tercüme etti. O konuşmasına Arap alfabesinin Türk alfabesi olmadığını dile getirerek başladı. Memmedzade ıslah olunmuş Arap alfabesinin de eskisinden pek bir farkı olmadığını söylüyordu (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 290 – 293).

Onuncu oturumun bir diğer konusu "Arap ve Latin Yazı Sistemleri ve Bunları Türk-Tatar Halklarında Uygulama Problemleri" isimli konusuydu. Bu konu ile ilgili konuşmayı Galimcan Şeref yapmıştır. Bu konuşma 12 kısımdan oluşmaktadır. 12 kısımdan oluşan analizini tamamladıktan sonra Galimcan Şeref konuşmasını sonlandırdı. Aynı zamanda onuncu oturum da sonlamıştı (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 294 – 312).

2.2.2.11. On Birinci Oturum

Bu oturum 3 Mart 1926 tarihinde yapılmıştır. Oturuma Samet Ağamalıoğlu başkanlık yapıyordu. İlk konuşmacı Türekulov Nazir'dir. O ilk olarak Kazan'ın ıslah edilmiş alfabesi hakkında kısaca konuştu. "Baş harf" sistemi olarak bilinen bu sistem Tatar Cumhuriyeti'nde pek fazla işlevsel olamamıştı. Bunun bir başarısızlık olduğunu dile getiriyordu. Daha sonra Alparov ve Galimcan Şerefin Arap alfabesiyle ilgili fikirlerini eleştirmiştir. (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 241).

Daha sonra konuşma sırası Umar Aliyev'e geldi. O Kuzey Kafkasya'da Latin alfabesi deneyimlerini anlattı. Umar Aliyev Latin alfabesini daha çok muasır medeniyetler düzeyine çıka bilmek için tüm Kafkasya'ya yayılmasını istiyordu. Daha sonra Arap yazı sisteminin eksik ve işlevsiz kısımlarıyla ilgili birkaç iddia ortaya attı. Daha sonra da bu iddialarını delilleriyle ispat etti (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 243 – 245).

Daha sonra Bekki Berdiyev konuşma yapmıştır. O ilk olarak hem Latin alfabesini hem de Arap alfabesini eleştirmiştir. Çünkü Türk fonetiğine hiçbiri tamamen uymuyor. Berdiyev'den sonra Galimcan İbrahimov'a söz verildi. Onun konuşması on birinci oturumun son konuşmasıydı. O konuşmasına 1924 yılında gerçekleştirilen Rusya Kurultayı'nda alınan kararları açıklayarak başladı. İbrahimov'a göre Tatar Cumhuriyeti'nde Latin alfabesinde pek fazla karşı çıkan yoktur. Hatta ekser bilim insanları Latin alfabesini daha üstün görmekteler. Fakat karar daha çok ıslahla ilgilidir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 247 – 252).

2.2.2.12. On İkinci Oturum

On ikinci oturum 4 Mart tarihinde yapılmıştır. Oturumu Habib Cebiyev yönetmiştir. İlk konuşan İnogamov olmuştur. O Tatar Cumhuriyeti temsilcilerini eleştirmişti. Ekser Tatar temsilci Latin alfabesinin üstün olduğunu kabul etmektedir. Daha sonra söz Sultan Mecid Efendiyev'e verildi. O Latin alfabesinin üstün yönlerinden daha çok onu eleştiren insanlara cevap vermekteydi. Ona göre Latin alfabesi daha çok din istismarcılarına karşı dayanmak için önemli bir yoldur. Daha sonra Ahmet Baytursun'a söz verildi. O alışılmışın aksine bir konuşma yaptı. O kurultayda konuşulan konuların birçoğunu desteklemektedir. Ortaya konulan tüm fikirlerin teorik açıdan doğru olduğunu kabul etmektedir. Pratik açıdan bunların istenen düzeyde olmadığını söylemektedir (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 333 – 341).

Ahmet Bey'in konuşması bittikten sonra konuşma sırası İsidor Barahov'a geçmiştir. O Yakutlar'ın Latin alfabesiyle ilgili tecrübelerini anlatıyordu. Daha sonra devrimden önce kullanılan alfabenin yanlışlarıyla ilgili kısa bir bilgi verdi. Bilindiği üzere Rus alfabesi Yakutlar'a zorla kabul ettirilmiştir. Bundan dolayı yazı sistemine pek fazla uymuyordu. Uzun süre bunun sıkıntılarını çekmişlerdi. Devrimden sonra Yakut bilim insanı Novgorodov'un teşebbüsüyle Yakutçayı Latin alfabesine entegre ederek kullanılmasına çalışılmıştır. Kurultaya kadar Latin alfabesi çok başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Eski alfabenin sıkıntıları azaltılmıştır (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 342 – 343).

Barahov'un Latin alfabesiyle yaşadıkları tecrübeleri anlattıktan sonra konuşması sona ermişti. Konuşma sırası Kasım Tınıstanov'a gelmişti. O Arap alfabesinde özellikle harf birleşmelerinin çok sıkıntılı bir durum olduğunu dile getirmiştir. Latin alfabesi bu sıkıntıyı ortadan kaldırabiliyor. Bundan dolayı Kırgız milleti Latin alfabesine önem vermektedir (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 344).

Tınıstanov konuşmasını bitirdikten sonra konuşma sırası Ulbaşev İbrahim'e geçti. O sade bir dille Latin alfabesini desteklediğini dile getirmiştir. Bunu da günümüzün ihtiyacı olarak kabullenmiştir. Onun konuşmasının sonucunda ekser delege desteklemiş ve alkışlamıştır. Hiçbir iddia otaya atmadan ve ispata çalışmadan birçok kişinin takdirini kazanmıştır. Daha sonra söz Kosiyev Honin'e verildi. O ilk olarak kendi yazı sistemleriyle ilgili konuştu. (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 345 – 346).

Daha sonra Karaçaylı İslam konuşmak için söz aldı. O ortaya yeni iddialar atmak yerine Karaçaylılar'ın ihtiyacının ne olduğunu dile getirdi. Ona göre Karaçay'da okuma yazma oranı çok düşüktür. Bunu çözmek için de kolay bir yazı sistemi gereklidir. Tartışılan alfabeler arasında en kolay alfabe Latin alfabesi olarak gözükmektedir. Bu da Latin alfabesinin tercih edilmesi için en önemli nedenlerden birisidir (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 347).

Karaçaylı İslam'dan sonra Aleksey Sabaşkin konuşmaya başladı. Alfabeyle ilgili kendi düşüncelerini dile getirdi. Sabaşkin bu konuda tarafsızdı. Bu kendisinin de bizzat dile getirmesiyle biliniyordu. Daha sonra Pavel İvanov konuşmak için söz aldı. O Çuvaşistan'daki alfabeyle ilgili birkaç düşüncesini dile getirdi. Çuvaşistan 'da Rus alfabesi kullanılmaktadır. Bu uzun zaman önceden böyledir. İvanov bu alfabenin pek bir sıkıntısını görmediklerini dile getirdi. Bundan dolayı alfabe değişikliğine ihtiyaç duymadıklarını söyledi (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 348 – 349).

İvanov konuşmasını sonlandırdıktan sonra Celalettin Korkmazov'a konuşmasını yapmak için söz verildi. Korkmazov ilk olarak Latin alfabesinin üstünlüğünden bahsetti. Azerbaycan örneğiyle bu düşüncesini pekiştirdi. Korkmazov önemli iddialarından sonra konuşmasını sona erdirdi. On ikinci oturumun son konuşmasını yapmak için Samet Ağamalıoğlu söz aldı. İlk olarak Türk halklarının edebiyatı hakkında birkaç konuya değindi. Eski medeniyetin cahillik ve gericilikle

oluşturulduğunu bunun değiştirilmesinin de şart olduğunu kesin bir dille vurguladı. Bu medeniyetin oluşmasında en büyük payenin Arap alfabesinde olduğunu söyleyerek, artık değişim zamanının geldiğini söyledi. Daha sonra Arap alfabesini eleştirdi. Eksiklerinin neler olduğunu dile getirdi. Latin alfabesinin bir ihtiyaç olduğunu söyleyerek konuşmasını sonlandırdı. Bu konuşmanın bitmesiyle on ikinci oturum da sonlanmış oldu (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 349 – 354).

2.2.2.13. On Üçüncü Oturum

On üçüncü oturum 4 Mart tarihinde yapıldı. Oturumu Cebiyev yönetti. İlk olarak Galimcan Şeref konuştu. O önceki konuşmalarında Arap alfabesi lehine iddialar ortaya atmıştı. Bu iddialara gelen itiraz ve soruları cevaplamak için böylesine bir konuşma gerçekleştirmişti. Memmezade'nin, Yakovel'in, sorularına cevap verdi. En sonda da Profesör Jirkov'un sorusunu cevapladıktan sonra konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 274 – 275).

Daha sonra Türekulov konuşma yapmak için söz aldı. O da bu konuşmayı eleştirel bir türde gerçekleştirdi. Başta Galimcan Şeref olmakla tüm Arap alfabesi taraftarlarını ortaya önemli düzeyde delil koyamadıkları için suçladı. Kendi neden ve görüşlerini anlatarak Latin alfabesinin üstünlüğünü yineledi. Özellikle Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya örneklerini ileri sürerek, Latin alfabesinin ne kadar doğru bir karar olduğunu dile getirdi. Bu açıklamalarından sonra konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 276 – 277).

Türekulov'un konuşması bittikten sonra Umar Aliyev konuşma için söz aldı. Aliyev önceden olduğu gibi Latin alfabesi lehine açıklamalar yaptı. Bu kez ise açıklamalarını ilmi prensipler üzerine kurdu. Kurultayda gözüktüğü gibi ekser delege Latin alfabesi taraftarıydı. Birçok Türk halkının bu alfabeye geçiş yapacağı belliydi. Geriye kalan eski alfabe taraftarları da bu alfabeye üstünlük vermesi gerekiyordu. Alfabe birliyi tüm Türk halkları için önemli bir çalışmaydı. Bu çalışma sayesinde Türkler önemli kazanımlar elde ede bilirlerdi. Dil birliği Türkler için önemli bir kazanımdı. Birlikte modernleşme ve yükselme daha da önemliydi. Latin

alfabesindeki üstünlükleri bir kez daha dile getirdikten sonra konuşmasını sona erdirdi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 277 – 278).

Konuşma yapma sırası Jirkov'a gelmişti. O Galimcan Şeref'in Arap alfabesiyle ilgili yaptığı çalışmaları takdirle karşıladı. Ortaya koyduğu fikirlerin ne kadar önemli fikirler olduğunu vurguladı. Latin alfabesi için yapılan çalışmaların da bu titizlikte yapılması için teşviklerde bulundu. Tatarlar'ın ve Azerbaycanlılar'ın ortaya koyduğu tecrübelere de nasıl bakılması gerektiğini de söyledi. Jirkov konuşmasını daha çok alfabelerin nasıl incelenmesi gerektiğini bildirdi. Şeref'in yaptığı çalışmaları taktir ettiği gibi Yakovlev'in yaptığı ve ortaya koyduğu esaslı delilleri de taktir etti. Bunu yanında her ikisinin yanlış olarak kabul edile bilecek düşüncelerini de eleştirdi. Bazı konulara az değinilmesine de şikayetçiydi. Aynı zamanda Latin alfabesinin eksikliklerine de değindi. Bu fikirlerini tüm delegelere arz ettikten sonra konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 279 – 282).

Bu oturum son konuşmasını yapmak için Yakovlev söz aldı. O konuşmasına Galimcan Şeref'in ortaya attığı ithamlara cevap vermekle başladı. Galimcan Bey'in ortaya attığı fikirlerin delilleri olmadığını ve gerçekleri aksettirmediğini bildirdi. Hem eski alfabenin hem de ıslah olunmuş alfabenin yetersiz olmasının birçok delile dayanılarak söylendiğini dile getirdi. Bununla birlikte Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'nın tecrübeleri sayesinde Latin alfabesinin daha az noksanlarının olması üstünlük ve tercih edilme açısından daha avantajlı durumda olduğunu gösterdi. Özellikle Kuzey Kafkasya'nın tecrübeleri daha da önemliydi. Çünkü orada artık her alanda Latin alfabesi kullanılmaktaydı. Bu düşüncelerini dile getirdikten sonra Türk halklarının kendi aralarındaki alfabe ve grafik birliğini sağlaması hakkında konuştu. Bunun Türklerin kendi aralarında yapmalarını gerektiğini savundu. Bu fikrini de dile getirdikten sonra konuşmasını sonlandırdı. Bu konuşmasan sonra on ikinci oturum sonlandı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 284 – 287).

2.2.2.14. On Dördüncü Oturum

Bu oturum 5 Mart tarihinde yapıldı. Oturumu Ağamalıoğlu yönetti. Bu oturumun en önemli konusu "Türk Halklarında Edebi Dilin Gelişmesi" isimli konusuydu. İlk olarak Mehmet Fuat Köprülüzade'ye söz verildi. O konuşmasına Türk edebi dilinin tarihi hakkında verdiği bilgilerle başladı. İlk olarak Türk edebi dilinin başlangıcını tarihsel açıdan ortaya koydu. Daha sonra edebi dilin gelişimi üzerinde durdu. Son olaraksa Oğuz lehçesinin gelişimi hakkında kısa bir bilgi verdi. Konuşmasını böylece tamamladı (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 377 – 379).

Fuat Köprülüzade'den sonra konuşmasını yapması için Bekki Berdiyev'e söz verildi. Berdiyev konuşmasına ilk olarak Hakimov'un konuşmasına karşı kısa eleştirilerle başladı. Özellikle Hakimov'un Türk halklarında ortak bir dil yoktur sözünü eleştirdi. Türkmen, Tatar ve Başkurt lehçelerini iptidai bir düzeyde karşılaştırarak ortak taraflarının olduğunu göstermeye çalıştı. Daha sonra alfabe konusuna da giriş yaptı. Fakat oturum başkanının ricasıyla konuyu yarım bıraktı. Sonuç olarak Berdiyev'e göre lehçeler ne kadar farklı olsa bile ortak yönlerinin fazla olması ortak edebi dilin kurulması için bir nedendir. Bunun gerçekleşmesi de kaçınılmazdır (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 380 – 381).

Bekki Bedriyev'den sonra Samoyloviç konuşma yapmak için söz aldı. O Türk dillerinin diyalektiğiyle ilgili bilgiler verdi. Samoyloviç'e göre Çuvaş ve Yakut lehçelerinin çıkmak şartıyla geri kalan Türk lehçelerinde o kadar büyük farklılıklar yoktur. Hatta Slav ve Cermen lehçelerindeki farklılıktan daha azdır. Bu da ortak edebi dil için önemli bir koşuldur. Samoyloviç daha sonra Türk lehçelerinin son zamanlarda ortak yönlerinin arttığını, üstelik gençlerin konuşmalarında da bunları göre bilmekte olduğunu bildirdi. Bu ortak edebi dil için çok önemli bir gelişmedir. Zamanla bu birlikteliğin daha da artacağını iddia ediyordu. Bu iyimser iddialarından sonra konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 382 – 383).

Türekulov bir sonraki konuşmacıydı. O konuşmasına edebi dilin laboratuvar ortamında değil, tarihi bir süreçle gelişmesi gerektiğini savunarak başladı. O aynı zamanda Azerbaycan, Anadolu ve Türkmen lehçelerinin birbirine çok benzediğini, fakat diğer lehçelerin bu grubun içerisine almanın şimdilik erken olduğunu, zamana

yayarak gelişimini gözlemlemek gerektiğini savunuyordu. Bu sayede yapay bir şekilde değil kendi doğal ortamında gelişerek ortak bir dil kurulacağını iddia ediyordu. Bu iyimser tutumunu bildirdikten sonra Türekulov'un konuşması sona erdi (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 384).

Türekulov'dan sonra konuşmasının yapmak için Habib Cebiyev'e söz verildi. Cebiyev "Kommunist" gazetesinin editörü olduğu için özellikle kendi gazetesindeki dille ilgili önemli açıklamalar yaptı. Ona göre gazetedeki dille edebi dili karşılaştırmak hata olur. Daha sonra özellikle Azerbaycan Türkçesinde yer alan Arabi ve Farisi kelimelerin çokluğuyla ilgili konuşma yaptı. Bu kelimelerin değişmesi için terminoloji prensiplerinin uygulanması gerektiğini dile getiriyordu. Bundan dolayı edebi dille terminoloji arasında bir bağlantının olduğunu da söylüyordu (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 385 – 386).

Daha sonra on dördüncü oturumun son konuşmasını yapmak için İldes Omarov söz aldı. O ilk olarak ortak dilin oluşmasıyla ilgili tarihi birkaç bilgi sundu. Bu birleşmelerin genellikle yukarıdan aşağıya doğru yapıldığı yani medeni kesimin dili daha az medeni kesimin dilini değiştirmesiyle yapılıyordu. Yani üst kesimin eliyle oluşmaktaydı. Omarov Türkçede üst kesime örnek olarak Azerbaycan Türkçesi ile Tatar lehçesini örnek vermekteydi. Fakat Azerbaycan Türkçesinde bulunan Arabi ve Farisi kelimelerin fazla olması işleri biraz sıkıntıya sokmaktaydı. Eğer edebi dil yukarıdan aşağıya yapılsa diğer Türk halkları Arapça ve Farsçayı bilmesi gerekiyordu. Omarov'a göre bu imkânsız bir fikirdi. Bundan dolayı ortak dili projesini aşağıdan yukarıya düzenlemesiyle gerçekleştirile bileceğini ileri sürdü. Bu düşüncesinden sonra konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 387 – 390).

2.2.2.15. On Beşinci Oturum

On beşinci oturum 5 Mart tarihinde yapıldı. Oturumu Samet Ağamalıoğlu yönetiyordu. Bu oturumun ilk tartışılan konusu "Ana Dili Eğitimi Metodunda En Yeni Akımlar" isimli konusuydu. Bu konuyla ilgili görüşlerini sadece Lev Şçerba

belirtmiştir. Daha sonra yazının öğretilmesiyle ilgili metotları sorguladı. Bu metotlarla ilgili kısa bilgiler verdi. Bu kısımla ilgili bilgi verdikten sonra da konuşmasını sonlandırdı (Menzel, 2017: 127 – 128).

On beşinci oturumun bir diğer konusu ise "Türk Dilleri Eğitim Metodolojisinin Esasları" isimli konusuydu. Bu konuyla ilgili ilk konuşmayı İsmail Lemanov yapmıştı. O ilk olarak eğitim metodolojisinin kavramıyla ilgili kısa bilgi verdi. Daha sonra ana dili eğitiminin özelliklerini anlattı. Lemanov daha sonra SSCB yönetiminin Türk halklarına yaptığı destekten bahsetti. Lemanov daha sonra eğitim veren tüm öğretmenlerin SSCB ile temasta olması gerektiğini de savundu (Menzel, 2017: 128 – 129).

Lemanov'un konuşması sonlandıktan sonra on beşinci oturumun son konuşmacısı Galimcan Şeref söz aldı. O ilk olarak Şçerba'nın görüşleriyle ilgili birkaç itirazlarını dile getirdi. Daha sonra da hangi metodun daha iyi olduğuyla ilgiliyi yaptığı kısa analizlerin sonucuna göre iddialarda bulundu. Son da ise Profesör Çobanzade'nin bütün kelime usulüyle ilgili görüşlerine kısa cevaplar verdi. Bu cevaplardan sonra konuşmasını sonlandırdı (Menzel, 2017: 129 – 130).

2.2.2.16. On Altıncı Oturum

On altıncı oturum 6 Mart tarihinde gerçekleştirildi. Oturumu Samet Ağamalıoğlu yönetiyordu. Bu oturumun ilk konuşmasını Oldenburg yapmak için söz aldı. Oldenburg ilk olarak SSCB Bilimler Akademisinin gönderdiği üç hediyeyi takdim etti. Bunlardan ilki Doğu Türkistan'dan getirilen eski abidelerdi. İkinci hediye Batı Çin'den getirilen Şamanlıkla ilgili önemli tarihi malzemelerdir. En sonuncu hediye ise büyük şair Nevai'nin hayatını konu alan bir kitabın yayınlanmasıyla ilgili müjdeydi. Bu konuya ilgili çeşitli bilgilerden oluşan malzemeleri de takdim etmiştir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 311).

Oldenburg daha sonra Bilimler Akademisi'nin Kurultaya olan desteklerinden bahsetti. Bu desteklere önemli Türkologların eserleriyle de referans oldu. Özellikle Böhtling ve Radloff'un eserlerinden bahsetti. Bu eserlerin birçoğu Türkoloji alanının

ana kaynakları haline dönüşmüşlerdir. Son olarak akademinin selamlarını sundu. Selamla ve takdim konuşmasını da böylece sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 312).

Oldenburg daha sonra esas konusuna geçiş yaptı. Onun konusu "Türk Halklarında Yurt Bilgisi Çalışmasının Özellikleri" isimliydi. Bu konuşma tarihi bir zeminde yapılan konuşmaydı. Oldenburg ilk olarak bu konunun öneminden bahsetti. Konunun kurultay konusu olarak dahil edilmesinin ne kadar doğru olduğunu belirtti. Daha sonra şu ana kadar yapılan araştırmalarla ilgili kısa bilgiler verdi. Eksik ve zayıflığını ortaya koyarak gelişimi için çeşitli çalışmaların yapılmasının önemli olduğunu vurguladı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 313).

Daha sonra yurt bilgisinin gelişimi için hangi araçların katkı yapması gerektiğini bildirdi. Başta gazeteler olmakla kitap, broşür bu gelişmeler için çok önemli katkılardır. Oldenburg'a göre ne yazık ki, gazeteler bu konuyla ilgili çok fazla katkı sağlayamamıştır. Daha sonra Halk Maarif Komiserliği'nin burada önemli işler göre bileceğini bildirdi. Oldenburg teşkilatın yapacağı işler sayesinde bu alana ilginin artacağını iddia ediyordu. Bu işleri kurumların kendi başlarına yapmamaları için devletin de önemli ölçüde destek vermesi gerekiyordu. Bu destekler sayesinde büyük gelişmeler yaşana bileceğini bildirdi. Son olarak yurt bilgisinin önemini bir kez daha vurguladıktan sonra konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 315 – 320).

On altıncı oturumun son konusunu gerçekleştirmek için Mentzel'e söz verildi. O "Anadolu – Balkan Türkleri Edebiyatının Araştırılmasının Sonuçları ve Perspektifleri" isimli konuyu sundu. Mentzel ilk olarak Türk edebiyatının tarihiyle ilgili kısa bilgiler verdi. Hangi evrelerden geçtiğin tek-tek ortaya koydu. Aynı zamanda Türk edebiyatının diğer halkların edebiyatı karşısında duramadığını da anlatmıştır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 322).

Bu küçük tarihi girişten sonra Mentzel Anadolu – Balkan Türklerinin edebiyatıyla ilgili önemli bilgiler vermeye başladı. Ona göre Oğuz Selçukluların varisi olmaları çok önemli bir ayrıntıdır. Çünkü bu sayede büyük medeniyete sahip olmuşlardır. Daha sonra Mentzel bu topraklarda yüksek eğitim görmüş kişilerden başka kimsenin anlayamayacağı dilde eserlerin varlığından bahseder. Bu eserleri

anlamak için ne sadece Arapça ne de sadece Farsça bilmek yeterliydi. Hem Arapça hem Farsça hem de Türkçe bilenler bu eserleri anlaya biliyorlardı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 323 – 324).

Mentzel daha sonra Batı′nın Türk edebiyatına olan ilgilerinden bahsetti. Bu ilgi geç bir dönemde ortaya çıktı. Özellikle eserlerin Alman ve Fransız dillerine çevrilmesiyle bu ilgi ortaya çıkmıştır. En önemli ilgiyi Almanya ve Avusturya göstermişti. Rusya'nın Türklük bilimine olan ilgisine rağmen Türk edebiyatına olan ilgisi pek fazla olamamıştır. Bu ilgi son dönemlerde önemli derecede artmıştır. Özellikle Radloff'un Türk edebiyatıyla ilgili yaptığı çalışmalar ilgiyi artırmıştır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 325).

Mentzel Batı′nın Anadolu – Balkan Türkleri′nin edebiyatına olan ilgisini geniş bir şekilde anlatmıştır. Daha sonra Batı devletlerinin bu alanda yaptıkları araştırmalarla ilgili çeşitli bilgiler verdi. Son dönemlerde bu ilginin artmasına neden olan olayları da anlatmıştır. Bu bilgilerden sonra da konuşmasını sonlandırmıştır. Ayrıca bu konuşma on altıncı oturumun sonuncu konuşmasıydı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 327 – 329).

2.2.2.17. On Yedinci Oturum

On yedinci oturum 6 Mart tarihinde yapılmıştır. Oturumu Samet Ağamalıoğlu yönetiyordu. Bu oturumun ilk konuşmasını Nikolay Katanov gerçekleştirmiştir. O Hakaslar′ın dille ilgili sıkıntılarıyla ilgili bilgiler verdi. Daha sonra bu sıkıntıların giderilmesi için yapılan çalışmaları anlattı. Bu çalışmalardan sonra da kısa süren konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 425 - 426).

Katanov'un konuşması bittikten sonra Mihail Pavloviç konuşma yapmak için söz aldı. O "Ekim İnkılabı'ndan Sonra Türk-Tatar Halklarının Kültürel Başarıları" isimli konu hakkında görüşlerini bildiriyordu. O ilk başta Çar yönetimi tarafından tüm halkların kültürel yükselişinin engellenmesi hakkında bilgiler verdi. Ekim

İnkılabı'ndan sonra ise bu durum iyiye doğru değişmekteydi (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 427).

Daha sonra Pavloviç Tatar Cumhuriyeti'nin gelişimi hakkında bilgiler veriyordu. İddialarını istatistik bilgilerle zenginleştiriyordu. Özellikle 1920'lerden sonra durumun ne kadar iyiye doğru gittiğini anlatmıştır. Tatarlar'ın bu başarıları Türkistan'ın gelişimine de örnek olmuştur. Pavloviç bu bilgileri aktardıktan sonra Türkoloji alanında yapılan işler hakkında da önemli bilgiler verdi. Özellikle Türk - Tatar halklarının kültürleriyle ilgili yapılan araştırmalarda Rus Türkologların gerçekleştirdiği çalışmalardan da bahsediyordu (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 428).

Pavloviç daha sonra dil meseleleriyle ilgili çeşitli bilgiler verdi. O ilk olarak Stalin'in dil ile ilgili şahsi düşüncesini dile getirdi. Onun ana dillere ne kadar önem verdiğini ve bu dillerin gelişmesi için her şeyi yaptığını iddia ediyordu. Bu fikirlerinden sonra ise Latin alfabesi hakkında birkaç görüşünü de dile getirdi. Neden Latin alfabesini desteklediklerini de burada açıklıyor. İlk olarak tüm milletlerin dillerinin gelişmesi için en kolay yolun Latin alfabesi olduğunu dile getiriyordu. Bu sayede her millet kendi dilini rahatlıkla öğrene bilecekti. Pavloviç aynı zamanda Latin alfabesinin Ruslaştırmanın önüne de geçe bileceğini söylüyordu (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 430 - 432).

Pavloviç daha sonra Türk-Tatar halklarının medeniyet alanında yaptıkları işleri anlatıyordu. İlk olarak Azerbaycan'dan başladı. 1919-1925 yılları arasında yaptığı işlerin ne kadar önemli olduğunu dile getiriyordu. Daha sonra Dağıstan ve Kuzey Kafkasya'nın gelişimini anlattı. Eksikliklerini dile getirip bunların büyük çoğunluğunun giderildiğini de söyledi. Kuzey Kafkasya hakkındaki görüşlerini sonlandırdıktan sonra Tataristan'la ilgili önemli bilgiler verdi. Özellikle onların kısa bir sürede gerçekleştirdiği işler takdire şayan olduğunu söyledi (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 432 - 435).

Pavloviç Tataristan'dan sonra sınır komşusu olan Kazakistan hakkında da görüşlerini kısaca dile getirdi. Yaptığı işler hakkında önemli bilgiler verdi. Daha sonra Kırım Cumhuriyeti'ne geçiş yaptı. Gaspıralı'dan kalan mirası iyi değerlendirmeyi başaran Kırımlılar kendilerini önemli düzeyde geliştire bilmişlerdi. Bu yükseliş sayesinde Tatar Cumhuriyeti'ne yakın bir konuma gelmiştir.

Medeniyetle ilgili son olarak ise Yakut vilayeti hakkında konuştu. Onların eksiklikleri daha fazlaydı. Buna rağmen yaptıkları işlerde sebat göstererek yükselmeyi başarmışlardı. Özellikle eğitim açısından yaptıkları atılımlar bu eksikleri minimum düzeye indirmekteydi. Yakut vilayetiyle ilgili sözlerini kısaca sonuç ilave etti. Daha sonra da konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 436 - 440). Bu konuşma ile oturumlar sonlandı.

Sonuç olarak bu bölümde Bakü Türkoloji Kurultayı’nın önemi hakkında bilgiler verildikten sonra katılım gösteren delegelerle ilgili önemli ayrıntıları dile getirilmeye çalışılmıştır. Son olarak ise kurultayda konuşulan konular işlenmiştir. Bu konular yapılan oturumlar şeklinde tasnif edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÖZEL TASNİF VE KURULTAY KARARLARI

Bu bölümde kurultayda gerçekleştirilen oturumlar ve tartışılan konular özel bir tasnif yoluyla işlenecektir. Bu tasnif şekli dördüncü bölümde yer alan Türkiye karılaştırmasına uygun olması için düşünülmüştür. Konular tarih ve dil başlıkları altında işlenecektir. Daha sonra kurultayda alınan kararlar aktarılacaktır. Son olarak ise kurultaydan sonraki dönem işlenecektir. Sovyetlerin kurultaya olan engelleri ortaya konulacaktır.

3.1. KURULTAYDA KONUŞULAN KONULARIN TARİH VE DİL TASNİFİ

1926 Bakü Türkoloji Kurultayı genel itibariyle tarih, dil ve alfabe konularından oluşmaktadır. Bir sonraki bölümde Türkiye'deki dil kurultayları ve tarih kongreleriyle karşılaştırma yapılacağı için Türkoloji Kurultayı tarih ve dil olarak tasnif edilecektir. İlk olarak tarihle ilgili tartışmalara yer verilecektir. Bir sonraki bölümdeyse dil konuları tartışmalarıyla ilgili bilgi verilecektir.

3.1.1. Türkoloji Kurultayında Tarih

Bu bölümde mütefekkirlerin ve Türkologların tarihi konularla ilgili hangi tarafta oldukları, hangi fikri destekledikleri anlatılacaktır. Bakü Türkoloji Kurultayı'nda tarihi konular en fazla ikinci oturumda konuşulmuştur. Tarih konusun araştırılmasına ilave olarak edebiyat, kültür ve medeniyetin gelişimiyle ilgili yapılan çalışma ve tartışmalara da yer verilecektir.

3.1.1.1. Türk Halkları Tarihinin Araştırılması

Bu konuyla ilgili bilgiyi Vasili Barthold vermiştir. O ilk olarak Türk tarihinin öğrenilmesindeki zorluklardan bahsetti. Türkler hakkında bilgileri hep komşu halklar vermişlerdir. Bunun yanı sıra Türkçe Türk devletlerine hâkim olamamıştır. Ekser Türk devletinde Arapça ve Farsça hâkim olmuştur. Türkler'in tarihini öğrenmek için bu dilleri bilmek zaruret haline gelmiştir. Her Türkolog da bu dilleri bilmemektedir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 31 – 32).

Barthold daha sonra Çin kaynaklarından elde edilen ve Türk tarihini gün yüzüne çıkaran önemli eserlerden bahsetti. Bu eserler sayesinde Çin'de yaşayan halklarından hangilerinin Türk olduklarıyla ilgili bilgiler elde edilmeye çalışılıyor. Aynı zamanda Thomsen'in Orhun Yazıtlarıyla ilgili tertip ettiği anahtarları sayesinde önemli tarihi bilgiler elde edilmiştir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 32 – 33).

Daha sonra Barthold İslam kaynaklarının da Türk tarihi için ne kadar önemli olduğunu dile getiriyordu. Özellikle Kırgızlar'ın etkili olma isteklerini İslam kaynakları sayesinde öğrenile bilindiğini iddia etmekteydi. Türkler'in İslamiyet'i kabul ettikten sonra onlar hakkında kaynaklar fazlalaşmaya başlıyordu. Çünkü Türkler artık İslam'ın en önemli temsilcileriydi. Bu özelliklerinden dolayı Türkler'e çok fazla dikkat ediliyordu. Bunun yanı sıra Farisi kaynaklar da Türk tarihi için önemliydi. Bunlardan da bahseden Barthold konuşmasını sonlandırmıştır. Onun konuşmasına itiraz gelmemiştir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 35 – 40).

3.1.1.2. Türk-Tatar Halklarında Edebiyatı

Bu konuyu Gaziz Gubaydullin anlatmıştır. Onun da belirttiği gibi bu Barthold'un konuşmasına ilavedir. Gubaydullin daha çok Türk-Tatar alimlerinin yaptığı araştırmaları ve bu araştırmalar sayesinde ortaya çıkan eserleri tetkik ediyordu. Bunun yanı sıra son zamanlar birçok eserlerin Avrupa ve Rus tarihçiliğinin

özelliklerine göre yazıldığını iddia etmektedir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 47).

Gubaydullin ilk olarak Azerbaycanlı Bakıhanov'un eserleri üzerinde durmaktaydı. Onun çalışmaları Avrupa ve Rus tarihçiliğinin özelliklerini taşımaktaydı. Daha sonra Mercani'nin eserleri üzerine konuşmaya başladı. Mercani Rusya için çok önemliydi. Çünkü Avrupa'da tanınan ilk Türk Rusya mütefekkiriydi. Onun çalışmaları dönem şartlarına göre çok önemliydi. Özellikle "Vikayatül-Eslaf" eseri onun daha fazla tanınmasına neden olmuştu (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 47 – 50).

Daha sonra Gubaydullin Ayneddin Ahmerov'la da ilgili çeşitli bilgiler ortaya koydu. Onun eserleri birçok alanda takdirle karşılanıyordu. Ahmerov Tatar tarihiyle birlikte Bulgar tarihine de ilgi gösteriyordu. Zeki Velidi'nin de ortaya koyduğu tarihi çalışmaları önemliydi. Onun en önemli eserlerinden birisi "Türkler ve Tatarların Tarihi" eseriydi. Hatta Yusuf Akçura bu önemli eseri "Türk Halklarının İlk Umumi Dünya Tarihi" olarak isimlendirdi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 53 – 55).

Gubaydullin daha sonra Azerbaycan Türkleri'nden olan Mirza Kazım Bey hakkında bilgiler paylaştı. Onun önemli eserlerinden bahsetmiştir. Fakat çok fazla değer görmemiştir. Reşid İsmayılov da tarihi eserleri ortaya çıkarmış mümtaz şahsiyettir. Eserlerinde hatalara da yer vermiştir. Buna rağmen Azerbaycan Cumhuriyeti'yle ilgili yazılan ilk eserin sahibi olmuştur. En eski dönemlerden Azerbaycan Cumhuriyeti de dahil olmakla tertip etmiştir. Böylesine önemli bir eser ortaya koymuştur. İlk kez bir Türk tarihçi eser akışını Sovyetler'e kadar getirmeği başarmıştı. Bu bir devrin başlangıcı olmuştu. Bu bilgilerden sonra konuşmasını sonlandırmıştı. Gubaydullin'in konuşmasına eleştiri gelmemişti. Herkes taktirle karşılamıştı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 59 – 60).

3.1.1.3. Anadolu ve Balkan Türkleri Etnoloji Araştırmaları

Bu konuyla ilgili bilgileri Gyula Meszaros sunmuştur. Ona göre bu konunun önemini ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti yönetimi görmüştür. Bu alanla ilgili çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. İlk olarak Ankara yönetimi Etnografya müzesini kurmuştur. Bu kurum Anadolu Türkleri'nin kültürleriyle ilgili araştırmalar yaparak elde edilen bilgileri bir yere toplaması gerekiyor. Anadolu medeniyetiyle ilgili araştırmaları hep yabancı bilim adamları yapmıştır. Ortaya çok önemli çalışmalar çıkarmayı başarmışlardır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 73).

Meszaros sadece Anadolu Türkleri hakkında değil, aynı zamanda Anadolu'nun eski milletleri hakkında da bilgiler veriyordu. O ilk olarak tarihçe bilinen Anadolu'nun ilk sınırları hakkında bilgiler paylaştı. Daha sonra milattan önceki dönemlerde çeşitli halkların Anadolu'ya göçlerini dile getirdi. Türkler ise XI. yüzyılda Anadolu'ya göç etmeye başladılar. XII. yüzyıldaysa neredeyse tüm Anadolu'nun sahibi haline gelmişlerdi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 73 – 74).

Meszaros daha sonra Anadolu'ya göç etmiş Türkler'in sayısının az olduğunu yerli halkların baskın olmasından dolayı günümüz Anadolu'sunda Mongoloid özelliklerine sahip insanın sayısı çok fazla olmamasının nedeni olduğunu iddia etmiştir. Böyle araştırmaların daha fazla artması gerektiğini dile getiriyordu. Bu sayede etnografik araştırmalar birçok açıdan kolay olacaktır. Bu fikirlerinden sonra Meszaros konuşmasını sonlandırdı. Onun konuşmasına eleştiri yöneltilmedi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 75).

3.1.1.4. Kafkas Türklerinin Etnografik İncelemesi

Bu konuyla ilgili bilgi veren Çursin olmuştur. İlk başlarda Kafkas halklarının kültür ve medeniyetleriyle ilgili çeşitli bilgiler vermiştir. Kafkas milletlerini oluşturanlardan en fazla nüfusa sahip olan Azerbaycan Türkleri'ydi. Geri kalan milletler Kumuklar, Nogaylar, Karaçaylar, Balkarlar ve Türkmenler'di. Çursin bu

hakların aralarındaki yakın özellikleri dile getiriyordu. Birçok millet adet ve geleneklerine göre birbirlerine benziyorlardı. Daha sonra nikah ve din ile ilgili çeşitli malumatlarla ilgili kısa bilgiler vermeye başladı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 79 – 81).

Çursin son olarak etnolojik araştırmaların gelişmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunulması gerektiğini dile getiriyordu. İlk olarak şu an ki, durumu en ince ayrıntısına kadar öğrenilmesinin önemli olduğunu vurgulamaktaydı. Daha sonra Kafkas Türk halklarının edebiyatının çok önemli olduğunu bunu da en ince ayrıntısına kadar öğrenilmesinin şart olduğunu bildiriyordu. Bu sayede Kafkas Türk halklarının daha fazla öğrenilmiş olacağını iddia etmekteydi. Elde olunan verilerin ise ortak bir yerde toplanmasının önemini vurguluyordu. Bu önemli fikirlerinden sonra konuşmasını sonlandırdı. Çursin'in fikirlerine de eleştiri yapılmadı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 83).

Bu önemli dört konuşmacıya karşı neredeyse hiç eleştiri yapılmamıştır. Bunun yanı sıra ikinci ve üçüncü oturumlarda birkaç önemli bilim adamı ve araştırmacılar kendi fikirlerini de ileri sürmüşlerdir. İlk olarak Galimcan Şeref etnoloji konusunda birkaç önerilerde bulunmuştur. Galimcan Bey Türk halklarının ekonomik durumlarının da incelenmesinin önemli bir argüman olduğunu vurguluyordu. Bunun yanı sıra istatistiksel araştırmalara da önem verilmesinin etnolojik araştırmalar için önemli olacağını savunmaktaydı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 88).

Daha sonra Sabaşkin'de kurultaya kendi katkılarını sunuyordu. O Oyratlar'ın temsilcisi olarak kurultaya katılmıştı. Oyratlar'ın pek bilinmemesinden dolayı onlar hakkında kısa bilgiler vermekteydi. O Oyratların "Türkleştirilmiş Moğollar" ibaresine karşı çıkmaktaydı. Bu söylevden dolayı onların Türk olduklarını ispat etmeye çalışıyordu. Daha sonra Yakovlev de tartışmalara katılmıştır. O etnoloji alanında ekonomik araştırmaların yapılmadığı iddialarını reddediyordu. Çeşitli bilgilerle bunu ispat ediyordu. Yunusov da kendi eleştirisini ortaya koydu. Ona göre etnolojik konuşmalarda sadece başarılardan söz edildi. Fakat birçok bölgede çok fazla eksikliğin olduğunu iddia ediyordu. Özellikle Özbekler ile ilgili etnolojik çalışmaların çok eksik olduğunu ve bunun giderilmesi gerektiğini söylemekteydi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 90 – 93).

3.1.1.5. Türk Halklarında Yurt Bilgisi Çalışması

Kurultayın sonlarına doğru edebiyat ve kültür konularına yeniden değinildi. İlk Oldenburg konuşma yaptı. O yurt bilgisi çalışmaları hakkında önemli bilgiler verdi. İlk önce yurt bilgisinin önemi hakkında konuşma yaptı. Yurt bilgisi sayesinde milletlerin Türk halklarını daha iyi şekilde ayırt edilebileceğini daha sonra yurt bilgisinin kapsamını anlattı. Yapılması gereken işleri sıraladı. İlk olarak yer isimlerinden başlayarak bölgede var olan tüm bilinmesi gereken dağ, nehir, göl, vd. öğrenilmesinin önemli olduğunu söyledi. Bu sayede insanların neden buralarda yaşamayı tercih ettiklerini analiz edebiliriz. Bu düşüncelerini aktardıktan sonra konuşmasını sonlandırdı. Bu konuşmanın konusuna sadece bir kez değinildi. Bu nedenden dolayı konuşmaya eleştiri de yöneltilmedi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 313 – 314).

Bu tartışmalardan sonra kurultayda konuşulan tarihle ilgili konular sonlandırıldı. Genel olarak tüm konularda herkes aynı görüşü savunmaktaydı. Sadece etnolojik araştırmalarda görüşler farklılık teşkil etmekteydi. Geri kalan hiçbir görüşe neredeyse eleştiri yoktu. Bu kısımdan sonra dil konularına değineceğiz.

3.1.2. Türkoloji Kurultayında Dil

Bu bölümde kurultayda konuşulan dille ilgili konulara değineceğim. Bu kurultayın esas amacı dil ve alfabe olduğu için bu konular üzerinde fazla mesai harcanmıştır. Oturumlar bölümünde hepsinden bahsettiğim için bu bölümde sadece Türkiye'deki dil kurultaylarıyla karşılaştırılabilecek konulara yer veriyorum. Diğer konular önemli görüldüğü takdirde bu başlıklar altında toplanacaktır.

3.1.2.1. Türk Lehçelerinin Yakın Akrabalığı Hakkında

Bu konu kurultayda konuşulan dille ilgili ilk konudur. Bu konuyu Bekir Çobanzade kurultay katılımcılarına aktarıyordu. O ilk önce Türk dilinin tarihi hakkında kısa bilgiler veriyordu. Türk dilinin Orhun Yazıtları'ndan çok çok öncesinde de var olduğunu iddia ediyordu. Bu konuyla ilgili düşüncelerini dile getirdikten sonra Türk diliyle ilgili en önemli kaynaklardan birisi olan "Divanü Lügati't-Türk" eseri ile ilgili yaptığı analizi aktardı. İlk olarak eserde geçen Türk lehçeleri ayrımını ileri sürdü. Daha sonra yine eserde yer alan Türk lehçelerinin leksikası ile ilgili konuyu olduğu gibi aktardı. Bunun yanı sıra bu görüş hakkında düşüncesini ortaya koydu (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 101 – 102).

Bekir Bey daha sonra Mahmut Kaşgari'nin kendi eserinde yer alan Türk lehçelerinin dil ve ses özellikleriyle ilgili analizine de değindi. Bu analizin içinde yer alan dokuz bölümlük ses ve dil özelliklerini tek-tek aktardıktan sonra bu eserle ilgili görüşlerini sonlandırdı. Daha sonra birkaç dönemin araştırılmasını çok önemli olduğunu fakat gerektiği kadar veri olmamasından yakınıyordu. Üstelik bazı dönemlerde çeşitli Türk halklarını birbirlerine yakın veya uzak olmalarından dolayı sıkıntı daha da büyüyordu. Bu kadar sıkıntıya rağmen Türk lehçeleri arasındaki dil ve ses özelliklerinin araştırılması her geçen gün daha fazla artmakta olduğunu vurguluyordu (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 103 – 105).

Bekir Bey daha sonra dil ve ses özellikleriyle ilgili yapılan araştırmalarda var olan noksan ve yanlışlar hakkında da önemli bilgiler verdi. İlk yanlış olarak araştırmaların ilmi açıdan değil birçoğunun siyasi açıdan yapılmasını gösterdi. İkinci yanlış olarak ise araştırmaların kendi sınırları dışına çıkamamasını gösteriyordu. Son yanlışın ise sınıflandırmayla alakadar olduğunu bildiriyordu. Bu konuyla ilgili düşüncelerini dile getirdikten sonra birçok önemli Türkologun Türk lehçeleriyle alakadar araştırdıkları ve kaleme aldıkları eserleri de kurultay delegelerine sundu. Bu bilgileri de aktardıktan sonra konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 106 – 107).

3.1.2.2. Türk Dillerinin Araştırılması

Bu konuyu Samoyloviç kurultay delegelerine arz etti. O şu an yaşamakta olan Türk dillerinin araştırılmasının daha önemli olduğunu söylüyordu. Samoyloviç'de bu çizgi ile ilerledi. İlk önce Yakut halkının diliyle ilgili bilgi vermeye başladı. Bu dille ilgili yapılan çalışmalardan bahsetti. En önemlileri arasında Pekarski'nin lügati ve Böhtling'in grameri yer almaktadır. Daha sonra Abakan ve Soyat'larla ilgili araştırmalarla ilgili çeşitli bilgiler veriyordu (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 131 – 132).

Daha sonra Kazak halkının diliyle ilgili yapılan çalışmalara değinildi. Özellikle Radloff, Melioranski, Gibayev ve Baytursun'un ortak çalışmaları sonucu birçok önemli bilgiler öğrenilmiştir. Bu çalışmanın meyvesi olarak Kazak dili ve edebiyatıyla ilgili 900 sayfalık bir kitap basılmıştır. Kazak dilinin yanı sıra Kırgızlar'la ilgili de önemli araştırmalar da yapılmıştır. Bu araştırmalarda da Radloff kilit noktadır. En önemli çalışmaları hep o gerçekleştirmiştir. Samoyloviç daha sonra Özbek diliyle de ilgili bilgiler vermişti. Ona göre Özbek dili çok zengindir fakat eksik araştırılmıştır. Bunun yanı sıra Özbek dilinde tarih boyu gerçekleşen değişikliklerden de bahsetmişti. Bu değişiklikler Özbekçenin farklılaşmasına neden olmuştu (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 133 – 134).

Samoyloviç daha sonra Türkmen diliyle ilgili görüşlerini dile getirmeye başladı. O Türkmencenin çok az aratıldığını ve ortaya düzgün bir eserin koyulmadığını söylüyordu. İleriki dönemlerde bu araştırmaların geliştirmesi gerektiğini de bildiriyordu. Son olarak Azerbaycan Türkleri'nin diliyle ilgili bilgiler vermeye başladı. Samoyloviç Foy ve Aşmarin'in araştırmalarının önemini dile getirdi. İran'da yaşayan Türkler'in diliyle ilgili araştırmaları ise Romaskeviç gerçekleştirmiştir. Bu görüşlerini de dile getirdikten sonra konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 135 – 137).

Samoyloviç'ten sonra Malov eski Türk dilleriyle ilgili bir konuşma gerçekleştirdi. Daha sonra Samoyloviç'in konuşması için tartışmalar yapıldı. Bu tartışmalarda yapılan konuşmalardan en önemlisini Şçerba'nın görüşleriydi. O

destekleyici görüşler ileri sürdü. Fakat bunun yanında eleştiri niteliğinde birkaç ilaveler de yaptı. Bu fikirlerden sonra Türk dillerinin araştırılmasıyla ilgili görüşler sona erdi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 138 – 148).

3.1.2.3. İmlanın Temel Prensipleri

Bu konuyla ilgili ilk olarak Şçerba görüşlerini beyan etti. O ilk önce yazıyla ilgili bilgiler verdi. Bu bilgileri aktardıktan sonra orfoloji konusuyla ilgili görüşlerini ortaya attı. Şçerba orfoloji konusunu 4 esas üzerine bina etti. Bu esaslar fonetik, etimolojik, tarihi ve ideografik olarak isimlendiriliyor (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 152 – 153).

Şçerba daha sonra orfolojinin esasları üzerine bilgiler verdi. İlk önce fonetikle ilgili görüşlerini dile getirdi. Şçerba fonetik esası "nasıl yazılırsa öyle okunur" fikriyle açıkladı. Çeşitli örnekler vererek bu konuyla ilgili görüşlerini sonlandırdı. Daha sonra etimoloji üzerinde durdu. Bu kısmı da kelime yapımıyla ilişkilendirdi. Rusçadan kısa örnekler vererek bir sonraki esasa geçiş yaptı. Bu kısımda tarihi esası ele aldı. Bu esasla ilgili de örnekler ortaya koydu ve sonuncu esas geçti. Dördünce kısımda ideografik esas yer almaktaydı. Bu esas sesten ziyade anlamla alakadardır. Son esasla da ilgili örnekler sunduktan sonra bu konuyla ilgili görüşlerini sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 153 – 154).

Daha sonra Şçerba Türk halkları için bu esaslar içerisinden kullanılmasının en uygun olanlarını ele aldı. Ona göre fonetik ve etimolojik esasların birleştirilerek kullanılması en doğru yoldu. Fakat sonucun ne olacağını sadece zamanın göstereceğini de dile getiriyordu. Fonetik esas kullanıldığı zaman çok fazla irdelenmemeli, yüzeysel olarak kabul edilmelidir. Bu sayede karmaşıklığı minimum düzeye indirmiş olacağız. Bunun yanında etimolojik esasın kullanılmasıyla anlamı daha da artmış olacaktır. Bu iki esasın sosyal anlamda önemli bir konuma yükseldiklerini göstermektedir. Şçerba bu fikrini de aktardıktan sonra konuşmasını sonlandırmıştır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 156).

Şçerba’nın imla ile ilgili konuşmasına ilave yapmak için Jirkov konuşmak için söz aldı. Jirkov özellikle Türk dilleri içerisinde yer alan Arapça ve Farsça kelimelerin üzerinde durdu. Bu kelimeler var olduğu sürece imlanın 4 esası çok fazla işlevsel olamayacağını dile getirdi. Bu nedenden dolayı şu an kullanılan Türk dillerinde imla bilgisi çok fazla gelişmemiştir. Bu eksiklik alfabe konusunda kendisini göstermektedir. Jirkov fikirlerini beyan ettikten sonra sıra Baytursun’a gelmişti. O ilk önce yazı kaidelerinin alfabeyle ilişkisi hakkında görüşlerini dile getirdi. Daha sonra imla esaslarından hangisinin daha iyi olduğuyla ilgili çeşitli analizler yaptı. Sonuç olarak fonetik esasın daha işlevsel olduğunu bildirdi. Bu görüşünü aktardıktan sonra konuşmasını sonlandırdı. (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 157 – 162).

Daha sonra yazım problemleriyle ilgili çeşitli müzakereler gerçekleştirildi. İlk olarak İldes Omarov kendi fikirlerini dile getirmek için söz almıştı. O Kazak Türkçesi’nin içerisinde var olan fonetik prensiplerden konuşuyordu. Omarov Kazakça’nın diğer Türkçeler’den leksik açıdan daha zengin olduğunu iddia etmektedir. Bunu da farklı uygulamalarla ispat etmeye çalışmıştır. Daha sonra konuşma sırası Şamil Osmanov’a geldi. O da yazı konularıyla alfabe konuların arasında çok az ilişki olduğu kanaatindeydi. İlave olarak mükemmel bir alfabede yazı kuralları daha kolay olacağını iddia etmektedir. Bunu Tatarlar'ın ıslah olunmuş Arap alfabesi üzerinden açıklamaktadır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 165-167).

Osmanov’dan sonra Şçerba kısa bir konuşma yaptı. İlk önce alfabe konusun girmeyeceğini belirttikten sonra imla konusunu ve yabancı kelimeleri diğer dillerde nasıl halledildiğiyle ilgili kısa bir bilgi verdi. İngiliz ve Almanca’dan örnek göstererek konuşmasını tamamladı. Daha sonra Alimcan İbrahimov önceden yaptığı konuşmasına gelen tenkitlere cevap niteliğinde bir konuşma yaptı. Bu konuşmada özellikle fonetik, morfolojik ve orfografik konular üzerinde durdu. Jirkov bu konudan tamamen farklı bir konuya fikirleri yöneltti. Alfabe konusuyla yazı sistemi konuları da en az imla konusu kadar önemli olduğunu dile getirdi. Daha sonra her milletin kendi diliyle ilgili daha çok çalışarak, daha iyi öğrenerek, daha iyi bilgiler vermesi gerektiğini bildirdi. Bu fikirlerinden sonra konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 168 – 171).

3.1.2.4. Türk Dillerinde Bilim Terminolojisi

Bu konuyla ilgili bilgileri Zifeldt kurultay delegelerine sundu. İlk olarak eski dilcilik araştırmalarının nasıl yapıldığıyla ilgili kısa bir bilgi verdi. Daha sonra Türk dillerinin özellikle Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinin oluşum esaslarını bildirdi. Bu bölgeleri Slavyan bölgesi ve Mezopotamya bölgesiyle birlikte açıkladı. Bu bölgelerde dilin gelişimini savaşlara ve yönetimde olan önemli kişilere bağladı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 172 – 176).

Daha sonra Arap ve Farsçadan alınan kelimelerin Türkçede yaptığı etkiyi anlattı. Bu alınma kelimeler Türk gramerine göre değil, direk alınan dilin gramerine göre okunduğu gösterdi. Bu konu bittikten sonra birde Türk dilli halkların içerisinde var olan cereyanlardan bahsetti. Bu cereyanların dili ne kadar etkilediğiyle ilgili birkaç örnekte verdi. Bu cereyanlara yakın olunması gerektiğini de bildirdi. Alınma sözcüklerden dilde önemini az veya çok olduğunu anlatarak konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 176 – 178).

Zifeldt'in konuşması sonlandıktan hemen sonra kürsüye Bekir Çobanzade çıktı. O "İlmi Terminoloji Sistemi" isimli bir konuşma yaptı. Çobanzade konuşmasına Avrupa dillerinde yaptığı analizleri açıklayarak başladı. Bu analizler göre Avrupa dilleri birbirleriyle iç-içe oldukları için ilmi terminolojik bir sisteme sahiptir. Asya dillerinden bu özellikle tam oturmamıştır. Bunun en büyük nedeni dillerin birbirleriyle pek fazla iç-içe olmamasıyla ilişkilendirmektedir. Asya kıtasından gerçekleşen reformların ve değişikliklerin tüm kıtayı kapsamaması sistemin kurulamamasının bir diğer nedeni olarak gözükmektedir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 179 – 182).

Bekir Çobanzade'nin konuşması bittikten sonra sekizinci oturumun en önemli konuşmalarından birisini Hanefi Zeynallı yapmak üzere kürsüye yanaştı. Onun yaptığı konuşma "Türk Dillerinde Bilim Terminoloji Sistemi" isimli bir konuşmaydı. Zeynallı'nın konuşması yedi kısımdan oluşmaktaydı. İlk kısımda Türk dillerinin bilim terminolojisinin tarihini kısaca anlatmıştır. İkinci kısım Türk-Tatar halklarının bilim terminolojisi açısından uygun bir tasnifleri olmamasıyla ilgilidir. Birtakım

sıkıntıları dile getirerek bu kısmı sonlandırdı. Bir sonraki kısımda bu sıkıntıların çözümü ile ilgili birkaç temel prensipler ileri sürdü. Dördüncü kısmı bilim dilinin sınırlarına ayırdı Bunun elzem olduğunu da dile getirdi. Beşinci ve altıncı kısım daha çok kelime ve sözcüklerini yapısıyla ilgiliydi. İlki terimleri, bir sonraki kısım isim ise kısaltılmış kelimeleri analiz etmekteydi. En son kısımda Zeynallı yaptığı analizlerin sonuçlarını ortaya koyarak konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 183 – 188).

Hanefi Zeynallı'nın konuşmasından sonra "Türk Dillerinde Terminoloji" alanıyla ilgili çeşitli tezler ortaya atılmaya başlandı. İlk tez Habibulla Odabaş'a aittir. Bu teze Türk lehçelerindeki kelimelere özellikle terimlere etki eden diğer dilleri saptayarak başladı. Özellikle Osmanlı ve Azerbaycan Türkçesinin diğer dillere nazaran Arap ve Farsçadan daha fazla etkilenmesi sistemli bir terminolojinin oluşmasına neden olmuştur. Diğer dillerdeyse bu sistemin en kısa zamanda tasarlanması gerektiğini savunuyordu (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 189 – 191).

Terminoloji alanıyla ilgili bir sonraki tezi Ahmet Baytursun ileri sürdü. Ahmet Bey Kazak olması hasebiyle özellikle Kazak terminolojisine taraf birkaç fikir ortaya atıyordu. O Kazak terminolojisini nasıl kuracaklarını ve hangi prensiplerle çalışacaklarıyla ilgili bir fikir ileri sürdü. Tezine ilk önce kısa ir açıklamayla başladı. Daha sonra gelişen ve değişen dünyada dillere yeni kelimelerin girmesinin normal olduğun söylemektedir. Önemli olan bu kelimelerin dile nasıl kazandırılacağıdır. Ahmet Bey bu kelimelerin akraba dillerden alınması gerektiğini savunmaktadır. Ortak kökün var olmasıyla bu kelimeler daha kolay bir şekilde sisteme sokula bilir. Kazakçanın özelliklerini kendi içinde barındırmayan kelimeler bir kısım değişikliklere tabi tutulması gerekiyor. Dildeki kelimeleri Kazakçanın özelliklerine uygunlaştırmak için en doğru yol halkın inisiyatifine bırakmaktır. Onlar en doğru şekilde karar verirler. Ahmet Bey bu fikirlerini beyan ettikten sonra konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 192 – 196).

Terminoloji konusuyla ilgili hususi görüşler dile getirildikten sonra bu alanla ilgili çeşitli müzakereler yapıldı. İlk olarak Bilal Suleyev başladı. Suleyev dil medeniyetinin yapımını SSCB'nin kurduğu medeniyetle özdeşleşmesi gerektiğini

savunuyordu. Ona göre Bolşevik medeniyet dönemin en çağdaş medeniyetiydi. Bilindiği üzere Bolşevik rejim Türk Halklarının Latin alfabesine geçme isteklerini desteklemekteydi. Bunun üzerine Suleyev o dönemin en önemli tartışması olan dilde reform taraftarlarını iki kısma ayırdı. İlki Arap ve Farsça'nın muhafazasına çalışan eski dilin taraftarları, ikincisi ise yeniliğe ve reforma açık olan taraftı. Bu kısmı Sovyet yönetimi de desteklemekteydi. Bundan dolayı bu kısmı inkılapçı taraf olarak adlandırıyordu. Konuşmasından anlaşıldığı üzere Suleyev de dilde reform taraftarıydı. O özellikle Osmanlı ve Azerbaycan Türkçeleri'ndeki Arabi ve Farisi kelimelerin çıkarılmasının dilin gelişmesi için harikulade bir etki yaratacağını ileri sürmekteydi. Bu sayede saf ve modern bir Türkçe ortaya çıka bilecekti (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 197 – 198).

Daha sonra Şerif Manatov birkaç fikir ileri sürdü. O dilde yapılacak temizliğin sorunları olacağını dile getirdi. Manatov'a göre bazı çağdaş terimleri kendi dilimize çevirdiğimizde aynı anlamı alamaya biliyoruz. Bazen de Arapça bir kelimeyi çıkararak yerine bir başka Arapça kelime adapte ediyoruz. Bize en yakın hangi kelime gözüküyorsa o kelimeyi seçmemiz gerektiğini savunuyor. Bu düşüncesiyle Zeynallı'nın fikrini desteklemekle birlikte Odabaşın da fikrini tenkit etmekteydi. Ona göre bir başka akraba dilde kelime alınırsa bu bölgecilik sorununu tetikleye bilir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 199).

Daha sonra bu tartışmalara Peskov da katıldı. Peskov ilk olarak Azerbaycan'daki sendikalarla ilgili birkaç istatistik bilgiler verdi. Bolşevik yönetimi methederek eski rejim olan Müsavatçıları tenkit etti. Onların bozarak terk ettiği Azerbaycan'ı yeniden inşa ettiklerini söylüyordu. Özellikle emekçi sınıfa önem veren Peskov milletlerin kendi kaderlerini belirleme ilkesiyle ilgili birkaç sorgulama da yaptı. Daha sonra esas düşüncesini dile getirdi. Alfabe konusu Peskov'un en önemli düşüncesiydi. Eski alfabeyi eleştirerek, yeni alfabenin ne kadar lüzumlu olduğunu anlatıyordu. Bunun sayesinde proleter medeniyetin gelişimine de katkı bulunacağı söylüyordu. Bu kurultayın bu doğrultuda ne kadar önemli olduğunu göz önünde sergilemekteydi. (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 200).

3.1.2.5. Alfabe Problemlerinin Türk Halklarının Sosyal ve Kültürel Durumlarıyla İlişkisi ve Yazı Kurallarının Tespiti Problemi

Terminoloji konusundaki tartışmalar sonlandıktan sonra alfabe konusuyla ilgili görüşler alınmaya başlandı. Bu konuyu Yakovlev kendi üzerine almıştı. İlk konu "Alfabe Problemlerinin Türk Halklarının Sosyal ve Kültürel Durumlarıyla İlişkisi ve Yazı Kurallarının Tespiti Problemi" isimli bir konuydu. Bu konuyu Yakovlev kendi üzerine almıştı. O ilk olarak yeni alfabe kabul edecek olan Türk halklarının her birisi farklı sosyo-kültürel yapıya sahip olduklarını ve bun nedenle çeşitli sorunların doğa bileceğini dile getiriyordu. Bir diğer sorun yeni alfabe alındığı zaman ortaya çıkacak olan yazı sistemi problemidir. Yakovlev yazı sistemini grafik bir yapıdan inceliyordu. Bir yaz dilinin hangi grafik yöntemlere ihtiyaç duyduğunu incelemiştir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 202).

Kafkasya sosyo – kültürel açıdan çok karışık bir bölgedir. Bu bölge de hem Hristiyan Osetinler hem de Müslüman olan aşağı Çerkezler yaşamaktadır. Kiril alfabesine sahip olan Osetinler çok kolaylıkla Latin alfabesine geçiş yapa biliyorlar. Fakat dini bir mensubiyete sahip olan Çerkezler bazı sorunlar yaşamaktaydı. Bir süre sonra onlar da Latin alfabesine geçmeği başarmışlardı. Bu örnekten anlaşılacağı üzere İslami bir mensubiyete sahip olan tüm milletler Latin alfabesine geçerlerken sıkıntılar yaşamaktalar (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 203).

Medeni anlamda gelişmiş milletler de Latin alfabesine geçişte sorun yaşamıyorlar. Özellikle Osetinleri bu yapı içerisine ala biliriz. Şehircilik anlamında gelişen Osetinler milli yazıya da sahiplerdi. Latin alfabesine geçiş yapan bir diğer halkta İnguşlardı. Bu halk ise Osetinlere nazaran tamamen farklı bir yapıya sahiplerdi. Şehircilik anlamında pek fazla gelişmemiş ve milli yazıya sahip olmayan bir halktı. Fakat bu kadar eksikliklere rağmen Latin alfabesine kolaylıkla geçiş yapmayı başarmışlardı. Bu iki örnek sayesinde en önce ve en geride kalmış halklar kolaylıkla bu değişiklilere alışa bildiklerini görmekteyiz (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 204).

Daha sonra Yakovlev Azerbaycan örneğiyle Kazan Tatarlarını inceliyor. Ona göre eğer bir halkın eğitim düzeyi ne kadar yüksekse o halkta Latin alfabesi

kolaylıkla kabul edilir. Fakat bu kolaylık milli yazı da zorluklar ortaya çıkaracaktır. Toplumun büyük kısmı ilmi açıdan yetişmişse milli yazıyı da değiştirmek çok zordur. Azerbaycan gelişmişlik düzeyinden dolayı Latin alfabesini çok kolay bir şekilde kabul etmiş ve buna adaptasyon göstere bilmiştir. Bu da Azerbaycan'ı Türk halkları arasında ilk ve öncü yapmaktadır. Yakovlev Kazan Tatarlarını bu çerçevede analiz etmeye çalışmıştır. Ona göre Kazan Tatarlarının da eğitimi üst düzeydir. Fakat bu eğitimi alan ekser aydın Kazan dışında yaşamaktadır. Kazan dahilinde kalanların büyük bir kısmı Arap alfabesi üzerine uzmanlar. Bu Latin alfabesi konusuyla ilgili sıkıntılar çıkarmaktadır. Kısacası gelişimini daha tamamlamayan ve geçiş döneminde olan tüm toplumlar alfabe konusuyla ilgili sorunlar yaşamaktalar. Yakovlev bu fikirlerini de delegelere aktardıktan sonra konuşmasını sonlandırmıştı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 205).

Daha sonra "Alfabenin Teknik bakımdan Esasları" isimli bir konu işlenmeye başlandı. Bu konuyla ilgili ilk konuşmacı Profesör Jirkov olmuştur. O alfabeye teknik bir bakış açısıyla bakıyordu. Alfabeyi bir yazı aracı olarak görmekteydi. Yazı araçları mükemmelse, yazı da mükemmeldir. Jirkov alfabe konusunu üç alana ayırıyor. İlk olarak alfabeyi okuyan herkes gözleri yormadan kolaylıkla alışa bilmesi gerekiyor. Daha sonra alfabenin kolaylıkla yazı olarak kullanılması ve dildeki özellikleri karşılaya bilmesi gerekiyor. Son olarak ise, toplum tarafından kolayca benimsenmesi gerekiyor. Bunun yanında öğrenilmesi ve öğretilmesi kolay olması gerekiyor (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 212 – 214).

Daha sonra Jirkov yazının güzel gözükmesinin de alfabenin müspet yönleri arasında yer aldığını söylemektedir. O dönemki matbaa sistemi genellikle Latin alfabesi özelliğinde hazırlanmıştı. Bu da Arap alfabesinin eksiklerinden birisi olarak gözükmekteydi. Matbaa sisteminde yazılsa bile çok uygunsuz ve düzensiz gözükmekteydi. Bunun yanı sıra okullarda da her öğretmen öğrencilere kolaylıkla bu alfabeyi öğretemiyordu. Bu nedenden dolayı okuma yazma oranı da düşük kalıyordu. Bu eksikliklerinden dolayı Latin alfabesi Arap alfabesi karşısında çok güçlü bir rakipti. (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 215).

Jirkov konuşmasının devamında alfabe özelliklerine göre Latin ve Arap alfabelerini analiz etti. Sonuç olarak Latin alfabesi daha kolay ve işlevsel olarak

kabul ediliyordu. Dönem teknolojisi için de Latin alfabesi çok önemli bir yere sahipti. Aslında bu özellikleri birçok bilim adamı ve mütefekkir kabul etmekteydi. Fakat örf ve gelenekler bunun aksini söylemekteydi. Bundan dolayı İslami örf ve gelenekleri oturmuş halklar bu değişikliklere karşı çıkıyordu. Jirkov da bu karşı çıkışları bildiği için bu değişiklikleri hemen ve baskıcı bir yolla yapılmaması gerektiğini savunuyordu. Uzun bir dönem içerisine girilmesine rağmen halkın geniş kitlesi isteyerek bu değişikliği kabul edecekler. Zamanla diğer alfabenin zararları gözükecek ve daha kolay olan alfabe seçilecektir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 216).

Bu konuyla ilgili bir diğer görüşü de Memmedzade kurultay delegelerinin huzurunda beyan etti. O konuşmasına Arap alfabesinin Türk alfabesi olmadığını dile getirerek başladı. Birkaç tarihi kaynakla bunu ispat etti. Daha sonra Arap alfabesinin fonetik anlamda eksik kaldığını ve en kısa zamanda değiştirerek yerine Latin alfabesinin getirilmesi gerektiğini bildirdi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 217).

Memmedzade ıslah olunmuş Arap alfabesinin de eskisinden pek bir farkı olmadığını söylüyordu. Onun iddiasına göre Latin alfabesi taraftarı olan aydın kesime Bolşevik ihtilalinden sonra emekçi kesimde destek vermeyi başlıyordu. Hem öğrenilmesi hem de öğretilmesi kolay olan bu alfabenin halkın büyük çoğunluğu tarafından kabullenilip, kolaylıkla benimsetildiğini dile getiriyordu. Arap alfabesiyle eğiti alanların sayısı çok azdır. Böyle nedenlerden dolayı Latin alfabesine geçişin daha kolay olacağını, bunun sayesinde de eğitim düzeyinin artacağını söylemektedir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 218).

Alfabe tartışmalarıyla ilgili bir diğer konu "Arap ve Latin Yazı Sistemleri ve Bunları Türk-Tatar Halklarında Uygulama Problemleri" isimli konusuydu. Bu konu ile ilgili konuşmayı Galimcan Şeref yapmıştır. Bu konuşma 12 kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda cümle Türklerin o dönem de büyük çoğunlukta Arap ve çok az kısmı da Kiril alfabesi kullandıklarını dile getiriyordu. Daha sonra alfabe değişiminin basit bir şey olmadığını hem siyasi hem de kültürel açıdan çok önemli bir olay olduğunu söylüyor. Bunun büyük bir değişim olduğunu ve bu değişimin başlatılması demek ülkedeki eğitim kurumlarından üst düzey devlet kademelerine kadar yeni bir oluşumun içerisini girişin başlatılması demektir (Nerimanoğlu ve

Ağakişiyev, 2006: 222).

Galimcan Bey ikinci kısma alfabe değişikliğinin yeni bir yazı sistemi demek olduğunu dile getirerek konuşmasına devam etti. Yazı dilinin kabul görmesi için birkaç özelliğe sahip olması gerektiğini de dile getirdi. Eğer bu özellikler o yazı dilinde yoksa o zaman alfabe değişikliği kötü sonuç doğura bilir. Üçüncü kısımda Arap alfabesinin Türk fonetik yapısına uymamasını delileriyle ispat etmeğe çalışmıştır. Daha sonra Azerbaycan'ın kabul görmüş yazı sistemiyle, Tatar cumhuriyetinin değiştirilmiş yazı sistemi karşılaştırıldı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 222-224).

Dördüncü kısımda düzenlenmiş Arap alfabesini inceliyordu. Bu incelemeyi daha sonra yeniden ıslaha dönüştürdü. Arap alfabesini Türk fonetik yapısına uygun bir hale getirmek için çalıştı. Bu değişiklilerin aslında kullanışlı bir alfabe ola bileceğini gösterdi. Daha sonra Latin alfabesini analiz etti. Bu analiz sonucunda fonetik yapıyı tamamlamak için değiştirilmiş Arap alfabesinden daha fazla yeni karakter ihtiyacı olduğu saptanmıştır. Galimcan Bey de bu analiz sonucunda Arap alfabesinin Latin alfabesine nazaran daha kullanışlı olduğunu iddia etmiştir. Bu kısımda sonuç olarak alfabe değişikliğindense imla konusunun iyileştirilmesi gerektiğini savunuyordu (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 224-225).

Galimcan Bey beşinci kısımda metinleri hızlı okuma konusuna değindi. Ona göre hızlı okuma alfabeyle ilgili değil, bilakis sözcüklerle ilgilidir. Eğitim alırken kelimelerin göz alışkanlığıyla öğrenildiğini söylüyor. Göz alıştıktan sonra her alfabeyle rahatlıkla okuna bileceğini dile getiriyor. Daha sonra Latin harflerinin bazıları belirli kalıplar içerisinde olduğunu ve bu kalıpların dışına çıkıldığında okumanın zorlaştığı söylüyor. Fakat bunun aksine Arap alfabesindeki neredeyse tüm harfler belirli kalıplar içerisinde yer alıyor ve bunun dışına çıkılmıyor. Bununda göz alışkanlığına büyük ölçüde yardım ettiğini söylemiştir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 226).

Galimcan Bey altıncı kısımda hızlı yazma konusuna değindi. Latin alfabesinde yazı saat yelkovanı aksi yönünde yazılmaktadır. Bu elin yorulması için önemli bir sebeptir. Özellikle emekçi sınıf için bu zor bir durumdur. Bunun aksine Arap alfabesinde yazı saat yelkovanı yönünde yazıldığı için Latin yazısına nazaran daha

geç yoruluyor. Galimcan Beye göre bu özellik Arap alfabesinin bir diğer üstün tarafı olarak kayda geçirile bilir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 227).

Yedinci kısım yazının matbaa tekniğine göre analizini içermektedir. Matbaaların eski alfabeye göre uygun olmamasının nedeni Batı halklarının matbaayı kendi yazılar için hazırlamalarından ileri geliyor. Türk halklarında ıslah olunmuş Latin alfabesi bile yoktur. Arap alfabesi ise yaygın olarak devam etmektedir. Hatta Kazan müesseselerinde ıslah olunmuş harfler hazırlanmıştır. Dökümüne de en kısa zamanda başlanacaktır. Kasada yerleşen harf sayısı 65 olarak belirlenmiştir. Bu da Latin alfabesine göre iki kat daha az yer kaplama anlamına gelmektedir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 228 – 230).

Sekizinci kısım okuma yazma konusu üzerine yapılmıştır. Okuma yazma oranının yüzde 5 ile 25 arasında gidip gelmektedir. Bu oran aslında sorunun alfabe olmadığını göstermektedir. Çünkü bütün Türk halkları Arap alfabesi kullanmalarına rağmen bazılarında oran düşük bazılarında ise yüksektir. Yapılması gereken eğitim şartlarını iyileştirmektir. Eğer yeni bir alfabeye geçiş yapılırsa hem eğitimi iyileştirmesi gerekiyor. Hem de Arap alfabesiyle eğitim alanlara yeniden eğitim vermesi gerekiyor. Bu da ekonomik anlamda çok müşkül bir durum yaratacaktır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 231).

Galimcan Bey dokuzuncu kısımda yazının uluslararası önemiyle ilgili bir açıklama yapmıştır. Ona göre herhangi bir Türkçe sözcük ister Latin ister Arap harfleriyle yazılsın, diğer diller için pek bir şey fark etmeyecek. Çünkü anlamına vakıf değiller. Bu da ortada endişelenecek bir durumun olmadığı göstermektedir. Latin harfleriyle yazılsa bile en fazla aynı karakterler kullanıldı denile bilir. Çünkü kelimenin anlamıyla birlikte telaffuz özelliği de diğer dillere nazaran farklıdır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 232).

Onuncu kısımda dil güzelliği ile ilgi birkaç bir şey söylemiştir. Bunun zevk meselesi olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte bazı Batı alimleri Arap alfabesini sevmiş ve kendisine özgün bir yapıya sahip olduklarını dile getirmişlerdir. Doğu halkları da bu özgünlüğü sanata çevirmişlerdir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 232).

On birinci kısımda Galimcan Bey Latin harf sistemiyle Arap harf sistemini karşılaştırmıştır. İlk olarak Latin alfabesinin üstünlüklerinden bahsetmiştir. Bu üstünlükleri sekiz maddede toplamıştır. Sekiz maddeyi de sıraladıktan sonra bu kez Arap alfabesinin üstünlükleriyle ilgili kısa bir açıklama da yaptı. Bu üstünlükler beş maddeden ibarettir. Sonuç olarak Galimcan Bey Arap alfabesini daha düzgün ve toplu olarak görmekteydi. Ona göre Latin alfabesine geçişte zaman kaybından başka bir şey değildir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 233 – 235).

On ikinci ve son kısımda Galimcan Bey alfabe konusuna siyasi açıdan bir açıklama getirdi. O dönem de Latin alfabesini destekleyenler inkılapçı olarak nitelendiriliyordu. Galimcan Bey de bunu kullanarak siyasi açıdan halkın yönetime bakış açısını sorguladı. Bununla birlikte eğer Latin alfabesine geçilirse halkın bakış açısında değişikliklerin ola bileceğini de bildirdi. Çünkü Latin alfabesini genellikle aydın ve sağlam bir eğitim hayatına sahip insanlar destekliyorlardı. Fakat o dönem Türk halklarının büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktaydı. Değil eğitim, okuma yazmaları bile yoktu. Bu analizinden sonra Galimcan Şeref konuşmasını sonlandırdı. (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 236 – 238).

Daha sonra alfabe konusuyla ilgili çeşitli görüşler bildirildi. İlk konuşmacı Türekulov Nazir olmuştur. O ilk olarak Kazan ıslah edilmiş alfabesi hakkında kısaca konuştu. “Baş harf” sistemi olarak bilinen bu sistem Tatar cumhuriyetinde pek fazla işlevsel olamamıştı. Bunun bir başarısızlık olduğunu dile getiriyordu. Daha sonra Alparov ve Galimcan Şerefin Arap alfabesiyle ilgili fikirlerini eleştirmiştir. Hatta ıslah olunmuş hali bile işlevsel olamamıştı. Bunun en büyük sıkıntısını Kazan okullarındaki çocuklar çekmekteydi. Türekulov Arap alfabesinin sıkıntılarını birkaç deneyimle ispat ettikten sonra Latin alfabesinin bu sıkıntıları büyük ölçüde hallettiğini ispat etmiştir. Bu ispattan sonra da konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006:239 – 241).

Daha sonra konuşma sırası Umar Aliyev’e geldi. O Kuzey Kafkasya’da Latin alfabesi deneyimlerini anlattı. Latin alfabesiyle eğitim veren okullarda öğrenme diğerlerine nazaran daha hızlı gerçekleşmişti. Bunun yanı sıra yaşlı insanların da alfabe öğrenimi gerçekleşmiştir. Bölge halkı içerisinde okuma yazma oranı yükselmekteydi. Arap alfabesinin destekleyenlerin en önemli vurguları Kuran dili

olan bu alfabeyi değiştirmekle İlahi bir gazaba duçar olma düşüncesiydi. Buna rağmen Kuzey Kafkasya'da Latin alfabesi destekçileri çığ gibi artmaktaydı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 243).

Umar Aliyev Latin alfabesini daha çok muasır medeniyetler düzeyine çıka bilmek için tüm Kafkasya'ya yayılmasını istiyordu. Eski ve gerici olgulardan kurtulmaya ve bölge halkını da kurtarmaya çalışıyordu. Aynı zamanda çarlık döneminin fikri istibdadını da kırmaya çalışıyordu. Aliyev daha sonra Arap alfabesinin kısa tarihini ve Türk Halklarının bu alfabeyi nasıl kabul ettiğiyle ilgili kısa açıklama verdi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 244).

Daha sonra Arap yazı sisteminin eksik ve işlevsiz kısımlarıyla ilgili birkaç iddia ortaya attı. Daha sonra da bu iddialarını delilleriyle ispat etti. Özellikle sesli harflerin olmaması işi daha da kötü duruma düşürüyor. Yabancı birinin bir sözcüğü okuya bilmesi için önceden kelimeyi tahmin etmesi gerekiyor. Bu da zor bir durumdur. Daha sonra Arap harflerinin birbirine benzemesi de sıkıntı yaratmaktadır. Yanlış konulan tek bir nokta bile kelimenin belki de cümlenin manasını değişe bilir. Bu görüşünü de ilettikten sonra konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 245).

Daha sonra Bekki Berdiyev konuşma yapmıştır. O ilk olarak hem Latin alfabesini hem de Arap alfabesini eleştirmiştir. Çünkü Türk fonetiğine hiçbiri tamamen uymuyor. Fakat kötünün iyisi olarak Latin alfabesinin daha kabullenilebilir olduğunu söylüyor. Daha sonra Galimcan Şeref'in Arap alfabesiyle ilgili ortaya attığı fikirleri eleştirmiş ve bunlara kısaca cevaplar vermiştir. İşlevsellik açısından Arap alfabesinin Latin alfabesine göre çok gerilerde olduğu söylüyor (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 246 – 247).

Berdiyev'den sonra Galimcan İbrahimov'a söz verildi. Onun konuşması on birinci oturumun son konuşmasıydı. O konuşmasına 1924 yılında gerçekleştirilen Rusya Kurultayında alınan kararları açıklayarak başladı. İbrahimov'a göre Tatar cumhuriyetinde Latin alfabesinde pek fazla karşı çıkan yoktur. Hatta ekser bilim insanları Latin alfabesini daha üstün görmekteler. Fakat karar daha çok ıslahla ilgilidir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 251 – 252).

İbrahimov halihazırda Tatar cumhuriyetinde yapılan işler hakkında kısaca bilgiler veriyordu. Şu an matbaada basılmak için yüzlerce kitap olduğunu ve bunun öncesinde de yüzlerce kitabın basıldığını da söyledi. Latin alfabesinde geçtikleri zaman bu çalışmaların hepsi yarım kalmış olacaktır. Böyle nedenlerden dolayı şu an için radikal kararlar almamaya daha çok yakın gözükmekteler. Bu fikirlerinden sonra İbrahimov'un da konuşması sonlamıştı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 252).

Alfabeyle ilgili tartışmalar XI. oturumda da devam ediyordu. İlk konuşan İnogamov olmuştur. O Tatar cumhuriyeti temsilcilerini eleştirmişti. Ekser Tatar temsilci Latin alfabesinin üstün olduğunu kabul etmektedir. Fakat bunu yerine kendi 500 yıllık edebiyatlarını korumak için ıslah olunmuş Arap alfabesini tercih ediyorlar. Fakat bunun Latin alfabesinde pekte farkı yoktur. Çünkü bu değiştirilmiş alfabeyi de yeni nesil bilmektedir. Eski yazıyı yine okuyamayacaklar. Bu da zaman ve kaynak israfından başka bir şey olmayacaktır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 256).

Daha sonra söz Sultan Mecid Efendiyev'e verildi. O Latin alfabesinin üstün yönlerinden daha çok onu eleştiren insanlara cevap vermekteydi. Ona göre Latin alfabesi daha çok din istismarcılarına karşı dayanmak için önemli bir yoldur. Bununla fikri istismarı yok edebileceklerini söylüyordu. Bu ilk amaçtı. Fikri istismarı bertaraf ettikten sonra muasır medeniyetlere ulaşmanın daha kolay olacağını düşünüyordu. Doğu halklarından uzaklaşma eleştirisine de karşı cevap vermişti. Efendiyev'e göre Doğu halkları zaten geride kalmışlardı. Eğer gelişmek istiyorsak, diğer halkları geride bırakmalıyız (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 257 – 258).

Daha sonra Ahmet Baytursun'a söz verildi. O alışılmışın aksine bir konuşma yaptı. O kurultayda konuşulan konuların birçoğunu desteklemektedir. Ortaya konulan tüm fikirlerin teorik açıdan doğru olduğunu kabul etmektedir. Pratik açıdan bunların istenen düzeyde olmadığını söylemektedir. Hatta bazı mütefekkirlerin pratik açıdan Latin alfabesinin doğru olduğunu ispat etmek için kullandığı argümanları ağır bir dille eleştirmiştir. Bunların uydurma olduğunu söylemiştir ve gerçekle uyuşmadığını iddia etmiştir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 259).

Daha sonra Ahmet Baytursun işlevsel bir alfabeye sahip olanların Latin alfabesine geçmesini zaman ve kaynak israfı olarak nitelendirmiştir. Alfabesi olmayanlar veya olsa bile işlevselliği zayıf olan bir alfabeye sahip olanların en kısa

zamanda Latin alfabesine geçmesini desteklemiştir. Fakat Rus alfabesi kullanan milletlerin Latin alfabesine geçmesine anlam verememiştir. Zaten Rusya sınırları içerisinde yaşadıkları için bu dili ve alfabeyi öğrenmek zorunda olduklarını söylüyor. Eğer yazı dilini Rus alfabesine entegre etmeyi başarmışlarsa demek ki, Latin alfabesine lüzum yoktur (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 260).

Ahmet Bey'in konuşması bittikten sonra konuşma sırası İsidor Barahov'a geçmiştir. O Yakutların Latin alfabesiyle ilgili tecrübelerini anlatıyordu. Yakutlar Türkün ana topraklarından uzak olduğu için İslamiyet'i kabul etmemişlerdi. Bunun en büyük neticesi olarak Arap alfabesiyle de hiç tanışmamışlar. Bolşevik devriminden önce Rus alfabesini kullanıyorlardı. Daha sonra Latin alfabesinin daha işlevsel ve öğrenilmesinin daha kolay olduğunu gördükleri zaman o tarafa yönelmişler. Bu sayede Latin alfabesini kabul eden ilk Türk halkı olmuşlardı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 261).

Daha sonra devrimden önce kullanılan alfabenin yanlışlarıyla ilgili kısa bir bilgi verdi. Bilindiği üzere Rus alfabesi Yakutlara zorla kabul ettirilmiştir. Bundan dolayı yazı sistemine pek fazla uymuyordu. Uzun süre bunun sıkıntılarını çekmişlerdi. Devrimden sonra Yakut bilim insanı Novgorodov'un teşebbüsüyle Yakutçayı Latin alfabesine entegre ederek kullanılmasına çalışılmıştır. Kurultaya kadar Latin alfabesi çok başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Eski alfabenin sıkıntıları azaltılmıştır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 262).

Barahov'un Latin alfabesiyle yaşadıkları tecrübeleri anlattıktan sonra konuşması sona ermişti. Konuşma sırası Kasım Tınıstanov'a gelmişti. O Arap alfabesinde özellikle harf birleşmelerinin çok sıkıntılı bir durum olduğunu dile getirmiştir. Latin alfabesi bu sıkıntıyı ortadan kaldıra biliyor. Bundan dolayı Kırgız milleti Latin alfabesine önem vermektedir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 263).

Daha sonra Kırgızların Latin alfabesine geçmesinin en büyük nedeni olarak onların geride kalmış olmasına bağlayanları hafif bir dille eleştirmişti. Bununla birlikte Kırgız milletinin geride kaldığını kabul etmektedir. Bu sözlerinden sonra Tınıstanov Arapça harflerinde nokta konulmadığı için çok karışık bir durumun oluştuğunu gösteriyordu. Daha sonra Latin harfine geçildiği zaman halk içinde hoşnutsuzluk ola bileceğini de dile getirdi. Bunu özellikle Tatar cumhuriyeti için

söylemiştir. Bu fikri de halkın bilgisizliğine ve fanatikliğine bağlamıştır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 264).

Tınıstanov konuşmasını bitirdikten sonra konuşma sırası Ulbaşev İbrahim'e geçti. O sade bir dille Latin alfabesini desteklediğini dile getirmiştir. Bunu da günümüzün ihtiyacı olarak kabullenmiştir. Onun konuşmasının sonucunda ekser delege desteklemiş ve alkışlamıştır. Hiçbir iddia otaya atmadan ve ispata çalışmadan birçok kişinin takdirini kazanmıştır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 265).

Daha sonra söz Kosiyev Honin'e verildi. O ilk olarak kendi yazı sistemleriyle ilgili konuştu. Kalmuk vilayetinde yazı yukarıdan aşağıya doğru yazılıyordu. Bunun yanında da Kiril alfabesi kullanılıyordu. İlkokuldan itibaren Rusça Kalmuklar'ın kendi dilleriyle beraber öğretiliyordu. Kosiyev'e göre de Marksist edebiyatı da öğretilmeliydi. Bu proletaryanın daha da pekişmesine neden olacaktır (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 266).

Daha sonra Karaçaylı İslam konuşmak için söz aldı. O ortaya yeni iddialar atmak yerine Karaçaylıların ihtiyacının ne olduğunu dile getirdi. Ona göre Karaçay'da okuma yazma oranı çok düşüktür. Bunu çözmek için de kolay bir yazı sistemi gereklidir. Tartışılan alfabeler arasında en kolay alfabe Latin alfabesi olarak gözükmektedir. Bu da Latin alfabesinin tercih edilmesi için en önemli nedenlerden birisidir. Özellikle Kuzey Kafkasya'da Latin alfabesi çok revaçtaydı. Bunu da bizzat halk istemekteydi. Bu isteği gerçekleştirmek için ummalı bir çalışma yürütülmekteydi. İslam Bey bu çalışmada muallim Aliyev'in yaptığı işlerinde ne kadar önemli olduğunu dile getirdi. Onun sayesinde Kuzey Kafkasya halkları Latin alfabesini daha yakında tanıma imkânı bulmuşlardı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 267).

Karaçaylı İslam'dan sonra Aleksey Sabaşkin konuşmaya başladı. Alfabeyle ilgili kendi düşüncelerini dile getirdi. Sabaşkin bu konuda tarafsızdı. Bu kendisinin de bizzat dile getirmesiyle biliniyordu. Ona göre önemli olan hangi alfabenin Türk halklarını daha ileriye götürecek sorusunu cevaplamaktır. Bu soru cevaplandığı takdirde tüm sorunlar ortadan kalkacaktır. Sabaşkin'in şahsi düşüncesi Latin alfabesinin bu soru için en doğru cevap olduğudur (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 268).

Daha sonra Pavel İvanov konuşmak için söz aldı. O Çuvaşistan'daki alfabeyle ilgili birkaç düşüncesini dile getirdi. Çuvaşistan 'da Rus alfabesi kullanılmaktadır. Bu uzun zaman önceden böyledir. İvanov bu alfabenin pek bir sıkıntısını görmediklerini dile getirdi. Bundan dolayı alfabe değişikliğine ihtiyaç duymadıklarını söyledi. Fakat alfabe tartışmalarına da fikir bildirdi. Kolaylık açısından Latin alfabesinin daha çok kabul edilebilir olduğunu bildirdi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 269).

İvanov konuşmasını sonlandırdıktan sonra Celalettin Korkmazov'a konuşmasını yapmak için söz verildi. Korkmazov ilk olarak Latin alfabesinin üstünlüğünden bahsetti. Azerbaycan örneğiyle bu düşüncesini pekiştirdi. Daha sonra Doğu halklarının eşiğinde olduğu modernleşme çabalarını dile getirdi. Bu çabaların somut bir şekilde modernleşme olarak ortaya çıkması için Latin alfabesinin şart olduğunu bildirdi. Özellikle demokratikleşme için önemli bir şart olduğunu ve bu sayede doğu toplumlarının daha iyi yerlere gele bileceğini iddia etti (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 270 – 271).

Korkmazov önemli iddialarından sonra konuşmasını sona erdirdi. On ikinci oturumun son konuşmasını yapmak için Samet Ağamalıoğlu söz aldı. İlk olarak Türk halklarının edebiyatı hakkında birkaç konuya değindi. Eski medeniyetin cahillik ve gericilikle oluşturulduğunu bunun değiştirilmesinin de şart olduğunu kesin bir dille vurguladı. Bu medeniyetin oluşmasında en büyük payenin Arap alfabesinde olduğunu söyleyerek, artık değişim zamanının geldiğini söyledi. Daha sonra Arap alfabesini eleştirdi. Eksiklerinin neler olduğunu dile getirdi. Latin alfabesinin bir ihtiyaç olduğunu söyleyerek konuşmasını sonlandırdı. Korkmazov bu önemli fikirlerini beyan ettikten sonra konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 271 – 272).

3.1.2.6. Ana Dili Eğitimi Metodu

Bu konuyla ilgili görüşlerini sadece Lev Şçerba belirtmiştir. Şçerba ilk olarak okuma yazma öğretilmesiyle ilgili metotları anlattı. Bu konuşma da iki usulden

bahsetti. Bunlar ses usulü ve bütün kelime usulüdür. Bu iki usulün de kendine has özelliklerini ortaya koyarak konuşmasının ilk kısmını tamamladı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 301 – 302).

Daha sonra yazının öğretilmesiyle ilgili metotları sorguladı. Bu metotlarla ilgili kısa bilgiler verdi. En fazla kullanılan metotların üzerinde duran Şçerba bu konuyu da böylece sonlandırdı. Daha sonra konuşmasının üçüncü kısmına geçiş yaptı. Bu kısımda telaffuz nasıl geliştirilmelidir sorusunu cevapladı. Bu konunun üzerinde fazlasıyla durmuştur. Çünkü öğretilmesi çok zor bir konudur. Dili çok iyi bilmesi ve sevmesi gerekiyor. Bu da çok zor bir durumdur. Bu kısımla ilgili bilgi verdikten sonra da konuşmasını sonlandırdı (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 303 – 305).

On beşinci oturumun bir diğer konusu ise "Türk Dilleri Eğitim Metodolojisinin Esasları" isimli konusuydu. Bu konuyla ilgili ilk konuşmayı İsmail Lemanov yapmıştı. O ilk olarak eğitim metodolojisinin kavramıyla ilgili kısa bilgi verdi. Daha sonra ana dili eğitiminin özelliklerini anlattı. Bu özellikleri ortaya koyduktan sonra Türk dillerinin araştırma durumuyla ilgili kısa bilgili verdi. Çar döneminde bu alanın durumu fazlasıyla kötüydü. Özellikle son dönemlerde yaptığı baskıcı politikaları bu durumun kötüleşmesinin en büyük nedeniydi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 306 – 307).

Lemanov daha sonra SSCB yönetiminin Türk halklarına yaptığı destekten bahsetti. Bu destekler sayesinde de Türk dili gelişim yaşamıştır. Buna rağmen hala bu araştırmalar çok zayıf durumdaydı. Daha sonra eğitim metodolojisiyle ilgili ders veren müesseselerin açılması gerektiğini dile getirdi. Bu sayede okullarda Türk ili eğitiminin kalitesi daha da yükselecektir. Aynı zamanda Lemanov pedagojik edebiyatın gelişimi için çeşitli işlerin yapılması gerektiğini savunuyordu (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 307).

Lemanov daha sonra eğitim veren tüm öğretmenlerin SSCB ile temasta olması gerektiğini de savunmuştur. Bu sayede hem Türk dillerindeki eğitim problemleri daha doğru bir şekilde yorumlana bilir hem de eğitimle ilgili yayınların basımına da kolaylıklar olur. Daha sonra da öğretmenler metodolojik açıdan eksik kaldıkları için iyi düzeyde eğitim veremiyorlar diye de bir eleştiri de bulundu. Öğretmenlerin bilgi

ve birikimi yükseltilmezse bu böyle devam eder (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 308).

Lemanov'un konuşması sonlandıktan sonra on beşinci oturumun son konuşmacısı Galimcan Şeref söz aldı. O ilk olarak Şçerba'nın görüşleriyle ilgili birkaç itirazlarını dile getirdi. Daha sonra da hangi metodun daha iyi olduğuyla ilgiliyi yaptığı kıs analizlerin sonucuna göre iddialarda bulundu. Son da ise Profesör Çobanzade'nin bütün kelime usulüyle ilgili görüşlerine kısa cevaplar verdi. Bu cevaplardan sonra konuşmasını sonlandırdı. Bu konudan sonra kurultayda konuşulan konularda sonlandırıldı. Bir sonraki bölümde konulardan sonra alınan kararlara yer verilecektir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 309 – 310).

3.2. KURULTAYDA KABUL EDİLEN KARARLAR

Bu bölümde kurultayda konuşulan konuların kararlarına değinilecektir. Bölümlere ayrılarak kararlar işlenecektir.[8]

3.2.1. Alfabe Hakkında

Latin alfabesinin halihazırda Türk halklarının büyük çoğunluğun kullandığı Arap alfabesinden daha üstün olduğunu kurultayın alfabe tartışmaları kısmında gördük. Sadece ilmi açıdan değil, kültürel ve tarihi açıdan da üstünlüğünü ilan etmiştir. Böylesine önemli nedenlerden dolayı bu yeni alfabenin kabulünü cumhuriyet ve vilayetlerde yaşayan halkların kendi ihtiyarına bırakılıyor. Bunun yanı sıra başta cumhuriyetler olmakla tüm vilayetler Latin alfabesine geçiş harekâtına başlanmaları tavsiye ediliyor (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 355).

[8] Kurultayda gerçekleştirilen oturumlar gibi karalar da gazete ve dergilerde basılmıştır. Fakat yeni alfabe ile basılan tek bir gazete vardır. Bu da Yeni Yol gazetesidir. 1926 yılının 10 Mart tarihli basımında bu kararlar yer almıştır. Dileyen "1-ci Umum İttifak Türkoloji Kurultayının Kararları" isimli makaleye göz atabilir.

3.2.2. Türk Dillerinin Araştırılması Hakkında

Bu konuyla ilgili vazife olarak kabul edilen kararlar aşağıdakilerdir:

- Dil ile ilgili tüm materyallerin toplanması, gramer ve lügatlerin tertip edilmesi ve çeşitli lehçelerin bu sayede daha fazla araştırılarak, öğrenilmesi.

- Karşılaştırmalı-tarihi, karşılaştırmalı-etimolojik lügatin hazırlanması ve Türk dili diyalektlerinin sınıflandırılmasıyla ilgili çalışmalar yapılması.

- Türkoloji hakkında bibliyografyanın hazırlanması.

- Türk dillerinin diğer Altay ve Ural-Fin dilleriyle olan ilişkilerini Yafetik kuramındaki başarıların göz önüne alınarak araştırılmasına devam ettirilmesi (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 356).

3.2.3. Ana Dili Eğitim Metodolojisi Hakkında

Bu konuyla ilgili kararlar:

- Öğretmenlerin dil bilimi eğitimi üst düzeye çıkarılması gerekiyor. Bunu hem orta hem de yüksek eğitim kurumlarında verilecek eğitimler sayesinde gerçekleştirmek gerekiyor

- Okuma yazma öğretildiği zaman tarihi imla esasına en uygun olanı tam kelime usulüdür. Fonetik imla esasında ise ses usulü daha başarılı bir şekilde uygulana bilir. Eğitimde ses usulüne daha fazla önem verilmesi tavsiye ediliyor.

- Gramer eğitimi verildiği zaman onların anlamlarından daha çok şekillerinin öğrenilmesine önem verilmesi gerekiyor (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 357).

3.2.4. “Türk Halkları Tarihinin Araştırılmasının Bugünkü Durumu ve En Yakın Görevleri” konuşmaları hakkında

Komisyonun teklifleri:

- SSCB yönetimi Türk halklarının maddi ve manevi kültür abideleriyle ilgili araştırılmasına önemli düzeyde dikkat göstermesi gerekiyor.

- Arkeolojik çalışmalar zamanı halktan olan elemanları da bu çalışmaların içine dahil etmek gerekiyor.

- Arkeolojik ekiplerinin içinde arkeografi elemanları da yer almaları gerekiyor.

- Tarihi araştırmalar gerçekleştirildiği zaman halkın ekonomik ve sosyal tarihi de incelenmelidir.

- Türk halkları içerisinde yer alan inkılapçı görüşleri araştırmayı daha da geliştirmek önemli bir husustur.

- SSCB yönetimi Türk halklarının tarihiyle ilgili çeşitli arşiv materyallerinin listelerini oluşturması gerekiyor.

- Yabancı bilim insanlarının Türkler hakkında yaptıkları araştırmaları Türk dillerine çevirmek çok önemli bir vazifedir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 358 – 359).

3.2.5. Yurt Bilgisi Hakkında

- Halk Maarif Komiserliği’nin bütçesinin önemli bir kısmını yurt bilgisinin maddi bir temel oluşturulabilmesi için harcanması gerekli bir önlemdir.
- Yurt bilgisi teşkilatı alt yurt bilgisi birlikleri ve diğer vilayetlerde merkezi bürolar halinde temsil olunmalıdır.

3.2.6. Türk Dillerinin İmlası Hakkında

- İmla prensiplerinden en uygunu etimolojik olarak düzenlenmiş fonetik prensiptir.

- İmla kuralları uygulandığı zaman sadece bu dili konuşanların hepsi için anlamlı olan etimolojileri kullanmak gerekiyor. Tarihi esastan uzak durmak gerekiyor.

- Türk dillerine giren yabancı kelimeler halkın telaffuzuna uygun fonetik yazılış prensibine göre belirlenir. Okuma yazma bilmeyen halkın büyük kesimi bu yeni usulü öğrenmesi pek fazla sorun teşkil etmeyecek. Sadece Arapçayı iyi bilen aydın kesim biraz zorlanacaktır.

- Türk halkları eskiden Arap alfabesini olduğu gibi kullanmaktaydı. Fakat bu alfabe imla konusundaki sorunları gideremiyordu. Islah olunmuş alfabe de sorunların büyük çoğunluğunu olduğu gibi bırakıyordu. Fakat Azerbaycan örneğinden de gözüktüğü gibi Latin alfabesi imla sorunlarının giderilmesi bağlamında çok işlevseldir. Bundan dolayı yeni alfabe olarak tercih edilmektedir.

- Ortak edebi dilin oluşması için ortak imla kuralları kabul edilmektedir. Bunun yanın bölgeciliği de engellemek çok önemlidir (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 361).

3.2.7. İlmi Terminoloji Sistemi Hakkında

- Ortak Terminoloji oluşturulduğu zaman her dilin belirli bir gruptan olduğunu göstermek gerekiyor.

- Terminoloji için temel yaratıldı zaman dilde en fazla kullanılan kelimeler alınmalıdır.

- Eğer uygun kelime bulunmazsa o zaman diğer Türk dilli gruplardan yararlanmak gerekiyor.

- Eğer diğer dillerden de uygun terimler çıkmazsa o zaman geniş kitleler tarafından kullanılmakta olan Arapça ve Farsça terimleri kullanmak gerekiyor. Fakat gramer kurallarına uygun olması gerekiyor.

- Aynı zamanda yeni terimler türetildiği zaman Arapça ve Farsçadan değil Batı dillerinden yararlanmak gerekiyor.

- Batı dillerinden alınmış terimleri Türk dillerinin gramer ve telaffuzuna uygun bir şekilde değiştirmek.

- Okul edebiyatı için bazı hususlara dikkat edilmelidir:

- I. dereceli okullar için yerli lehçeleri;
- II. dereceli okullar için grup terimleri (ilave terimler);
- Üniversitesiler için Avrupa terimleri (ilave terimler);
- I. dereceye ilerledikçe yabancı terimleri azaltmak (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 363).

3.2.8. Etnografya Komisyon Kararı

- SSCB yönetimi nüfus sayımı zamanı halkın kavim yapısına dikkat etmesi gerekiyor.

- Azınlıkların yok olmasının önüne geçmek için tıbbi-antropoloji özellikli sorunlara daha fazla mesai harcamak gerekiyor.

- Türk halklarının sosyal hayatlarının daha planlı bir şekilde araştırılması gerekiyor.

- Bu kurultayda alınan kararlar üzerine yapılacak incelemelerin yayınlanması ve bir sonraki kurultayda referans olarak kullanılması

- Türk halklarının içerisinde etnograf ve antropologların sayısının azlığından dolayı Türk gençlerine bu alanda daha fazla kontenjan verilmesi gerekiyor (Nerimanoğlu ve Ağakişiyev, 2006: 365 – 366).

3.3. KURULTAYDAN SONRA YAŞANANLAR

Kurultay sonladıktan sonra ardı ardına iki dönem yaşanmaktadır. İlk dönem toplu latinleşme dönemi olarak isimlendirilebilir. Bu dönemde neredeyse tüm cumhuriyet ve vilayetler Latin alfabesine geçiş yaptı. İkinci dönem ise SSCB'nin Çar döneminden miras olarak kalan Ruslaştırma politikasına devam etmesidir. Bu dönemde toplu Kiril alfabesine geçişler başlamıştır. Bunun yanı sıra kurultaya katılanların başlarına gelen çeşitli olaylar da yer almaktadır.

3.3.1. Latin Alfabesi Harekâtı

Kurultaydan hemen sonra topluca Latin alfabesine geçişler başladı. Bu döneme kadar bazı vilayetlerde Latin alfabesiyle ilgili çeşitli faaliyetler yapılmıştır. İlk Latin alfabesine geçiş yapan Türk halkı Yakutlar olmuştur. Novgorod isimli bir pedagog 33 harften oluşan bir alfabe hazırladı. Aynı sene bu alfabe incelenerek kabul edildi. 1933 yılına kadar kullanıldı (Demirci, 2011: 225-226).

Yakutlar′dan sonra Azerbaycan Türkleri de Latin alfabesine geçmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. İlk önce 1922 yılında "Yeni Türk Alfabesi Komitesi" çalışmalar yapmıştır. Aynı sene Azerbaycan Merkezi İcra Komitesi Latin alfabesinin kullanılmasına karar verdi. 1924 yılında ise zorunlu olarak tüm devlet kademelerinde Latin alfabesinin kullanılmasına karar verildi (Aslan, 2009: 360).

1926 Bakü Türkoloji Kurultayı'ndan sonra da bu değişimler devam etti. Bu değişimleri tek merkezden kontrol edebilmek için "Yeni Türk Alfabesi Merkezi Komitesi" isimli bir komite kuruldu. Başına Samet Ağamalıoğlu getirildi. Daha sonra Bekir Çobanzade'nin teklifiyle Türk halklarının alfabeleri birleştirildi. Bu kararın doğrultusunda bir komisyon kuruldu ve yeni bir alfabe düzenlendi. "Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi"nde 29 Latin, 4 Kiril alfabesi olmakla toplam 33 harf bulunmaktaydı (Aslan, 2009: 362 – 363).

Bazı Türk halklarında latinleşme harekâtı gerçekleşmiyordu. İdil-Ural Türkleri yapılan bu harekatın Ruslar'ın bir planı olduğunu ve sonunda Kiril alfabesine geçiş olacağını bildikleri için alfabe geçişi yapmama kararı almışlardı. Özbeklerde ise durum farklıydı. Onlar Latin alfabesine sıcak bakıyorlardı. Buna rağmen bu doğrultuda bir kalkışma gerçekleşmemişti. Türkmenistan'da da durum farklıydı. 1927 yılında alfabe çalışmaları yapılmaktaydı. Bir yıl sonra hazırlanan alfabe kabul edildi ve tüm devlet dairelerinde zorunlu bir şekilde kullanılmasına başlanıldı (Nurmemmedli, 2019: 100 – 101).

Kazakistan ve Kırgızistan halkları da latinleşmeyi SSCB'nin bir planı olarak görmekteydiler. Buna rağmen Latin alfabesinin öğretilmesi için çeşitli kurslar açılıyordu. 1928 yılında Kırgızistan'da Latin alfabesi zorunlu olarak kabul edildi. Bu yıldan itibaren Azerbaycan, Yakut, Balkar ve Karaçay Türkleri latinleşme harekâtını tamamlamışlardı. 1929 yılında Türkmenistan, 1930 Kırgızistan, 1932 yılında da Kırımlılar Latin alfabesine tamamen geçmişlerdi (Nurmemmedli, 2019: 101).

1928 yılında Türkiye Cumhuriyeti de Latin alfabesine geçiş yaptı. Aynı zamanda Balkanlarda yaşayan Türkler de Latin alfabesi kullanıyorlardı. Bu da Türkler'in büyük çoğunluğunun aynı alfabeyi kullanması demekti. Bunun yanı sıra lehçeler arası farklar da giderek azalıyordu. Ortak dil görüşü giderek gelişiyordu. Lehçeler arası farklılıklar derinleştirmek isteyen SSCB yönetimi bu durumu hoş karşılamıyordu. Bundan dolayı çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiştir (Aslan, 2009: 362 – 363).

3.3.2. SSCB'nin Kiril Alfabesi Faaliyetleri

SSCB yönetimi başta Latin alfabesinin gelişmesi için önemli katkılar yapmıştır. Fakat son zamanlarda gerçekleştirilen önemli reformlar pan-slavist kesim tarafından korkuyla izleniyordu. Bu reformların önünü kesmek için yönetim önemli politikalar gerçekleştirdi. İlk önce 1930 yılında "Yeni Türk Alfabe Komitesi"nde bir değişiklik yaptı. "Türk" ismini komiteden kaldırdı. Merkezi de Bakü'den Moskova'ya taşıdılar (Aslan, 2009: 363 – 364).

Daha sonra 1933 yılında Moskova da bir kongre gerçekleştirildi. Bu kongrenin en önemli tarafı "Tüm Sovyetler Halkı İçin Tek Alfabe, Tek İmla" şiarıydı. Bu şiardan da anlaşılacağı üzere yönetim Kiril alfabesini tek alfabe olarak kabul ettirmek istiyordu. Aynı zamanda basında Latin alfabesinin eksik olduğunu dile getiren makaleler artmaya başlıyordu. Çeşitli kongrelerde bu konuyu daha da ileri götürüyorlardı. XX. yüzyılın başında nasıl Arap alfabesi kötüleniyorduysa şimdi de aynı şekilde Latin alfabesi kötülenmekteydi (Aslan, 2009: 364).

1935 yılında Yeni Alfabe Komitesi'nin tüm faaliyetleri incelenmeye başlandı. Bunun yanı sıra Türk halkları içerisinde yer alan bazı kesimler Latin alfabesinin eksik oluğunu dile getiriyorlardı. Bunu bir delil olarak gören yönetim tüm suçu komitenin üzerine attı. Yönetim daha sonra komiteden "dilde, imlada, yazıda, sosyalizm kuruculuğuna yakışır yenilikler" getirmesi için çalışmalar yapmasını talep etti. İlk olarak Kiril alfabesine Dağıstanlılar geçirildi. 1937 yılına tekabül eden bu durum siyasi ve kültürel açıdan kalkınmanın en önemli adımı olarak gözükmekteydi (Aslan, 2009: 366).

Dağıstan'daki durumdan sonra ardı ardına tüm cumhuriyet ve vilayetler Kiril alfabesine geçiş yaptı. 1938 yılında Kumuklar, Kırım Tatarları, Nogaylar, Kırgızlar, Karaçaylar zorunlu olarak Kiril alfabesine geçiş yaptılar. 1939 yılında Tatarlar, 1940 yılındaysa Türkmenler ve Özbekler Latin alfabesini terk ederek Kiril alfabesinin seçtiler. 1937 yılında Azerbaycan'da çeşitli konferans ve kurultaylar gerçekleştirildi. Bu konferans ve kurultayların neticesinde Azerbaycan'ın devlet kademelerinde Türk dili yasaklandı. Yeni bir kimlik ve dil icat edildi. "Azerbaycan Türkleri" yerine "Azerbaycanlı", "Azerbaycan Türkçesi" yerine de "Azerbaycan dili" terimleri kullanılmaya başlandı (Nurmemmedli, 2019: 102).

3.3.3. Kurultay Delegelerinin Kaderi

Kurultaydan sonra gelişen olaylar tamamen Türk halkları lehineydi. Türkler uzun bir zamandan sonra istekleri doğrultusunda ortak bir alfabe düzenlemeği başarmışlardı. Bu sayede dillerindeki farklılıklar da giderek azalmaktaydı. Bu Sovyet

yönetimi için çok kötü bir dudumdu. Bu durumu kendi lehine çevirmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerden en önemlisi Kurultaya katılan Türkolog takip ettirmesiydi. Daha sonra birçoğunu pantürkist faaliyetlerden dolayı tutuklatmıştı. Bunların birçoğu ya sürgün edilmişti ya da idam edilmişti. 1950 yılında sonra mahkûm edilenler aklanarak, suçsuz kabul edilmişlerdi (Buran, 2007: 246 – 247).

Kurultaya büyük katkıları olan Türkologlar 1937 yılından itibaren tutuklanmaya başlandılar. Samoyloviç bu Türkologlardan biriydi. 1938 yılında Ukrayna milliyetçiliği ve Japon casusluğu iddiasıyla idam edildi. Bir diğer Türkolog ise Zifeldt'tır. 1938 yılında Pantürkist faaliyetlerde bulunma iddiasıyla tutuklanır. Çeşitli işkenceler yapılarak suçu kabul etmesi sağlanır. 8 senelik ceza kampına yollanma kararı alınır. Fakat Sosyalist-Devrimci bir geçmişe sahip olduğu için gönderilmez. Buna rağmen 1939 yılında hiçbir hastalığı yokken ölür. Ölüm sebebi olarak ihtiyar olması gösterilir (Buran, 2007: 260 – 268).

İsmi geçen Türkologlardan sonra birçok Türk soylu aydın da ya sürgün ya da idam edilmişlerdi. Çobanzade, Zeynallı, Hocayev, Kasım Tınıstanov, Muhammed Geldiyev, Ahmet Baytursunov, Galimcan İbrahimov bunlardan bazılarıydı. Kurultayın tek kadın katılımcısı olan Ayna Sultanova da aynı kaderi paylaşmıştı. Bunlar gibi birçok kurultay delegeleri bu gibi cezalara çarptırılmıştır (Buran, 2007: 268 – 356).

Sonuç olarak kurultaya katılan herkes çeşitli cezalara çarptırılmıştır. SSCB yönetimi kurultayı üzerinde yapamadığı politik baskıyı, kurultaydan sonra gerçekleştirmeyi başardı. Bu bölümde ilk olarak kurultayda gerçekleştirilen oturumlara yer verildi. Kısaca bu oturumlar anlatıldıktan sonra Türkiye örneği ile kolaylıkla karşılaştırıla bilinsin diye tarih ve dil olarak iki kısma ayrıldı. Bu kısımlarda hangi konuların daha ağırlıklı konuşulduğunu, hangi aydın ve Türkologların hangi görüşü desteklediği görülmüş oldu. Bir sonraki kısımda kurultayda alınan kararlara yer verildi. Bu bölüm sonlandıktan sonra en son olarak kurultaydan sonra yaşanan gelişmeleri anlatmaya çalıştık. Bir sonraki bölümde Türkiye örneğiyle Bakü Türkoloji Kurultayı karşılaştırılarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE'DE GERÇEKLEŞTİRİLEN TARİH VE DİL KURULTAYLARI

Bu bölümde ilk önce cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen tarih ve dil politikalarıyla ilgili bilgiler vermeye çalışacağız. İlk bölümü bu şekilde tamamladıktan sonra tarih kongreleri ve dil kurultayları üzerinde duracağız. Tartışılan politikaları aktardıktan sonra Bakü Türkoloji Kurultayı'ndaki tarih ve dil konuları üzerinde karşılaştırılmalı analiz yapılacaktır.

4.1. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN TARİH VE DİL POLİTİKALARI

Bu bölümde ilk önce Türk tarihiyle ilgili araştırmalara yer verilecektir. Bu araştırmalarla ilgili bilgiler aktardıktan sonra ikinci bölüme geçilecektir. İkinci bölümde de Dil politikalarıyla ilgili bilgiler verilecektir. Yapılan araştırmaları ve gerçekleştirilen politikaları aktardıktan sonra bölümü sonlandıracağız.

4.1.1. Türk Tarihiyle İlgili Yapılan Araştırmalar

Ulus devletlerin ortaya çıktığı dönemlerde tüm ulusun mecburi olarak ortak bir morale ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Yönetimler de bu morali yükseltmek için ortak bir tarih anlayışını benimsemekteydiler. Erken Cumhuriyet döneminde de böyle harekatlar gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra bir diğer büyük neden Batı'nın

Türklere karşı başlattığı barbarlık harekâtını ortadan kaldırmaktı. Benimsenen tarihi bulgular sayesinde Türkler'in uygarlığın içinden geldiği teziyle barbarlık harekâtına karşılık vermek için çok önemli bir yoldu. Bu sayede Türk kimliği de tam oturmuş bir şekilde ortaya çıkıyordu. Tüm ulus bu kimlik ve geçmiş tarihini gururla yad ediyorlardı (Akman, 2011: 82 – 83).

Türk tarihiyle ilgili en önemli harekât tarih tezidir. Bu tezin ilk tohumları 1928 yılında atılmıştı. 1928 yılında H.G. Wells'in "Cihan Tarihinin Ana Hatları" isimli eseri Türkçeye çevrildi. Bunu bizzat Atatürk arzu etmekteydi. Bu eserin ışığında 1931 yılı lise tarih kitapları yazılacaktı. Bir diğer çalışma Fransız coğrafya kitaplarında yer alan yanlış bir fikri ortadan kaldırmak için yapılmış çalışmadır. 1928 yılında bizzat Afet İnan coğrafya kitabında yer alan Türkler'in sarı ırktan olduğu fikrini Atatürk'e arz etmiştir. Bu fikrin yanlış olduğunu ve bunun için çalışmaların başlatılmasını istemiştir (Karapınar, 1992: 143 – 144).

Tarihle ilgili ilk kurumsal çalışma 1930 yılında Türk Ocağı Türk Tarih Heyeti'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Bu heyet 1930 yılının sonlarına doğru "Türk Tarihinin Ana Hatları" isimli bir eser ortaya koydu. Bu eser Türk Tarih Tezi'nin ilk derli toplu olarak ortaya konulduğu eser olma özelliğini taşımaktadır. Bu eser Türk Tarihini eski çağlardan Cumhuriyet'e kadar anlatan bir eserdir. Kurum Türk Ocakları kapatıldıktan sonra Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti olarak hayatına devam etti. 1935 yılında bu cemiyetin ismi Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilecektir (Behar, 1992: 96).

Heyet tarafından basılan "Türk Tarihinin Ana Hatları" eseri birkaç nedenden dolayı basılmıştır. Bu nedenler kitabın önsözünde de yazılmıştır. Bu nedenlerden ilki tarih kitaplarının neredeyse hepsinde Türkler'in dünya tarihindeki rolleri küçültüldüğü iddia edilmektedir. Özellikle Fransız tarih kitaplarında daha bariz bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu küçültmeler nedeniyle Türk Milleti kendini iyi tanıyamamıştır (Devlet Matbaası, 1930: 1).

Bu kitabın basılmasındaki ikinci neden ise dünyanın ve insanoğlunun yaratılmasıyla ilgili yanlış bilgilerin yerine bilimle sabit bilgilerin öğrenilmese önem verildiği içindir. Özellikle Yahudiler'in ortaya attığı fikirlerin yerine bilimsel

doğruların öğrenilmesi ve öğretilmesi için önemli bir eserdir (Devlet Matbaası, 1930: 2).

Cemiyetin en önemli çalışmaları Türk Tarih Kongre'leridir. Bu kongreler Türkiye Cumhuriyeti üzerindeki en önemli etkiye sahip ideolojinin milliyetçi düşünce olduğunu göstermektedir. Birinci Kongre 2 – 11 Temmuz 1932 yılında Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Bu kongrenin en önemli toplanma amacı tarih ilminin öğretilmesindeki metotları belirlemektir. Bir diğer nedeni ise Türk Tarih Tezi'ni bu alanla ilgili olanlar sunulmasıdır. Bunun yanı sıra Türk Tarih Tezi'ni tüm ülkeye ilan edilmesi de bir neden olarak kabul edilebilir (Akman, 2011: 85).

Türk tarihiyle ilgili ikinci önemli kongre 20 – 25 Eylül 1937 yılında İstanbul'da yapılmıştır. Bu kongrede Türk Tarih Tezi hem kesin zafer kazanmıştır hem de doğruluğu ilan edilmiştir. İlk kongrede ülke dahiline ilan edilen tez bu kongrede dünyaya ilan ediliyor. Bunun yanı sıra kongrede yabancı uzmanların sayısı da çok fazlaydı. İkinci kongrenin bir diğer özelliği yapılan kazılar sayesinde elde edilen delillerin ışığında tezin daha bilimsel bir şekilde ortaya konmasıdır (Akman, 2011: 85 – 86).

Türk Tarih Tezi'nin kaynağı olarak Batı'lı bilim adamlarının eserlerini gösterebiliriz. Başlangıç olarak bu eserlerden yararlanılmıştır. Aynı zamanda tezin bilimsel ayağını da bu eserler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bu topraklarda gelişen milliyetçilik akımlarının da başlangıç noktası bu eseler kabul edilebilir. Çünkü Türk milliyetçiliği ana aktörlerinin büyük çoğunluğu bu eserlerden etkilenmişlerdir. Özellikle Radloff, Barthold ve Leon Cahun en çok etkilenilen araştırmacılardandır (Akman, 2011: 87 – 88).

Türk Tarih Tezi'ndeki kaynaklar Batı'lı araştırmacıların eserlerine dayandırılmaktadır. Bu kaynaklar ideolojiye hizmet ettiriliyordu. Birinci kongrede bu ideoloji bariz bir şekilde gözükmektedir. Batılı kaynaklara daha akılcı ve bilimsel olması için dayandırılmaktadır. Fakat ne kadar Batı'lı eserlere dayandırılsa da eksiklikleri bir hayli fazladır. Bunun yanı sıra iddiaların birçoğunu doğrulamak çok zordur. Aynı zamanda resmi tarihi karanlık bölgelerden oluşturmuşlardı. Hitit, Sümer, Etrüsk ve Hun tarihi gibi bilinmeyen ve karanlık kalan tarihler başlangıç olarak kabul edilir. Bunu yanı sıra mantıkdışı bir ölçüm yapılmaktadır. Eğer ismi

geçen herhangi bir halkın dili Hint-Avrupa ailesine uygun değilse o zaman Türk'tür düşüncesiyle hareket edilmekteydi (Copeaux, 2000: 52 – 53).

Batı'lı bilim insanlarının eserleri tez için önemli kaynak olmuştur. Bunun yanı sıra bu topraklarda yaşayan ve Türk kimliğine sahip olan bazı Türkolog ve aydınların da kaleme aldıkları eserler önemli olarak addedilmiş ve kullanılan ana kaynaklar arasına dahil olmuştur. Bunlardan Mustafa Celalettin Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Ziya Gökalp ve Şemsettin Sami'nin yazıları önemli metinler olarak kabul edilmektedir. Bu bilim insanlarından başka Reşit Galip, Zeki Velidi Togan, Fuat Köprülü, Sadri Maksudi Arsal ve Ahmet Ağaoğlu gibi araştırmacıların çalışmalara ve yürüttükleri faaliyetler Türk Tarih Tezinin kurumsallaşmasına yardımda bulunmuştur (Akman, 2011: 88 – 89).

4.1.2. Türk Diliyle İlgili Yapılan Araştırmalar

Mustafa Kemal Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği büyük başarı sayesinde Anadolu düşman işgalinden kurtulmuş ve bu sayede Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Onun görmek istediği modern, laik ve Batı medeniyetiyle iç-içe olan bir cumhuriyetti. Bununla birlikte Türk toplumunun da değişimi için çeşitli faaliyetlerde bulunuyordu. Türk toplumunun sadece Batı medeniyetine uygun bir şekilde gelişebileceğini ve bunun içinde önemli tedbirler görülmesini istemekteydi. Batı kültürünü toplum içinde nüfuz etmesine engel olan birkaç sorun vardı. Bu nedenleri ortadan kaldırdıktan sonra Türk toplumu Batı kültürüne göre gelişe bilecekti. Bu sorunlardan ilki yazı sorunuydu (Korkmaz, 1963: 32).

Yazı meselesinin en önemli esaslarından birisi her zaman alfabe olmuştur. Bu konu cumhuriyetten önceki dönemde de çok tartışılmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra da bu konuyla ilgili hararetli tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak 1928 yılının 23 Mayıs'ın da Bakanlar Kurulu alfabe konusuyla ilgili "Dil Encümeni"nin kurulması kararlaştırılmıştır. Bundan sonra hem alfabe hem de gramer raporları hazırlanmaya başlanmıştır (Levend, 1960: 401).

Alfabe konusuyla iştigal edenler de dahil hiç kimse alfabenin on yıldan önce değişeceğine ihtimal vermiyorlardı. Fakat Atatürk'ün Sarayburnu'ndaki konuşması birçok fikri değiştirdi. Bu konuşmadan sonra alfabe seferberliği başladı. Sonuç olarak 29 Ağustos tarihinde III. toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantının sonucunda İsmet Paşanın tahtaya yazdığı fikirler kabul edildi. Kabul edilmiş fikirler aşağıdakilerdir:

1. Milleti cehaletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini terk edip Latin esasından Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur.
2. Komisyonun teklif ettiği alfabe hakikaten Türk alfabesidir, katidir. Türk milletinin bütün ihtiyaçlarını temin etmeğe kafidir.
3. Sarf ve İmla kaideleri lisanın ıslahını, inkişafını, milli zevki takip ederek tekâmül edecektir

   Muhakkaktır ki, yeni harflerle lisana ve imlaya ilk şeklini vermek için komisyonun projesi en kısa ve en amelidir (Levend, 1960: 402 – 403).

Yazı devrimi Batı kültürü ile iç-içe olmak için ilk yoldu. Bu sayede bir engelden kurtulmuş oluyorlardı. Sıra da dil devrimi vardı. Bu devrim en can alan noktası Arabi ve Farisi kelimelerin Türkçeden çıkarılmasıydı. Bunun için önemli çalışmalar yapılacaktı. 1929 yılından itibaren okullarda Arapça ve Farsça dersler kaldırılmıştı. Bunun devrime hizmet için önemli bir karar olduğu düşünülüyordu. Alfabe konusuyla ilgili çalışmalara yapan "Dil Heyeti" dilin sınırlarını çizmek için de önemli çalışmalar yapmaktaydı. Bu sayede dilden yabancı kelimeler çıkarılacak ve dil millileştirilecekti (Korkmaz, 1963: 47 – 48).

1932 yılında I. Türk Tarih Kongresi bittikten sonra Atatürk Çankaya'da bazı kongre üyelerini toplamıştı. Onlara toplantıda "Dil işlerini düşünecek zaman da geldi, ne dersiniz?" sorusunu sordu. Bunun üzerine Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin yanına bir de Türk Dili Tetkik Cemiyeti isimli bir cemiyet kurulması uygun görüldü. 1932 yılının 12 Temmuz'unda bu cemiyet resmi olarak kurulmuş oldu. Atatürk dil çalışmalarıyla da ilgili bir kurultay görmek istiyordu (Korkmaz, 1963: 52 – 53).

1932 yılında dil çalışmalarıyla ilgili ilk kurultay yapıldı. I. Türk Dili Kurultayı Dolmabahçe sarayında gerçekleştirildi. Bu kurultayın ana fikirleri Türk dilinin eksikliği ve diğer dillerle olan ilişkileriyle ilgiliydi. Daha sonra Türk lehçeleri ve

Türk dili hareketleri konuşulmuştur. Kurultay sonlandıktan sonra alınan kararlar üzerine iş bölümü gerçekleştirilmiştir (Levend, 1960: 409 – 415).

I. Türk Dili Kurultayı sonlandıktan sonra çeşitli işler yapılmaya başlandı. Bu işler tamamlandıktan sonra II. Türk Dili Kurultayı yapılacaktı. Birinci kurultay bittikten sonra önemli eski eserlerde bulunan ve şu an halk dilinde aktif olarak kullanılan kelimelerin toplanması istenmiştir. İlk iş olarak bu çalışma yapılmıştır. Daha sonra dilde yer alan yabancı kelimelere karşılık bulmak için çalışmalar yürütüldü. Yabancı kelimelere karşılık bulmak için çeşitli sözlüklerden Öztürk'çe kelimelere tarama usulüyle aranmaktaydı. Terimlerle ilgili de çalışmalar yapılmaktaydı. Bu kelimeler için de Öztürk'çe kelimelere aranmaktaydı. Türk grameriyle ilgili önemli çalışmalar yapılıyordu. Bunun yanı sıra dilleri karşılaştırarak akademik çalışmalar da yapılmaktaydı. Şeyh Süleyman'ın "Çağatay Sözlüğü" Türkçeye çevriliyordu. Bunu bizzat Atatürk istemekteydi. Son olarak cemiyetin yayınları için "Türk Dili" isimli bir Belleten hazırlanmıştı. Bu çalışmalardan sonra Türk dili ikinci kurultayına doğru gidiyordu (Levend, 1960: 416 – 419).

II. Türk Dili Kurultayı 1934 yılında Dolmabahçe sarayında gerçekleştirilmiştir. Bu kurultayda Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin ismi Türk Dili Araştırma Kurumu olarak değiştirildi. Bunun yanı sıra kurultaya Profesör Samoyloviç'te katılmıştı. Birçok yabancı profesör kurultayda konuşma imkânı bulmuştur. Bu kurultayda Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yeri tartışılmıştır. Bir diğer önemli konu terim konusudur. Bu konuyla ilgili çeşitli tezler ortaya atılmıştır. Bu konulardan sonra kurultayda sonlanmıştır (Korkmaz, 1963: 62 – 63).

Dil devrimi denildiği zaman akla ilk olarak Güneş-Dil Teorisi gelmektedir. Bu teoriyi ilk kez Dr. Herman Kvergic ortaya atmıştır. O bu fikrini Atatürk'e de göndermiştir. Bu konu dilin kökeniyle ilgili bir konudur. İnsanoğlu ilk olarak güneşi tanıdığı için tüm kavramlar güneş aracılığıyla geliştirilmiştir. Bu teori Türkçenin çok eski bir dil olduğunu ve tüm dillerin kökeni olduğunu açıklamaktadır. Bu teori dildeki yabancı kelimelerin tasfiyesine karşı çıkanların işine yarıyordu. Çünkü sonuç olarak tüm kelimelerin kökü Türkçeydi. Yeni kelimeler türetmekte gerekmezdi (İmer, 1976: 90).

III. Türk Dili Kurultayı 1936 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu kurultayın ana konusu Güneş-Dil Teorisidir. Bu teori dünyada ilk kök teorisi değildir. Almanlar da böyle bir teori üremişlerdir. Hatta onlar Cennet'te Adem'in Almanca konuştuğunu iddia etmekteydiler. Bundan dolayı Alman dilinin dillerin anası sayıyorlardı. Almanların ürettiği teori Ay-Dil teorisidir (Korkmaz, 1963: 68). Kurultaydan sonra alınan kararlar üzerine iş bölümü yeniden yapılmıştır. 1937 yılında II. Tarih Kongresi toplanmıştır. Bu toplantıda İbrahim Necmi Dilmen Güneş-Dil teorisini Türk tarih tezi metoduyla anlatmaya çalışmıştır (Levend, 1960: 440 – 443).

4.2. TARİH KONGRELERİ VE DİL KURULTAYLARI

Bu bölümde ilk olarak birinci ve ikinci tarih kongreleriyle ilgili kısa bilgiler verilecektir. Hangi konulara değinildiği ve sonuç olarak hangi fikirlerin daha çok desteklendiği aktarılacaktır. Diğer kısımda ise birinci, ikinci ve üçüncü dil kurultaylarına değinilecektir. Bu bölümde de konuşulan konular ve alınan kararlar işlenmeye çalışılacaktır.

4.2.1. Tarih Kongreleri

4.2.1.1. Birinci Türk Tarih Kongresi

Atatürk'ün 1932 yılının başların iki düşüncesi vardı. Bunlardan ilki Türk tarihini yeniden yazdırmak, diğeri ise tarih tezinin kuvvetlendirilmesiyle ilgili bir Kongre gerçekleştirmekti. Türk Tarih tezinin tanıtımı için 1932 yılının temmuz ayında Ankara Halkevi binasına toplanıldı. Zaten ilk Kongre tarih tezinin ulusal düzeyde tanıtılması için gerçekleştiriliyordu (Behar, 1992: 119).

Kongrenin açılış konuşmasını Maarif Vekili Mahmut Esat Bozkurt gerçekleştirmişti. O kongrenin önemiyle ilgili kısa açıklamalarda bulunuyordu. Kongrenin dört önemli konusu vardı. İlk konu tarih öncesi ve tarih dönemlerine ait kaynakların kullanımı meselesiydi. Bu konuyla ilgili tartışmalar Afet İnan, Fuat Köprülü ve Hasan Cemil Çambel'in arasında geçmekteydi. Kongrede tartışılan bir diğer konu Türk dilleri üzerinedir. Bu konuda ilk önce Türk dillerinin kaynaklarıyla ilgili tartışmalar yapılmaktaydı. Daha sonra diğer dünya dilleri üzerindeki etkileriyle ilgili çeşitli bilgiler de verildi. Bu konun ana aktörleri Samit Rıfat ile, Ahmet Caferoğlu'ydu (I. Türk Tarih Kongresi, 2010).

Kongrenin diğer önemli konusu Orta Asya'dan yapılmış geniş çaplı göçle ilgili konulardı. Özellikle göçten sonra gerçekleşen coğrafi ve doğal değişikliklerle ilgili tartışmalar yapıldı. Bu konuyla ilgili Zeki Velidi, Sadri Maksudi ve Reşit Galip değerli fikirlerini sundular. Müzakereler de bu üç mütefekkir arasında gerçekleşmişti. Kongrenin toplanma amaçlarından birisi de tarih tezinin ders kitaplarında işlenmesiyle ilgiliydi. Eleştirilerin bir kısmı eskiçağ tarihlerinde yapılan hataları, diğer kısmı da kitapların pedagojisi üzerine yapılmaktaydı. Bu konuyla ilgili tüm tartışmalar Avram Galanti, Yusuf Akçura ve Fazıl Nazmi Bey arasında geçmekteydi (I. Türk Tarih Kongresi, 2010).

Konularla ilgili eleştiriler hür ve cesur bir şekilde yansıtılamıyordu. Dışarıdan bakıldığı zaman kongrede demokratik bir havanın hâkim olduğu görünüyordu. Fakat kongreye dikkat edilirse sonuna kadar tek bir fikrin ve cenahın hâkim olduğunu göre biliriz. Hatta işini bilen iyi tarihçiler biler eleştirilerini dolaylı yollarda yapmaktaydı. Konulardan ve eleştirilerden de anlaşılacağı üzere hâkim kesim homojen bir yapı tercih etmekteydiler. Bu nedenlerden dolayı Türk tarih tezine Kongreden sonra eleştiriler gelmişti. Çünkü bazı kısımlarında eksiklikler vardı (Behar, 1992: 124).

4.2.1.2. İkinci Türk Tarih Kongresi

20 Eylül 1937 yılında İkinci Türk Tarih Kongresi gerçekleştirildi. Bu kongrede daha fazla bilim insanı katılım sağlaya bilsin diye A ve B kısımları yaratıldı. Birinci

Kongreye nazaran bu kongrede katılımcıların büyük çoğunluğu akademisyen ve araştırmacılardan oluşmaktaydı. Katılımcıların neredeyse yarıdan fazlası Batı'lı devletlerden gelmişlerdi. Yabancı katılımcıların fazla olması Kongreyi uluslararası nitelik kazandırmak içindi (Behar, 1992: 173).

İkinci Kongrede konuşulan konular hemen hemen aynıydı. Antropoloji, Arkeoloji ve dilbilimi en fazla önem verilen konular arasında yer almaktaydı. Bu konuların seçilme nedeni "Medeniyet Tarihi" anlayışıyla bağlantılı olmasından dolayıdır. Zaman açısından tarihin ilk dönemleri seçilmişti. Kongreye sunulan bildirilerin hiçbirisinde tartışma yaşanmadı. Hatta hiçbir konuyla ilgili eleştiri bile yapılmadı. Toplam 90 bildiri hazırlanmıştı. Fakat 30 bildiri bu Kongrede okunmadı. Buna rağmen daha sonra okunan bildiriler arasında basımı gerçekleştirildi (Behar, 1992: 173 – 174).

Kongre başkanlığını Maarif Bakanı Saffet Arıkan sürdürecekti. O açılış konuşmasında Kongrenin toplanma amaçlarıyla ilgili düşüncelerini ileri sürdü. Arıkan'a göre bu Kongre Türk Tarih Tezi'nin doğrulanması için toplanmıştı. Bu doğrulma arkeoloji, antropoloji ve eski dillerin incelenmesiyle elde edilecektir. Bu konular tarih öncesi olaylarla bağlantılı olduğu için Türk Tarih Tezi'nin doğrulanmasına katkıda bulunacaklardı. Açılış konuşmasından da gözüktüğü gibi bu Kongre bilimsel bir yapıya sahiptir (I. Türk Tarih Kongresi, 1937: 1 – 3).

İkinci Kongrede en çok arkeoloji konusuna önem veriliyordu. Bu alanla ilgili çok fazla bildiri hazırlanmıştı. Arkeoloji bilim tarihin fevkalade hizmetlerde bulunmuş bir alandır. Özellikle milletlerin kökenleri ile ilgili araştırmalarda hep ön planda olmuştur. Yani kısacası arkeoloji akılıcık ve deneysellik için önemli bir yapıdır. Cumhuriyet döneminde özellikle akılcılığa önem veren aydınlar için bu alan yeniden yapılanma için çok önemli bir temel haline gelmişti (Behar, 1992: 174 – 175).

İkinci Kongrede Güneş-Dil Teorisiyle de ilgili konuşma gerçekleştirildi. Bu teori birçok bilim adamına göre Türk Tarih Tezi'ni tamamlıyordu. Türk milletinin uygarlığa olan katkısını ispat etmekteydi. Teoriye göre Türk dili Avrupa dillerinin kaynağı olarak gösterilmektedir. Bu sayede uygarlığa önemli ölçüde hizmet etmiş oluyordu. Bu fikir sayesinde başta Avrupa bilim insanları olmakla tüm tarih ve dil

bilimciler Türk milletini ve dilini daha hassas bir düzeyde incelemeliydi. Fakat daha çok Anadolu'yu milletlerin beşiği olarak değil, birçok milletin ortak dinamizmine sahip bir bölge olarak kabul etmekteydiler (Behar, 1992: 176 – 177).

Sonuç olarak iki kongrede de farklı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. İlk Kongrede olan tartışma ortamı ikinci Kongrede yaratılamadı veya yaratılmadı. Bu sorun iki yorumu kendisiyle birlikte ortaya çıkarmaktadır. İlk yorum Türk Tarih Tezi mutlak bir zaferle kabul edilmiştir. Yani buna engel olacak tartışmalara lüzum yoktur. İkinci yorum ise daha çok Tarih Kurumu'yla ilgilidir. Kurumun üyeleri ortaya atılan fikirlere karşı cevap veremeyecek bir düzeyde eksik kalmışlardır. İkinci yorum daha kabul edilebilir gözükmektedir. Çünkü kurumda çalışan üyelerin bir kısmı tarihçi bile değildi (Behar, 1992: 191).

4.2.2. Dil Kurultayları

4.2.2.1. Birinci Türk Dili Kurultayı

Birinci Türk Dil Kurultayı 26 Eylül 1932 yılında Dolmabahçe sarayında toplanmıştır. Kurultayda yerli bilim insanlarının yanı sıra yabancı bilim insanları da yer almaktaydı. En çok ağırlık verilen konular arasında Türk dilinin eskiliği, Hint-Avrupa ve diğer Asya-Avrupa dilleri arasındaki ilişki, halk ve divan edebiyatının dili, Türk dilinin şu an ki durumu, Türk dilinin gelecekte gelişme koşulları yer almaktadır. Bu kurultayda en çok tartışılan konuşmalardan birisi Hüseyin Cahid Yalçın'a aittir. O dildeki değişimi doğal haline bırakılmasını ve hiçbir zorlama yapılmamasını tavsiye etmiştir. O dildeki yabancı kelimelerin değişimini abes bir iş olarak addediyordu. Çünkü dilde kullanılan birçok yabancı kelimeler Türkçeye türetilerek kullanılmaktadır. Bu kelimelerin birçoğunu halkın neredeyse her tabakası bilmektedir. Bu kelimenin Öztürk'çe bir kelimeyle değiştirilmesini zaman israfı olarak görmektedir (Levend, 1960: 409 – 411).

Hüseyin Cahid'in tezine karşı çeşitli cevaplar verilmiştir. Özellikle Hasan Ali Yücel ve Fuat Köprülü önemli iddialarla karşı çıkmışlardır. Hasan Ali Yücel yabancı kelimelerin yerine getirilecek olan Öztürk'çe kelimelerin bilinen ve tanınan kelimler olduğu için kolaylıkla anlaşılacağı ve kabul edilebileceğini iddia ediyordu. Fuat Köprülü ise dilin doğal bir şekilde değişimine cevap veriyordu. İlk önce doğal bir şekilde değişmenin ne olduğunu ve nasıl değiştiğiyle ilgili bilgiler verdi. Daha sonra değişim yapılmasının gerekliğini vurguladı (Levend, 1960: 411 – 414).

Hüseyin Cahid'in ortaya attığı fikirlerin yanı sıra birçok önemli tez vardı. Bunlardan en önemlileri arasında Ragıp Hulusi'nin, "Türkçenin kendi muhiti şartları içinde inkişafı, tasnifler, öz Türkçenin şekliyatı", Samih Rıfat'ın, "Karahanlılar edebiyatı: Kutadgu Bilig", Hasan Ali'nin, "Türk dilinin hak edebiyatından sürüp divan edebiyatında bozulması", Şeref Beyin, "Türk dilini temizlemek için gidilecek yollar, Türkçenin halk dilinde sürerken yazı dilinde sönmesi sebepleri" yer almaktadır (Korkmaz, 1963: 54).

Kurultayda tüm tez ve bildiriler sunulduktan sonra t maddeden oluşan bir program kabul edildi. Bu maddeler şöyledir:

1. Türkçe hem eski dillerle hem de Hint-Avrupa dilleriyle karşılaştırılması gerekiyor.
2. Türkçenin tarihi inkişafları aranmalı ve karşılaştırmalı grameri hazırlanmalıdır.
3. Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler lügati, sonra esas Türk lügati, ıstılah lügati, Türk sarf ve nahvi en kısa zamanda yapılmalıdır.
4. Türk dilinin tarihi grameri yazılmalıdır.
5. Dünya genelinde Türk dili ile ilgili tüm eserler toplanmalı önemli görülenler Türkçeye çevrilmeli.
6. Cemiyet Türk diliyle ilgili yaptığı çalışmaları bir dergi vasıtasıyla yayınlamalıdır.
7. Ulusal gazetelerde dil ile ilgili çalışmalara yer verilmelidir (Levend, 1960: 415).

4.2.2.2. İkinci Türk Dili Kurultayı

İkinci Türk Dili Kurultayı 18 Ağustos 1934 yılında toplanmıştır. Bu kurultaya Samoyloviç, Meşçaninov, Zajaczkowski ve Giese gibi önemli bilim insanları katılmıştır. Bu kurultayda da tez konuları genellikle iki başlık altında toplanmıştır. Bunlardan ilki Türk dilinin Dünya dilleri arasındaki yeri ve tarihi, diğeri ise Türk dillerinin günümüzdeki durumuyla ilgilidir. Bu konularla ilgili bazı tezle çok önemlidir. Bu tezler arasında Meşçaninov, "Dilin büyüme ve gelişme tarihi hakkında", Samoyloviç, "Cuci ulusu edebi dili", Ali Canip, "Gazi inkılabının dil cephesine kadar yazı dilimizdeki karışıklıklar" yer almaktadır. Ahmet Cevat Emre'nin, "Türk dilinin yapılış karakteri ve Hint-Avrupa dilleri ile karşılaştırılması" ve Naim Hazım Onatın, "Türk dilini Sami diliyle ilişkisi" tezleri Türk dil tezinden ilham alınarak hazırlanmıştır (Korkmaz, 1963: 62 – 63).

Kurultaya sunulan tezler iki kısma ayrılmıştır. İlk kısımda olan tezler genel oturumlarda okunmuş, ikinci kısımda olanlar komisyonda tartışılmıştır. İkinci Türk Dili Kurultayı'nda terimlere önem verilmiştir. Aynı zamanda tartışılan tezlerin birkaçı bilim, askerlik ve matematik terimleri üzerine hazırlanmıştı. Şu an kullanılan yabancı terimlerin yerine öz Türkçe terimlerin türetilmesi için çalışmalar yapılmasını tavsiye etmişlerdir (İmer, 1976: 87).

Kurultayın son toplantısında komisyona bırakılan tezler incelenmiştir. Daha sonra önemli kararlar alınmıştır. Istılah yapılırken komisyon karalarının dışına çıkılmaması talep edildi. Bunun yanı sıra ıstılah yapılırken öz Türkçe kök ve eklerin kullanılması kesin bir dille vurgulandı. Eğer zaruret hali varsa o zaman yaşayan yabancı dillerden değil, bu dillere temel olan eski dillerin referans olarak alınmasını bunun yanında da Türk gramerine uygun şekilde dizayn edilmesi talep ediliyordu (Levend, 1960: 420 – 421).

Aynı zamanda türetilen öz Türkçe kelimelerin en kısa zamanda ders kitaplarına işlenmesi için direktifler verildi. Bu düzenlemeleri filoloji komisyonunun raporuna uygun bir şekilde hazırlanması ile ilgili talepler iletildi. İlave olarak Samoyloviç Türk dili ve edebiyatının araştırılmasıyla ilgili bir teklif ileri sürdü. Samoyloviç Türk

dili ve edebiyatının araştırılmasında Türk bilim insanlarıyla birlikte Sovyet bilim insanlarının da olmasını teklif ediyordu. Bu teklif çok büyük bir ilgiyle karşılandı. Bu işle ilgili program çizilmesine karar verildi (Levend, 1960: 421).

Kurultaydan sonra önemli işler yapıldı. Bunlardan birisi Tarama Dergisinde saptanmış kelimelerle ilgiliydi. Elde olan kelimeleri biraz daha ayıklayarak geriye kalan tutarlı kelimeler eser halinde yayınlanmıştır. Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu ve Türkçeden Osmanlıya Cep Kılavuzu isimli iki eser hazırlanarak toplumun hizmetine sunulmuştur. Bu sayede toplum kullanılacak olan kelimelere daha fazla aşina olacaktır (İmer, 1976: 87).

4.2.2.3. Üçüncü Türk Dili Kurultayı ve Güneş-Dil Teorisi

1934 yılından sonraki dönem etimolojik çalışmaların arttığı bir dönemidir. Bu dönemin en önemli konusu Güneş-Dil Teorisidir. Bu teori Türk dilinin en eski dil olduğu ve birçok dilin ana kaynağı olmasını savunmaktadır. Bu teori Dr. Herman Kvergic'e aittir. Kvergic 41 sayfadan oluşan araştırmasını Atatürk'e de göndermiştir (Korkmaz, 1963: 65).

Bu teorinin kaynağı güneştir. Güneş ilk insanın tanıdığı ilk nesne olma özelliğini taşımaktadır. Bunun yanı sıra önemli kavramların birçoğu ya güneşi inceleyerek ya da ona dayandırılarak bulunmuştur. İlk insanlar güneşe çeşitli isimler vermişlerdir. İlk insanlar bu isimleri ses ve söz vasıtasıyla aktarmışlardır. Bu kavramı anlatan ses Türk dilinden var olan "ağ" köküdür. Dilde olan bütün sözcükler bu "ağ" kökü vasıtasıyla kurulmuştur. İnsanların ses organları zamanla gelişiyordu. İnsanlar bu gelişme sayesinde söyleyebildikleri ünlü ve ünsüzleri "ağ" köküne katarak diğer kök sözcükleri ortaya çıkarmışlardır. Türkçede kök sözcüklerin sayısı 168'dir. Bu 168 kök sözcük önceleri güneşe verilmiş isimlerden ortaya çıkmıştır. Bu oluşum ilk evredir. Diğer evre insan aklı ve gözüyle etrafında gördüğü her şeyi tanımaya başlamıştır. Yeni tanıdığı nesneleri de güneş olarak telakki etmiştir. Bu sayede dil oluşmuştur (İmer, 1976: 90).

Bu teorinin amacı Türk milletinin uygarlık için çok önemli işler yaptığını göz önüne çıkarmaktır. Taş ve maden devrinde Türk dili dünyanın diğer bölgelerine yayılarak bir kültür dili olmuştur. Bir İngilizce, Almanca ve Fransızcanın etimolojik lügatlerinde açıklanması zor olan kelimeleri Türkçe açıklamak daha kolaydır. Bunun nedeni Türk dilinin kültür dili olmasından kaynaklanmaktadır (Levend, 1960: 439).

Üçüncü Türk Dili Kurultayı 24 – 31 Ağustos 1936 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu kurultayın ana merkezinde Güneş-Dil Teorisi durmaktadır. Sırf bu teori için 13 yabancı dil bilimci Türkiye'ye gelmişti. Giese, Kvergic, Jean Deny, Pere Hilaire de Barenton, Sir Denisson Ross, Dr. Bombaci, Dr. Bartalini, M. Okubo, Nemeth Gyula, M. Zajaczkowski, Alexandre Nikolayeviç, Samoyloviç, Meşçaninov ve Hacı Zadiduloviç Gabidullin bizzat Türk Dil Kurum tarafından davet edilmişlerdir (Levend, 1960: 440).

Kurultaydan sonra Güneş-Dil Teorisi ışığında araştırmalar devam ettirilmiştir. Tarih öncesi zamanda Türk dilinin izleri aranmıştır. Aynı zamanda yabancı kelimelere öz Türkçe kelime arayışı durdurulmuştu. Kelime arayışının durmasına rağmen terimlerle ilgili değişiklik hala devam ettirilmekteydi. Bir an önce bitmesi için çalışmalar hızlandırılıyordu. 1936 yılından itibaren gramer eğitimi okullardan kaldırılmıştır (Levend, 1960: 441).

4.3. BAKÜ TÜRKOLOJİ KURULTAYININ TÜRKİYE ÖRNEĞİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

1926 Bakü Türkoloji Kurultayı bu alanda düzenlenmiş ilk kurultaydı. Özellikle SSCB'nin katkısıyla çok büyük bir etkinlik düzenlenmişti. Neredeyse Türklerin yaşadığı her yerden katılımcı vardı. Bu Bakü'nün prestiji için çok önemliydi. Bugüne kadar petrolü ile ünlü olmuş Bakü, bu kez Türkoloji alanında öne çıkıyordu. Kimine göre bu Sovyetlerin bir planıydı. Hem alfabe değişikliği için hem de Türkiye'nin Türkçülükte öne çıkmasına engel olmak için yapılmaktaydı. Hedef ne olursa olsun

SSCB Bakü'yü Türkçe konuşan dünyanın entelektüel başkenti yapmakta kararlıydı. Bunun kurultaya önemli düzeyde destekler vermekteydi (Copeaux, 2000: 30).

Kurultay çok iyi başlamıştı. SSCB'nin etkisi gözükmekteydi. Buna rağmen bilimin havası kurultaydan eksik olmadı. Oturumlar çok önemli konuşmalara ve tartışmalara sahne oldu. Sonuna kadar da böyle devam etti. Türkiye prestij kaybetmemek için iki önemli mütefekkirini Bakü'ye göndermişti. Ali Bey Hüseyinzade ve Fuat Köprülü bazı durumlarda dengeyi korumuşlardı. Fakat kurultay bittikten sonra herkes Türkiye'nin SSCB'nin gölgesi altında kaldığını düşünüyordu. Bu durum çok kısa sürecekti. Çünkü Türkiye yapmayı düşündüğü devrimi bu kurultay sayesinde daha erkene alarak prestijini geri kazandı. Bu dönemde de Stalin'in etkisi her zamanki gibi vardı. Bu kurultaydan iki sene sonra Türkiye de Latin alfabesine geçiş yaparak ilk ilmi devrimini gerçekleştirmiş oldu. (Copeaux, 2000: 30).

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğiyle Türk tarihiyle ilgili çalışmalar başladı. Türkiye kendi tarih tezini oluşturmayı başarmıştı. İlk kongrede bu tezi ulusal düzeyde tanıtmayı başarmıştı. Kurultayda az da olsa tartışmalara yer verilmişti. Fakat eleştiri yapanlar bile açıktan eleştirilerini gösterememişlerdi. Bu Türkiye'nin Kurultayı için bir eksiklikti. Çünkü Bakü Kurultayı büyük ilmi müzakerelere sahne olmuştu.

İlk tarih kurultayı sonlandıktan sonra bu kez Türk dili ile ilgili çalışmalara başlandı. Bu alanla ilgili tartışmalar aynı Bakü Kurultayı gibi önemli ilmi müzakerelere sahne olmuştu. Birinci Türk Dil Kurultayı çok hararetli geçmekteydi. Özellikle dilde olan yabancı kelimelerin değiştirilmesi ile ilgili çok önemli tartışmalar yapılıyordu. Bu tartışmalara rağmen sonuç sadece devrim oldu. Türk dilindeki değişiklik başlamıştı. Daha sonra İkinci Türk Dil Kurultayı da yapıldı. Bu kurultaya SSCB'den katılan önemli bilim insanları vardı. Türk dili ile ilgili önemli fikirler beyan ettiler. Son olarak Samoyloviç bir teklif sundu. SSCB ile Türk Devleti Türk dilinin araştırılmasının birlikte yapılmasını teklif etti. Bu durum Türkiye'nin Bakü Kurultayından kalan özellikle SSCB karşısındaki prestij eksikliğini gidermiş oldu.

Üçüncü kurultay çok önemliydi. Çünkü en önemli Türk dili tezi olan Güneş-Dil Teorisi bu kurultayda dünyaya tanıtıldı. 13 yabancı bilim insanı kurultaya katılmıştı. Bu teori için çalışmalar yapıyorlardı. Bu teori sayesinde Türkiye Devrimi Bakü Kurultayını geride bırakmıştı. 1937 senesinde de İkinci Türk Tarih Kongresi gerçekleştirildi. Bu kongrede Türk Tarih Tezi Güneş-Dil Teorisi ile pekiştirilerek dünyaya tanıtıldı. Türkiye hem kendi tarih tezini hem de dil tezini oluşturmayı başarmıştı. Bunun yanı sıra ilmi devrimleri de gerçekleştirmişti.

Bakü Türkoloji Kurultayı'nda terminoloji konusuna çok fazla önem verilmekteydi. Dilde yer alan Arabi ve Farisi terimlerin çıkarılması için çeşitli öneriler yapıldı. Bazıları olduğu gibi kalsın dedi, bazıları ise Batı dillerine uygun bir şekilde değiştirilmesi gerektiğini savundu. Uzun tartışmaların sonucu olarak bir karar verildi. Bilimsel terimler akraba dillerinin yardımıyla oluşturulacak ve zamanla değiştirilecektir. Eğer akraba dillerinde gerekli terimler yer almıyorsa o zaman Batı dillerinden alınacaktır. Türkiye'de ise bilimsel terminolojiyle ilgili görüşler farklıydı. Tartışmaya katılan bilim insanlarının birçoğu terimleri Batı dillerine uygun bir şekilde değiştirilmesini savunuyorlardı. Tartışmalarda baskın olan görüş karar olarak kabul edildi. Bu karar Bakü'deki karara göre daha farklıydı.

Bakü Türkoloji Kurultayı'nda katılımcılar neredeyse tüm Türk milletlerini temsil ettikleri için ortak bir Dünya Türklüğüne dayalı bir kimlik inşası yapılmaya çalışılmıştır. Fakat Sovyetlerin engellemesiyle bu fikir gerçekleştirilememiştir. Türkiye'de ise tamamen farklı bir yol izlenmiştir. Osmanlı'daki çok milletli olgudan daha çok tek Türklük üzerine bir kimlik inşa edilmeye çalışılmıştır. Anadolu Türklüğü olarak adlandırılan bu olgu Türkiye'deki milli kültürün oluşmasına büyük hizmet etmiştir. Özellikle Güneş dil teorisi bu kültürün en büyük mimarı olmuştur. Bu farklılık iki kurultay arasındaki en önemli farklılıktı. Her iki kurultayda Batı normları üstündü. Fakat Türklük düşünceleri farklılık teşkil etmekteydi (Bingöl, 2004: 33).

Bakü Türkoloji Kurultayı'ndaki en büyük eksiklik Güneş dil teorisi gibi bir kavramın olmamasıdır. Bu nedenden dolayı kimlik inşası konusu çok zayıf kalmıştır. Sovyetler de kolaylıkla bu kimlik inşasını engellemeyi başarmıştır. Türkiye böyle bir engelle karşılaşmamıştır. Bununla birlikte güçlü bir teoriye sahipti. Bu teori yeni

kurulmuş ve yen bir format deneyen Türkiye için çok başarılı bir adım olmuştur. Bu sayede Bakü Türkoloji Kurultayı'nın önünde olmayı başarmıştır. Alfabe ve dil devriminin gerçekleştirilmesi için de önemli bir adımdı. Bu devrimlerden sonra da tarih alanında yapılan devrimler kimlik inşasını başarılı kılmıştır (Bingöl, 2004: 33).

Bakü kurultayı ile Türkiye arasındaki en büyük fark Güneş dil teorisidir. Bakü Türkoloji Kurultayı'nda ne tarih tezi ne de dil teorisi ortaya koyulmuştu. Orhon yazıtları daha yeni okunmaya başlanmıştı. Bundan dolayı Hunlar'ın Türk olması görüşü bile şüpheyle karşılanmaktaydı. Türkiye'de ise bunun tam aksine bir durum yaşanmaktaydı. Çünkü ilk tarih kongresinden itibaren artık Türkiye'nin bir tarih tezi vardı. Bu tez Türk tarihi için çok önemli bir gelişmeydi. Üçüncü dil kurultayıyla birlikte de Güneş dil teorisi tartışılmaya ve hatta kabul görülmeye başlandı. Bu teori Türkiye Türkoloji'sinin gelişmesine büyük katkı yaptı. Böyle büyük ve önemli nedenlerden dolayı Türkiye Bakü kurultayını geride bırakmayı başarmıştı.

Bakü kurultayı ile Türkiye arasında birkaç önemli farklılık vardı. Bu farklılıklar bir kenara bırakılırsa eğer geri kalan her şey neredeyse aynıydı. Bu iki cenahı birbirinden ayıran en önemli farklılık tartışılan ve bir karara bağlanan konuların hayata geçirilmesiyle ilgilidir. SSCB Bakü Kurultayı'ndan sonra bunun devamını getiremediği için kurultay unutulmuştu. Kabul edilen kararların hiçbirisi gerçekleştirilememişti. Bunun yanı sıra kurultaya katılan Türkologlara karşı önemli yaptırımlar getirmişti. Bu yaptırımlara maruz kalanlardan biri de Samoyloviç'ti. Sonuç olarak SSCB'nin yaptığı işler devamlı olmadığı için geleceğe doğru bir etkisi olmadı. Bunun yanında Türkiye devamlı olarak kurultaylar yaptı, kararlar kabul etti ve bu kararları uygulayarak devrimleri gerçekleştirdi.

SONUÇ

Türkler XVI yüzyıldan itibaren araştırılmaktadır. Döneme göre Almanlar, Ruslar, Fransızlar, Macarlar, İskandinav ve Baltık bölgesinden olan bilim insanları Türklere ilgili duymuştur. Bu ilgiler sadece bilim açısından değildi. Siyasi, ekonomik nedenler de vardı. İskandinav ve Macar halkları da kendi kökenlerini araştırırken Türklerle ilgili önemli bulgular elde etmişlerdir. O dönemden günümüze Türkoloji bilimi çok büyük düzeyde gelişimler sağlamıştır (Musa, 2012: 223).

Türklerle ilgili en çok araştırma yapan milletlerden birisi de Ruslardır. Büyük Petro'dan başlayarak araştırmalar artırılarak devam etmektedir. Ruslar Türkleri siyasi ve ekonomik açıdan araştırıyorlardı. Buna rağmen Türkoloji bilimine çok önemli katkı sağlamışlardır (Buran, 2009: 431). Özellikle Radloff'un araştırmaları fevkalade önemli ve değerli araştırmalardır. Onun eserleri Türkoloji'nin ana kaynakları arasında yer almaktadır. Birçok Türkolog Radloff'un hayatında etkilenerek bu yolu seçmişler. Bu yolda önemli çalışmalar yaparak Türkoloji açısından fevkalade etkili eserler ortaya çıkarmışlardır (Yusupov, 2015: 292).

Çar Rusya'sı yıkıldıktan sonra yerine gelen Sovyetlerde Türkoloji bilimiyle ilgili araştırmalara devam etti. Bu araştırmalarını bir kurultay yaparak en üst düzeye çıkardı. Bu kurultay uluslararası niteliğe sahip bir kurultaydı. Dünyanın birçok Türkoloji merkezlerinden önemli bilim insanları bu kurultaya katılmak için Bakü'ye gelmişlerdi. Kurultaya kadar olan dönem çok karışık bir dönemdi. Türk halkları hem ilmi açıdan zayıf hem de yaşadıkları bölge açısından sefalet içinde yaşamaktaydılar. Bu sıkıntılardan bir türlü kurtulamıyorlardı. Türk halklarının içinden çıkan ilimle kendini geliştirmiş insanlar bu sıkıntıları gidermek için çeşitli fikirler ortaya atıyorlardı. Kimisine göre bu sorunlar dini itikattan dolayı, kimisine göre Türk halklarının milli bir birlik içinde olmamasından dolayı oluyor.

Türk halkları içerisinde ilimle kendini geliştirmiş insanlar milleti cehaletten kurtarmak çeşitli fikirler ortaya atıyordu. Bazı aydınlar alfabe değişikliğiyle ilgili önemli fikirler söylemekteydiler. Cehaletin sebebi olarak Arap alfabesini gösteriyorlardı. Öğrenilmesi zor olan bu alfabeden dolayı okuma yazma oranı bir

hayli düşüktü. Bu önemli nedenden dolayı öğrenilmesi daha kolay olan Latin alfabesini destekliyorlardı. Bakü Türkoloji Kurultayının da en hararetli konusu alfabe konusuydu.

Bakü Türkoloji Kurultayı 1926 yılında gerçekleştirildi. Kurultayın amacı Türk tarihi ve dili ile ilgili yapılan çalışmaları görmek, şu ana kadar elde edilmesi verilerin bir yere toplanmasını sağlamak, bugünden sonra yapılacak çakışmalarda izlenecek yolu belirlemektir. Kurultayda etnoloji, etnografi, yurt bilgisi, imla sorunları, terminoloji, alfabe ve eğitim metodolojisiyle ilgili çeşitli fikirler ortaya konuldu. Özellikle alfabe konusunun üzerinde çok duruldu. Geleneksel fikirleri savunun bilim insanları Latin alfabesini istememekle birlikte Arap alfabesinin ıslahına da karşılardı. Arap alfabesinin ıslahına daha yakın olan kesimde vardı. Onlara göre eğer alfabe değişirse bu döneme kadar yazılmış eserler ziyan olacaktır. Bunun içinde alfabeyi ıslah etme taraftarlarıydı. En son Latin alfabesi taraftarları vardı. Latin alfabesi hem modernleşeme hem de daha kolay öğrenilmesi açısından tercih edilmekteydi. Latin alfabesini destekleyen güçlü fikirler ileri sürmekteydiler. Zaten kurultayın en güçlü tarafı onlardı. Karar kabul edildiği zaman da Latin alfabesi daha ağır basmıştı (Nerimanoğlu ve Öner, 2008: 444).

Kurultaya SSCB çok önem veriyordu. Yapabileceği birçok kolaylığı yapmıştı. Bazı kesimler kurultayın bir plan olduğunu ve SSCB en son Kiril alfabesi için kurultayı kullanacağını söylüyorlardı. Hakikaten de bir plandı. SSCB bu kurultay sayesinde diller arasındaki farklılıkları daha da artırmak istiyordu. Sonuç olarak Türk halklarını birbirinden ayırmak daha kolay olacaktı. Fakat hesaplayamadığı bir şey gerçekleşti. Türkler ayrılmak yerine birleşmeyi seçtiler (Aslan, 2009: 363 – 364).

Kurultayda Türk tarihinin araştırılmasıyla ilgili çeşitli müzakereler yapıldı. Bu müzakerelerin sonucunda önemli kararlar verildi. Genellikle oturumlarda Türk tarihinin araştırılmasında gelinen nokta tartışıldı. Türk tarihinin başlangıcıyla ilgili konulara ise çok fazla girilmedi. Bir sonraki kurultay için talimatlar verildi. Türk tarihi ile ilgili elde olunan bilgileri tek çatı altında toplamak daha önemli bir konu olarak görülüyordu. Bunun için de çalışmalar yapılmasının önemli olduğu vurgulandı. Bunun yanı sıra etnografi, etnoloji alanlarıyla ilgili müzakereler yapıldı.

Bu müzakerelerin sonucunda çeşitli komisyonlar kuruldu. Bu komisyonların hummalı çalışmasından sonra kurultayın son gününde önemli kararlar alındı.

Delegeler kurultayda özellikle ortak bir dil için önemli kararlar aldılar. Dilde yer alan yabancı kelimeleri akraba milletlerin dili ile değiştirme kararı sonucunda diller arasında ortaklığı artırmıştı. Üstelik neredeyse tüm Türk halkları bu karara uyuyorlardı. Kurultay bu açıdan çok önemli bir olaya hizmet etmiş oluyordu. Hem alfabe birliği hem de dil birliği Türk halkları arasındaki farklılıkları giderek azaltıyordu. Kurultaydan sonra toplu dil ve alfabe harekatları düzenleniyordu. Fakat SSCB bu olayın önünü kesti. Önce Rusçayla ilgili kararlar verdi. Daha sonra Kiril alfabesini zorunlu olarak kabul ettirdi. Daha sonra yeni millet isimleri yaratarak kurultayda gerçekleştirilen bütün olayların önüne geçmiş oldu. Aynı zamanda kurultaya katılan bilim insanlarını çeşitli yaptırımlara maruz bıraktı. Yaptıkları işlerden dolayı ağır cezalar verdi. Sanki kurultay hiç gerçekleşmemiş gibi oldu. Fakat buna rağmen kurultayda ortaya atılan tezler, savunulan fikirler, yapılan eleştiriler Türkoloji için fevkalade büyük bir öneme sahiptir.

Ortak edebi dil için yapılan bu kadar çalışmalara rağmen Güneş dil teorisi gibi bir teori öne sürülemedi. Dil açısından böyle bir atılım gerçekleşmedi. Bunun yanı sıra tarih araştırmalarında bile bu düzeye çıkılamadı. Bu Bakü Türkoloji Kurultayı'nın eksik tarafıydı. Türkologlar ve mütefekkirler kurultayda daha çok iptidai konular üzerinde durdular. Şu ana kadar yapılmış çalışmalar üzerine tartışmalar gerçekleştirildi. Geleceğe yönelik tedbirler sadece yapılan çalışmaların ve bu sayede elde edilen verilerin korunması ve toplanmasıyla sınırlı kaldı. Bu da Türk dilinin tarihiyle ilgili araştırma ve çalışmaların ikinci plana atılmasına neden oldu. Sovyetlerin engellemesiyle bu çalışmalara bir daha geri dönülemedi.

Türkiye'de ise durum tamamen farklıydı. Başta Atatürk olmakla birçok bilim insanı ve aydın Bakü'de gerçekleştirilen fakat devamı getirilemeyen devrimleri gerçekleştirdiler. Bu kurultaylar Bakü'deki kurultaydan biraz farklıydı. İlk önce Türk Tarih Tezini ortaya attılar. Daha sonra Güneş-Dil Teorisi sayesinde bu tezi daha da ileriye götürdüler. Bundan önce yapılan yazı devriminin üzerine bir de dil devrimi gerçekleştirdiler. Bu devrimler sayesinde Türkiye Bakü'de gerçekleştirilen kurultayı

geride bırakmayı başarmıştı. Özellikle tarih ve dil tezleri devrimlerde önemli gelişmelere neden olmuşlardı (Akman, 2011: 85).

Bakü Türkoloji Kurultayı'nda tüm Türklere ortak bir fikir aşılanmaya çalışılmıştır. Bu fikir ortak bir Türk kimliği olarak kabul görmektedir. Fakat Sovyetlerin engellemesiyle bu fikir gerçekleştirilememiştir. Türkiye'de ise tamamen farklı bir yol izlenmiştir. Osmanlı çok milletli bir yapıya sahipti. Türkiye Cumhuriyeti ise sadece Türklük üzerine bir kimlik inşa etmeye çalışmıştır. Anadolu Türklüğü olarak adlandırılan bu yapı Türkiye'deki milli kültürün oluşmasına büyük hizmet etmiştir. Özellikle Güneş dil teorisi bu kültürün en önemli yapıtaşı olmuştur. Bu farklılık iki kurultay arasındaki en önemli farklılıktı. Her iki kurultayda Batı normları üstündü. Fakat Türklük düşünceleri farklılık teşkil etmekteydi (Bingöl, 2004: 33).

Bakü Türkoloji Kurultayı'ndaki en büyük eksiklik Güneş dil teorisi gibi bir kavramın olmamasıydı. Kimlik inşası bu nedenden dolayı gerçekleştirememiştir. Sovyetler de kolaylıkla bu kimlik inşasını engellemeyi başarmıştır. Türkiye böyle bir engelle karşılaşmamıştır. Ayrıca Güneş dil teorisi gibi bir teoriye sahipti. Bu teori yeni kurulmuş ve yen bir format deneyen Türkiye için çok başarılı bir adım olmuştur. Bu sayede Bakü Türkoloji Kurultayı'nın önüne geçmeyi başarmıştır. Alfabe ve dil devriminin gerçekleştirilmesi için de önemli bir adımdı. Bu devrimlerden sonra da tarih alanında yapılan devrimler kimlik inşasını başarılı kılmıştır (Bingöl, 2004: 33).

Güneş dil teorisi Bakü'deki kurultayın eksikliğini tamamlayan bir teoriydi. Aslında Bakü Türkoloji Kurultayı Türkiye'nin yapmayı planladığı alfabe ve dil devrimi harekâtını daha erken bir dönemde gerçekleştirmesine neden oldu. Bazı mütefekkirlere göre Sovyetlerin kuşandığı Türk dostu imajı Türkiye'nin devrimleri öne çekmesine etkide bulunmuştur. Bu etki ilk olarak kendisini harf devrimi olarak göstermiştir. Bakü kurultayından hemen sonra birçok Türk vilayeti alfabe değişikliğine gitti. Bu durum Türkiye'ye de sıçramıştı. Daha sonra Türkiye daha da ileri giderek Türk tarih teziyle ilgili çalışmalar yapmıştı. Kısa süre sonra dil ile ilgili çalışmalarda başlanmıştı. İlk bakışta Bakü Türkoloji Kurultayı kararlarını en iyi uygulayan ülke Türkiye olarak gözükmektedir. Yapılan ilk tarih kongresi ulusal bir düzeyde gerçekleşse de sonraki dil kurultayları uluslararası bir nitelik kazandı.

Sovyetler sadece Türkiye'ye engel olamamışlardı. Bu da Türk tarih tezi ve Güneş dil teorisinin çıkmasına neden oldu. Bakü Türkoloji Kurultayı'ndan sonra gerçekleştirilmesi planlanan görevleri Türkiye gerçekleştirdi. Üstelik ortaya atılan fikirler sayesinde Bakü Türkoloji Kurultayı'nın da üstüne çıkmayı başardılar. Sonuç olarak Bakü'de planlar yapıldı, Ankara'da ise bu planlar uygulandı.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

"1926 Bakü Türkoloji Kurultayı, Tutanaklar (26 Subat-6 Mart 1926)", Çeviren: Prof. Dr. Kâmil Veli Nerimanoğlu, Aktaran: Prof. Dr. Mustafa Öner, TDK. Yay., Ankara 2008.

"Türk Tarihinin Ana Hatları", Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.

AKÇURA Yusuf (2001), "Yeni Türk Devletinin Öncüleri (1928 Yılı Yazıları)", T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.

BAYAT Ali Haydar (1992), "Azerbaycan'ın Yiğit Evladı Ali Bey Hüseyinzade ve Türkiye'de Yayınladığı Eserleri", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

BEHAR Büşra Ersanlı (1992), "İktidar ve Tarih: Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu", Afa Yayınları, İstanbul.

BİRİNCİ TÜRK TARİH KONGRESİ, (2010), Ankara: 2 – 11 Temmuz 1932 Konferanslar Müzakere Zabıtları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

BURAN Ahmet (2007), "Kurşunlanan Türkoloji", Manas Yayınları, Elâzığ.

COPEAUX Etienne (2006), "Tarih Ders Kitaplarında (1931 – 1993) Türk Tarih Tezinden Türk - İslam Sentezine", (çev. A. Berktay), İletişim Yayınları, İstanbul.

DEMİREL Ömer Faruk (1996), "1. Türkoloji Kongresi ve Theodor Menzel", 1926 Bakü Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı (29-30 Kasım 1996), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

HOBSBAWM Eric (1995), "Milletler ve Milliyetçilik", çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

İMANOV Muhtar (2016), “Birinci Türkoloji Kurultayının Gözükmeyen Tarafları” HÜRREMKIZI Afaq, ALİ ŞAMİL Aynur. Birinci Türkoloji Kurultay: Gözüken ve Gözükmeyen Taraflar. Bilimsel Oturumun Materyalleri, İlim ve Tahsil Neşriyatı, Bakü, Folklor Enstitüsü.

İMER Kamile (1976), “Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

LEVEND Agah Sırrı (1960), “Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

MENZEL Theodor (2017), “1926 Bakü 1. Türkoloji Kongresi”, (Çev: S. Ünlü), Konya, Palet Yayınları.

NERİMANOĞLU Kamil Veli, AĞAKİŞİYEV Alihaydar (2006), “1926-ci yıl I Bakü Türkoloji Kurultayı (Tutanaklar, Bibliyografi ve Foto-Belgeler)”, Çinar-Çap Yayınları, Bakü.

ÖZKIRIMLI Umut (2009), “Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış” Doğubatı Yayınları, Ankara.

SADOĞLU Hüseyin (2010), “Türkiye'de Ulusçuluk Ve Dil Politikaları”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

SMİTH David Anthony (1994), “Milli Kimlik”, çev: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul

SMİTH David Anthony (2015), “Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik”, çev: Bilge Firuze Çallı, Alfa Yayınları, İstanbul.

ОБЩЕСТВО ОБСЛЕДОВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА (1926), “Первый Всесоюзный Тюркологический С’езд (26 февраля – 5 марта 1926)”, Баку – АССР.

2. Makale, Bildiri ve Diğer Yayınlar

AÇIK Fatma (2008), "XX. Asrın Başlarında Türk Dünyasında Yaşanan Alfabe Değişikliklerinin Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları", Başkent Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Ankara.

AKINCI Abdulvahap, JAFARLI Jafar (2020), "Rusya Kıskacındaki Türk Devletlerinin Kimlik Mücadelesi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25 (4), 505-524.

AKKAYA Saffet, İBRAHİMLİ Haleddin (2018). "Dilde, Fikirde ve Eylemde Birlik: Hasan Zerdabi, İsmail Gaspıralı ve Alimerdan Topçubaşov", Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), 369-389.

AKMAN Şefik Taylan (2011), "Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 1 (1), 80-109

ASLAN Betül (2009), "Sovyet Rusya Hakimiyetinde Yaşayan Türklerin Ortak "Birleştirilmiş Türk Alfabesi'nden "Rus Kiril" Alfabesine Geçirilmesi", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 16(40), 357-374.

ATALAR Münir (2018). "Ahmet Ağaoğlu (1869-1939)", Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2 (2), 139-151.

ATAÖV Türkkaya (2004), "Sovyetler Birliğinde Türkoloji Çalışmaları", Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı, 89-107.

BİNGÖL Yılmaz (2004), "Kimlik Tartışmaları Işığında Türk Dil Politikaları", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 59(01).

BURAN Ahmet (2009), "Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultayı", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4/3, Spring: 430-444.

DEMİRCİ Ümit Özgür (2011), “Türk Dünyasında Latin Alfabesine Geçiş Süreci”, Türk Yurdu Dergisi, S. 287, C. 31, (s. 225-229).

DURAN Alev (2020), “Macar Türkolojisi”, Belgi Dergisi, C.II Sayı 20, s.2759-2773.

EGAMBERDİYEV Mirzahan (2005). “Çarlık Rusya’sının Türkistan’daki Eğitim Politikası 1870-1917”, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6 (1), 103-108.

ERKAN Ümmet (2019), “Rusya’da Modernleşme Hareketleri, Rusya Müslümanları ve İsmail Gaspıralı”, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 27, s. 758-776.

GÜL Bülent (2006), “Almanya’da Türkoloji Çalışmaları”, Türkbilig, (11), 56-117.

GÜNDOĞDU Abdullah (2014), “Türk Dil Birliğinin Sonbaharı (1926- 1941 Latin Alfabesi Dönemi)”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 54, 2, 1-18.

GÜNGÖR Ebubekir (2017), “1898 Fergana Olaylarının Ekonomik Sebepleri”, Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2 (2), 35-65.

İBRAEVA Aizat (2018), “Ruslaştırma Politikası ve Türkistan Halkları: İlminskiy’nin Sistemi Üzerinden Sosyolojik Bir Değerlendirme [Öz]”. 5. Uluslararası Öğrenci Konferansında sunulan bildiri, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

KALAFAT Yaşar (2014), “Türk Bilimi -Halk Bilimi- Ortak Türkçe”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(1), s.25-32.

KARAPINAR Yücel (1992), “Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Kitaplarına Etkisi”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 1 (2), 0-0.

KERİMLİ Latif (2002), “Azerbaycan’da Dil Siyaseti: Alfabe ve İmlâ Meseleleri Tarihinden I”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (14).

KORKMAZ Zeynep (1963), “Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara.

MUSA Bağdagül (2012), “Finlandiya Türkologları ve Finlandiya’da Türkoloji Çalışmaları Bibliyografyası”, Türklük Bilim Araştırmaları, (32), s.221-245.

NAKİP Mahir (2012), “Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya”, Bölgesel ve küresel politikalarda Orta Asya, Editör: M. Savaş Kafkasyalı, Ankara-Türkistan: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, s. 5-13.

ORAL Mustafa (2004), “Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (17), 107-129.

OSMANOĞLU KURBANOV Babek (2010). “Türk Dünyasının Mütefekkiri Mirze Fethali Akhundov”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 0 (7).

ÖNER Mustafa (2015), “Türk Dünyası ve Türkoloji”, Aydın Türklük Bilgisi, 1(1), s.87-93.

SAĞLIK G. Selcan(2008), “Wilhelm Radloff’un Hayatı ve Sibirya Türk Halklarının Kültür Dokusu Üzerine Görüşleri”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), (9), 471-486.

ŞAHİN Erdal (2003), “Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabesi Mücadelesi”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, S. 199, İstanbul, s. 42-45.

ŞAHİN Liaisan (2010), “Geçmişten Bugüne Rusya’da Türkiye Araştırmaları”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, (15), 645-696

TANSÜ Yunus Emre, ÖZDEMİR Ali (2018), “Çarlık Rusya’sına Karşı 1916 Türkistan İsyanı”, Turkish Studies, 13(8), 247-257.

TEMİZYÜREK Fahri, KHALAFOVA Sahiba (2018), "Rusya Türkoloji'sinin Öncülerinden Andrey Nikolayeviç Kononov'un Türkbilimindeki Rolü", Turkish Studies, 13(5), 645-654

TOKER Mustafa (2003), "W. Radloff'un *"Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy"* Adlı Eserinde Geçen Tatar Türkçesine Ait Kelimeler Üzerinde Genel Bir Değerlendirme", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (14), 17-48.

TOPRAK Serap, ÖZTÜRK Ahmet (2019), "Kimlik Koruma Mücadelesi Ekseninde Rusya Müslümanlarının Siyasi Faaliyetleri (1905-1917)", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:7, Sayı:16, 1075-1096.

TÜRK Vahit (2012), "1926 Bakü Türkoloji Kurultayı", Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi, S. 17, 25-42.

UCA Alaattin (2010), "Azerbaycan Milli Uyanışının Gerçekleşmesinde Zeynel Abidin Tagiyev, Mirza Fethali Ahundzade ve Hasan Bey Zerdabi'nin Hizmetleri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 0 (7).

VURGUN Seda Yılmaz (2015), "1898 Dükçü İşan İsyanı (Andican Ayaklanması)", Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (13), 233-214.

YAKAR Ülker (2018), "1920-1930 Yıllarında Azerbaycan'ın Milli ve Manevi Değerlerine Karşı Sovyet Rusya Tarafından Yürütülen Asimilasyon Siyaseti", Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 306-325.

YUSUPOV Ferit (2015), "Rusya Türkoloji'sinin Kurucusu: V. V. Radlov", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0 (52), 291-311.

YÜKSEKKAYA Gülden Sağol (2013), "Geçmişten Geleceğe Türkçe", Elginkan Vakfı 1. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri, 17-19 Nisan 2013, (s. 393-407), Kitabevi Yayınları, İstanbul.

3. **Elektronik Kaynaklar**

İKİNCİ TÜRK TARİH KONGRESİ, 20 – 25 Eylül 1937 İstanbul. Erişim adresi: https://www.ttk.gov.tr/kongreler/ii-turk-tarih-kongresi-20-25-eylul-1937-istanbul/

NURMEMMEDLİ Sabir (2019), "1926 Bakü Türkoloji Kongresi'nin Türk Dil Birliği Açısından Önemi", (Yüksek Lisans tezi, Karabük Üniversitesi), Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

4. **Gazeteler**

Bakisnkiy Raboçiy, 1 Mart 1926.

Komunist, 1 Mart 1926.

Komunist, 2 Mart 1926.

Komunist, 3 Mart 1926.

Komunist, 4 Mart 1926.

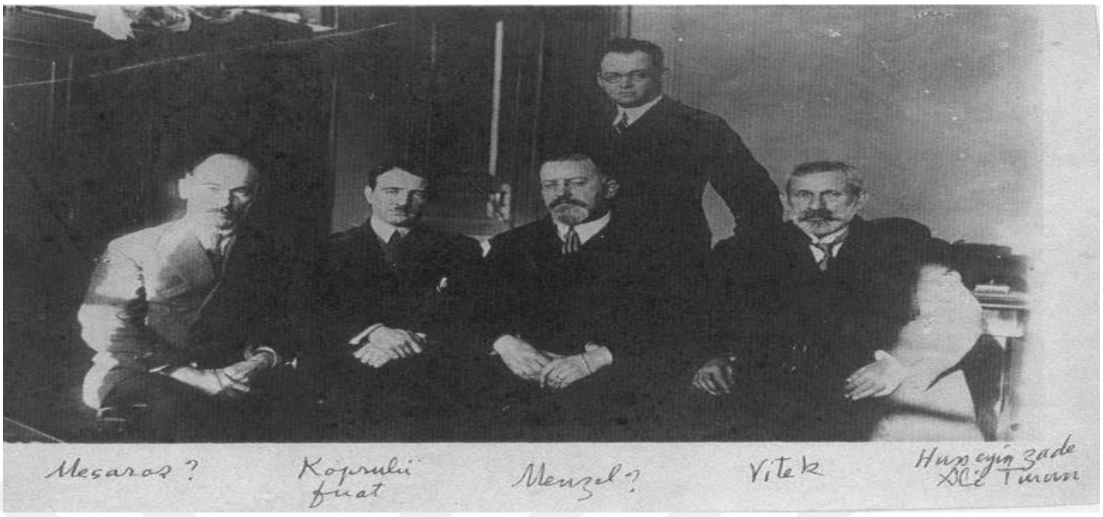
Yeni Yol, 10 Mart 1926.

Yeni Yol, 26 Şubat 1926.

Yeni Yol, 7 Kasım 1927.

.

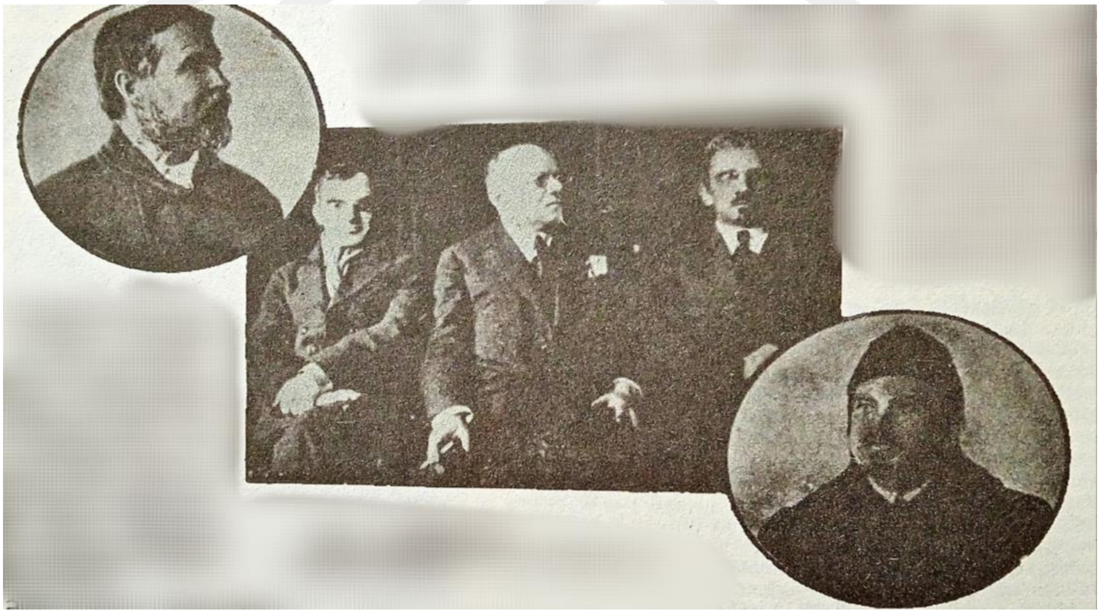
EKLER

Resim 1: Kurultaya Katılan Bazı Delegeler

Sırasıyla soldan Mezsaroz, Fuat Köprülü, Menzel, Vittek ve Ali Bey Hüseyinzade

Kaynak: https://www.habergalerisi.com

Resim 2: Kurultaya Katılan Bazı Delegeler

Sol üstte: Aşmarin. Sağ altta Tomaşeviskiç. Ortada (solda itibaren) Veltman, Pavloviç ve Borozdin

Kaynak: "1926 Bakü Türkoloji Kurultayı, Tutanaklar (26 Subat-6 Mart 1926)", Çeviren: Prof. Dr. Kâmil Veli Nerimanoğlu, Aktaran: Prof. Dr. Mustafa Öner, TDK. Yay., Ankara 2008.

Resim 3: Kurultaya Katılan Bazı Delegeler

Sırasıyla soldan Jirkov, Oldenburg, Menzel, Çobanzade ve Azerbaycan bilim şurası üyesi

Kaynak: "1926 Bakü Türkoloji Kurultayı, Tutanaklar (26 Subat-6 Mart 1926)", Çeviren: Prof. Dr. Kâmil Veli Nerimanoğlu, Aktaran: Prof. Dr. Mustafa Öner, TDK. Yay., Ankara 2008.

Resim 4: Ağamalıoğlu (ortada) ve bir grup delege

Kaynak: "1926 Bakü Türkoloji Kurultayı, Tutanaklar (26 Subat-6 Mart 1926)", Çeviren: Prof. Dr. Kâmil Veli Nerimanoğlu, Aktaran: Prof. Dr. Mustafa Öner, TDK. Yay., Ankara 2008.

Resim 5: Kurultaya Katılan Bazı Delegeler

Sırasıyla üstten aşağı doğru: en üst Azerbaycanlı delegeler, İkinci sıra sol Yakut delegeleri, sağ Kırım delegeleri, üçüncü sıra sol Türkiye delegeleri, sağ Başkurdistan delegeleri, aşağıda Siefeldt ve Ural delegeleri

Kaynak: "1926 Bakü Türkoloji Kurultayı, Tutanaklar (26 Subat-6 Mart 1926)", Çeviren: Prof. Dr. Kâmil Veli Nerimanoğlu, Aktaran: Prof. Dr. Mustafa Öner, TDK. Yay., Ankara 2008.

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve ortaöğretimini Yevlakh'ta tamamlamıştır. 2019 yılında Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünden mezun olmuştur. Aynı sene Kocaeli Üniversitesi'nde Siyaset ve Sosyal Bilimler alanında yüksek lisans eğitimine başlamıştır.